

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**İki Ayrı Dilde İki Aynı/Ayrı Otobiyografik
Yapıt Üzerine Etnometodoloji-Çeviribilim Odaklı
Bir İnceleme: Yazar/Çevirmen Halide Edib**

**Ash ARABOĞLU
10726203**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Füsun ATASEVEN**

**İSTANBUL
2015**

T.C
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI
ÇEVİRİBİLİM DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

**İki Ayrı Dilde İki Aynı/Ayrı Otobiyografik Yapıt Üzerine
Etnometodoloji-Çeviribilim Odaklı Bir İnceleme:
Yazar/Çevirmen Halide Edib**

Ashı ARABOĞLU

10726203

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:29.06.2015

Tezin Savunulduğu Tarih: 29.07.2015

Tez Oy birliği/ ~~Oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Füsün ATASEVEN	
Jüri Üyeleri:	Prof. Dr. Alev BULUT	
	Prof. Dr. Emine DEMİREL	
	Doç. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ	
	Doç. Dr. Füsün ŞAVLI	

İSTANBUL
Temmuz 2015

ÖZ

İKİ AYRI DİLDE İKİ AYNI/AYRI OTOBİYOGRAFİK YAPIT ÜZERİNE ETNOMETODOLOJİ-ÇEVİRİBİLİM ODAKLI BİR İNCELEME: YAZAR/ÇEVİRMEN HALİDE EDİB

Hazırlayan: Aslı Araboğlu

Bu tez çalışmasında, Vermeer’in öznellik vurgusuyla çevirmenin özgürlüğünden, sorumluluğundan ve kültürbilimsel yükümlülüklerinden bahsettiği kuramı temel alınarak çeviribilim odaklı ve araştırma sahasında tüm bireyleri ayrı ayrı ama bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek bu süreci günlük yaşamı bilimsel olarak ele alan etnometodolojik yöntemler çerçevesinde, Halide Edib Adıvar’ın İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı dilde kaleme aldığı “otobiyografi” türündeki *Mor Salkımlı Ev* (2011), *Memoirs Of Halide Edip* (1926) ve *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011), *The Turkish Ordeal* (1928) yapıtları üzerine disiplinlerarası bir inceleme yapılarak, otobiyografilerinde yazarın kendini hangi farklı kimliklerle ifade ettiği ya da yazarın okur tarafından nasıl farklı biçimlerde algılandığı, çeviri sürecinde yapıtın yeniden nasıl inşa edildiği/yorumlandığı ve çevirmen kararları Halide Edib Adıvar’ın bahsedilen otobiyografileri etnometodolojik malzeme olarak kullanılarak betimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Çeviribilim, etnometodoloji, otobiyografi, Halide Edib

Adıvar

ABSTRACT

Prepared by Aslı Araboğlu

AN ETHNOMETODOLOGY – TRANSLATION ORIENTED ANALYSIS ON TWO SAME/SEPERATE AUTOBIOGRAPHICAL WORKS IN TWO SEPERATE LANGUAGES: AUTHOR/TRANSLATOR HALIDE EDİB

This thesis aims to describe in which different identities the author express herself or how the author is perceived in different ways by the reader, how the work has been re-built/interpreted in the translation process and the translator's decision by making interdisciplinary research on autobiographies of Halide Adıvar Edib's *Mor Salkımlı Ev* (2011), *Memoirs of Halide Edip* (1926) and *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011), *The Turkish Ordeal* (1928) in English and Turkish. In the study, it will be examined in the frame of methods of ethnomethodology which organizes this process everyday life scientifically by evaluating all individuals one by one but within a holistic view at a research area and on translation studies bases with the theory of Vermeer, in which he tells about the independence, responsibility and cultural duty of translators. Mentioned autobiographies of Halide Edib Adıvar will be used as ethnomethodological materials.

Key words: Translation studies, ethnomethodology, autobiography, Halide Edib Adıvar

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının konusunu belirlememde verdiği derslerle bana ilham kaynağı olan, Etnometodoloji alanında beni inceleme yapmaya yönlendiren, bana yeni bakış açıları sunan ve farklı yolları da görmemi sağlayan, görüşlerime önem veren danışmanım Prof. Dr. Füsün Ataseven'e en zor anımda motivasyonumu tekrar kazanmamı sağladığı için, desteği, emeği ve sabrı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans öğrencisi olduğum yıllarda beni çeviribilim ile tanıştıran, derin bilgisi ile yolumu aydınlatan, çalışkanlığı ile bana örnek olan, öğrencisi olmaktan her zaman gurur duyduğum, aynı zamanda tez izleme komitemde bulunan değerli hocam Doç. Dr. Ayşe Banu Karadağ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tez yazım süresince tezimi okuyup, olumlu eleştirilerini aktaran, bilgi ve deneyimi ile rehberlik edip yol gösteren jüri üyem Prof. Dr. Alev Bulut'a yönlendirmeleri ve önemli katkıları için müteşekkirim.

Doktora eğitimim boyunca kendilerinden ders alma imkanı bulduğum ve bilgilerinden yararlandığım hocalarım Prof. Dr. Emine Bogenç Demirel ve Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar'a şükranlarımı sunarım.

Tezde görüşlerini benimle paylaşan Serdar Turhan ve Eshabil Bozkurt başta olmak üzere Yıldız Teknik Üniversitesi Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim Doktora ailesinin tüm üyelerine destek ve katkılarından dolayı teşekkür ederim. Aynı zamanda, yoğun çalışmalarına rağmen, tezimi okuyarak düzeltmeler sırasında bana yardımcı olduğu ve e-postalarım her zaman nezaketle cevap verdiği için Elife Bozkurt'a teşekkür etmeliyim.

Sevgi ve desteklerini her an hissettiğim, beni ben yapan sevgili annem Menşüre Özen ve babam Hasan Özen'e ellerini üzerimden hiç bir zaman çekmedikleri için, çalışmam süresince gösterdikleri anlayış ve manevi destek için teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak eşim, Çellist Tanju Araboğlu'na her zaman yanımda olduğu, ne olursa olsun beni yüreklendirdiği, desteklediği, en olumsuz ve moralsiz olduğum anlarda elimden daha sıkı tuttuğu için minnettarım. Bu çalışmayı tez aşamasında dünyaya gelen, en iyi çalışma arkadaşım, hayatımın ışığı, umudum, sevgim, kızım Asya'ya ithaf ediyorum.

Edirne, Temmuz, 2015

Aslı ARABOĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix

1.GİRİŞ 1

1.1. Tezin Konusu ve Önemi 1

1.2. Amaçlar ve Araştırma Soruları 2

2. ÖZNEL VE BİREYSEL BİR SÜREÇ: ÇEVİRİ, ETNOMETODOLOJİ VE

DİSİPLİNERARASILIK 11

2.1. Çeviribilimin Disiplinlerarası Doğası 13

2.2. Disiplinlerarası Bir Bakış Açısıyla Etnometodoloji 16

2.2.1. Harold Garfinkel ve Etnometodoloji 16

2.2.2. Etnometodolojide Temel Kavramlar 17

2.2.2.1. “Dizinsellik”/“Bağlama Gönderimlilik” (“Indexical
Expressions”).....17

2.2.2.2.”Düşünümsellik” (“Reflexivity”) 19

2.2.2.3.”Açıklanabilirlik”
 (“Analyzability of Actions-in-Context”) 20

2.3. Görecelik Odağı ve Öznellik Vurgusuyla Hans Vermeer’in	
“Skopos” Kuramı.....	21
2.3.1. Bireysellecilik ve “Skopos”	21
2.3.2. Savlar/Karşı Savlar.....	22
2.3.3. Görecelik ve “Skopos”	24
2.4. Değerlendirme.....	26
3. ÇEVİRİ SÜRECİNDE KİMLİK.....	29
3.1. Çevirmenin Çokkültürlü Kimliği	29
3.1.1. Kültürel Katmanlar ve Kimlik.....	31
3.1.2. Halide Edib Adıvar’ın Kimliğinin Otobiyografilerin	
Çevirilerine Aktarımı.....	33
3.2. “Öteki”ni Tanımak	38
3.3. “Yabancılaştırma” / “Yerlileştirme” ve “Yabancı’nın Sınanması”	43
3.4. Kaynak Metni Yabancı Dilde Yazmak	46
3.5. Değerlendirme	49
4. ETNOMETODOLOJİK KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE ÇEVİRİBİLİM	
 ODAKLI BİR İNCELEMENİN SONUÇLARI	50
4.1. Halide Edib Adıvar	50
4.1.1. Halide Edib Adıvar’ın Yaşamı	50
4.1.2. Halide Edib Adıvar’ın Çevirmen Kimliği	52
4.1.3. Halide Edib Adıvar’ın Otobiyografileri	56
4.1.3.1. İngilizce Otobiyografiler	57
4.1.3.2. Türkçe Otobiyografiler	60
4.2. “Özdüşünümsel” Bir Aktarım (“Self-Reflexive”): <i>Otobiyografi</i>	63
4.3. Kurgulanmış Benlik: <i>Otobiyografi</i>	66
4.4. İngilizce ve Türkçe Otobiyografilerden Karşılaştırmalı Örnekler: Çeviri	

Metindeki Ögelerin Etnometodolojik İncelemesi	68
4.4.1. Dizinsellik / Bağlama Gönderimlilik İle Otobiyografilerde Dil Kullanımının İncelenmesi	68
4.4.2. Düşünümsellik ile Otobiyografilerin Çevirisinde Kullanılan Tekniklerin İncelenmesi	73
4.4.3. Açıklanabilirlik ile Çevirmen Tarafından Toplumsal Dünyanın Nasıl Yorumlandığının İncelenmesi	80
4.5. Değerlendirme.....	90
5. SONUÇ.....	92
5.1. Genel Değerlendirme	92
5.2. Sonuç ve Öneriler	96
 KAYNAKÇA	101
EKLER.....	105
Ek. 1: Etnometodolojik Kavramlar Çerçevesinde Çeviribilim Odaklı Bir İncelemenin Sonuçlarına İlişkin Örnekler	106
Ek. 2: “Kaynak Metin”lerde Yer Alan “Erek Metin”lerde Yer Almayan Görsel Ögeler.....	136
Ek. 3. Halide Edib Adıvar’ın “Çeviri Metin” <i>Türk’ün Ateşle İmtihanı</i> ’na Yazdığı Önsöz	180
Ek. 4. Halide Edib Adıvar’ın Çevirisinde Uyguladığı Sansüre Örnek “Kaynak Metin” ve “Erek Metin”	181
 ÖZ GEÇMİŞ.....	220

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Birinci Kimlik: Öz	34
Tablo 2: İkinci Kimlik: Öteki.....	36
Tablo 3: Üçüncü Kimlik: “İkinci Öteki”	37

1. GİRİŞ

Bu bölümde, tezin konusu, önemi, amacı, araştırma soruları sunulacak, tezin bölümlerine ilişkin bilgi verilecektir.

1.1. Tezin Konusu ve Önemi

Bu tez çalışmasında, etnometodolojik yöntemler çerçevesinde ve çeviribilim odaklı, Halide Edib Adıvar'ın İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı dilde kaleme aldığı “Otobiyografi” Türündeki yapıtları, *Mor Salkımlı Ev* (2011), *Memoirs Of Halide Edip* (1926) ve *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011), *The Turkish Ordeal* (1928) yapıtları disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelenmiştir. Otobiyografilerinde yazarın ve çevirmenin değişen ideolojisinin bir parçası olarak, yazarın kendini hangi farklı kimliklerle ifade ettiği ya da yazarın okur tarafından nasıl farklı biçimlerde algılandığı, çeviri sürecinde çevirmen tarafından yapıtların yeniden nasıl inşa edildiği/yorumlandığı ve çevirmen kararları bu tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Halide Edib Adıvar'ın bahsedilen otobiyografileri etnometodolojik malzeme olarak kullanılacak ve elde edilen bu malzemeler Vermeer'in “skopos” kuramıyla çevirmenin kimliğinin etkinliği ön kabulüyle; çevirmen kararları ve çeviri stratejileri bağlamında ele alınacaktır.

Çeviri olgusu dinamik bir olgudur ve kendi sürecini oluştururken kendinden başka; ama yine kendisiyle ilişkili farklı olgularla iç içe geçer. Metin, yazar, okur ve çevirmenin oluşturduğu olgular bütünü, bir dinamizm ile sürecin içinde var olur. Erek kültüre ulaşma çabasında kaynak kültür, çevirmen ve yazar birlikte hareket eder. Bu dinamizmin içinde, metnin dönüşümü kültürün dönüşümünü yaratır. Çeviri olgusuna kuralcı tek tip bir yaklaşım bu döngünün düzen(sizlik)ini bozmaktadır. 1970'li yıllardan sonra ortaya atılan çeviri kuramlarıyla çeviribilim; kaynak odaklı paradigmadan çıkıp, dilbilimden ayrılıp özerk bir bilim dalı olmuş, kültür kavramını alanının merkezine oturtmuştur. Böylece kuralcı tek tip bir yaklaşımdan uzaklaşarak erek odaklı paradigmaya geçiş gerçekleştirilmiştir. Bu geçiş süresi boyunca ve günümüzde de evrensele ulaşma çabasından dolayı çeviribilimde bilimsellik,

nesnellik ölçütü önemli bir vurgu hâline gelmiştir. Bilimsellik kaygısıyla sürekli vurgulanan nesnellik kavramının, özünde bireysellik olan çeviri eylemine bakış açımızı daralttığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda, Vermeer'in öznellik vurgusuyla çevirmenin özgürlüğünden, sorumluluğundan ve kültürbilimsel yükümlülüklerinden bahsettiği kuramıyla, araştırma sahasında tüm bireyleri ayrı ayrı ama bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek bu süreci, günlük yaşamı bilimsel olarak ele alan etnometodoloji, kesin sınırları belli olmayan; yazar, metin, çevirmen ve okuru da içine dâhil eden çeviri sürecine farklı bir bakış açısı getirebileceği düşünülmektedir. Etnometodolojik yöntem ve teknikler ile çeviri metinlerin alımlanmasında Vermeer'in kuramıyla kültür bağımlı öğeleri irdelemek, çeviri sürecinde bu öğelerin aktarılmasında çevirmen tarafından ne tür stratejilerin geliştirildiğini ortaya çıkarmak ve çevirmen kimliğine dair izler sürmek mümkün olabilir.

Tezin bütüncesini oluşturan, incelenecek metinlerin yazarın ana dilinde değil de yabancı bir dilde yazılmış olması hem yazar hem de çevirmen olan Halide Edib'in ana dilinden kaçışı olarak algılanabilir ve yazarak yabancı sözcüklerle ve yabancı bir kültür içinde kendini ifade etmeyi seçtiği; yani yazarın yeni bir kimlikle "öteki" oluşturduğu söylenebilir. Daha sonra aynı metin, kendi yazarı tarafından yazarın ana diline çevrilmiştir. Metnin yeni dönüşümü sayesinde yazar/çevirmen tarafından yeni bir "öteki" oluşturulduğu ve bunun sonucunda "çevirmenin birden çok kimliği"yle karşılaştığımız söylenebilir. Dil ile birlikte, kültürün, ideolojinin parçası yeni bir kimlik doğar. Halide Edib tarafından iki ayrı dilde yazılan iki aynı/ayrı otobiyografik yapıtta bu kimlikleri izlemek mümkün olabilir. Çevirmen Halide Edib'in çoklu kimliğinin çeviri sürecine yansımaları, bu tezin temel sorunsalını oluşturmaktadır. Etnometodolojik yöntemlerle, bulunan kimliğe dair verilerin bir çeviribilim kuramıyla ele alınarak disiplinlerarası bir çalışmanın yapılmasının iki alana da farklı bakış açıları sunabileceği ve karşılıklı katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda belirlenen amaçlar ve tezin sorunsalını oluşturan araştırma soruları aşağıda sunulmuştur.

1.2. Amaçlar ve Araştırma Soruları

Bu tezin iki ana amacı vardır. İlk amacı; Halide Edib Adıvar'ın İngilizce ve Türkçe otobiyografilerinde kurgulanan kimliğini etnometodolojik yöntemler çerçevesinde bulmaya ve bu kurguyu tanımlamaya çalışarak, hangi koşullarda hangi kararlar alınarak çeviri metinler oluşturulduğunu irdelemektir. İkinci amaç ise,

etnometodolojik yöntemler ve çeviribilim odaklı bir yaklaşımla çevirmenin kimliğini, aldığı kararlara nasıl yansıttığını ortaya koymaktır.

Aşağıdaki soruların yanıtları bize tezin sorunsalını verecektir:

Çevirmenin birden çok kimliği olabilir mi?

Çevirmenin kimliği yeniden biçimlenir mi ve bu çeviriye/metne nasıl yansır?

Yaşadığı toplumsal değişim çevirmende nasıl bir değişime neden olur?

Vermeer'in kültürel katmanlardan bahsettiği işlev odaklı "skopos" kuramı kimlik çalışmalarında (çevirmenin kimliği), "çeviri sürecinde kimliğin etkisi"olgusunu irdelememizde yardımcı olabilir mi?

Etnometodolojik yöntemleri kullanarak çeviri sürecine ve çevirmenin kimliğine dair bilgiler edinebilir miyiz?

Etnometodolojik kavramları çeviribilim çerçevesinde yorumlayabilir miyiz?

Çevirmenin yaşadığı duygusal değişkelerin/yanılsamaların yarattığı gizil kodları nasıl çözebiliriz? Çözülen bu kodlar çeviri sürecini irdelememizde yardımcı olabilir mi?

Çevirmenin ayırt edici kimliği nedir?

Ana dilinin dışında farklı bir dilde yazmayı tercih ettiği metni, yazar neden tekrar ana diline çevirmek ister?

Yukarıda belirtilen sorulara cevaplar aramak üzere: Tezin 2. Bölümünde (Öznel ve bireysel bir süreç: Çeviri, etnometodoloji ve disiplinlerarasılık) kuramsal tartışma ve yöntem sunulacak; 3. Bölümde (Çeviri sürecinde kimlik) çalışmanın temel sorunsalını oluşturan çevirmenin çeviri sürecinde kimliğinin yansımaları ele alınacak; 4. Bölümde (Etnometodolojik kavramlar çerçevesinde çeviribilim odaklı bir incelemenin sonuçları) ise metinlerin karşılaştırılması etnometodolojik veriler çerçevesinde yapılarak çeviribilim odaklı incelenecek ve çıkan sonuçlar çevirmenin çok kimlikliliği bağlamında ele alınacaktır.

Öznel ve bireysel bir süreç: Çeviri, etnometodoloji ve disiplinlerarasılık adlı ilk bölümde, 1970'li yıllarda özerkliğini ilan eden çeviribilimin uğradığı dönüşümün izleri Doğan Özlem'in doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı üzerine görüşleri çerçevesinde izlenip çeviribilimin sosyal bilimlerdeki yeri ve önemi

değerlendirilecektir. Hans Vermeer'in öznellik vurgusuyla, çeviri ediminin merkezine bireyi koyarak, çevirmenin kültürebilimsel yükümlölükleriyle çeviride özgürlüğü ve özgürlükle ilgili sorumluluklarını ele aldığı "Skopos"¹ kuramı temel alınarak, özne, bireyselci, çokkültürlü doğasıyla, yaşadığı paradigma değişimi sonrası, disiplinlerarası bir doğaya sahip olan çeviribilimin bilim felsefesi açıklanmaya çalışılacaktır.

Yaşadığı paradigma değişimi sonunda evrensel olana ulaşmaktansa bireysel olana ulaşmanın yükseldiğı, dilselliğın, metinselliğın yanı sıra çevirmeni, çevirmenin sosyal statüsünü, insani karar verme yetkisini, uzmanlığını, sosyal pratikleri de içine alarak çeviriyi daha bütünsel ama tüm öğeleri kendi içinde ayrı ayrı değerlendirebilen bir yolda daha farklı disiplinlerle ilişki kurarak paylaşabilen doğaya sahip bir çeviribilimin karşımıza çıktığı ve dolayısıyla çeviribilimin kendi doğasını disiplinlerarası bir yaklaşımla bulacağı düşünülmektedir.

Çeviri eylemi gerçekleşirken çevirmenin, metnin kendisinden öte, metnin oluşmasını sağlayan; dilsel özellikleri, sosyolojik faktörleri, kültür gibi diğer etmenleri de göz önünde bulundurması gerekir; çünkü metnin tek başına bir gerçekliği olduğundan söz etmenin mümkün olmadığı düşünülmektedir. Metni bir toplumsal düzen olarak ele alırsak, çeviribilim ve etnometodolojinin benzer bir şekilde, üyelerin etkisini içine dâhil eden bir yöntemle, özne gerçeklere ve yoruma odaklandığı söylenebilir. Bu nedenle, bu çalışmada, farklı bakış açılarının, bireyselci, özne bir çeviribilime katkı sağlayacağı ve alanın gelişmesi yönünde destek vereceğı düşünüerek, disiplinlerarası boyutta, çeviri süreci ile etnometodolojik yöntemlerin nasıl ilişkili olduğu, iki disiplinin ortak ilgileri ve çeviri sürecine yansımalarına etnometodolojideki kavramlarla karşılık bulunmaya çalışılacaktır.

Disiplinlerarası bir doğaya sahip olan çeviriye etnometodolojik yaklaşmanın, kesin sınırları belirli olmayan çeviri sürecine farklı bir bakış açısı getireceğı düşünülmektedir. Gündelik yaşamda iletişim kurabilmek için gerçekleştirilen bu anlamlandırma ve yorumlama sürecini çeviri süreci gibi ele alırsak, her insanın konuşabilmek için bile aslında çeviri yaptığı söylenebilir. Yani; dinleriz, anlarız, yorumlarız ve iletişim kurarız. Nasıl her çevirinin bir amacı var ise ve çeviri kültürlerarası bir iletişimin gerekliliğinden doğuyorsa, iletişim kurabilmek için de insanlar konuşma ortamlarında amaçları doğrultusunda yöntemler geliştirirler.

¹ Dizdar, D.: "Hans J. Vermeer'le Söyleşi", *Varlık Dergisi*, s. 30-31.

Etnometodolojinin, araştırma sahasında tüm bireyleri ayrı ayrı ama bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek bu süreci, kullanılan bu örtük yöntemleri, günlük yaşamı bilimsel olarak ele aldığı söylenebilir.

İlk bölümün bir alt başlığı olan disiplinlerarası bir bakış açısıyla etnometodoloji adlı bölümde öncelikle etnometodolojinin kurucusu Harold Garfinkel ve toplumsal düzen anlayışı fikri tartışılacaktır. Ardından etnometodolojide temel kavramlar; “dizinsellik”/“bağlama gönderimlilik” (“indexical expression”), “düşünümsellik” (“reflexivity”), ve “açıklanabilirlik” (“analyzability of actions in context”) ele alınacaktır.

Etnometodoloji, Alfred Schutz’un ve Talcott Parsons’un çalışmalarına dayanılarak Harold Garfinkel tarafından geliştirilmiş olan ve genel olarak fenomenoloji düşüncelerinin araştırmalara uygulanmasını içeren, diğer sosyolojik yaklaşımlara oranla yeni bir yaklaşımdır. Etnometodolojide toplumsal olgular etkileşimsel etkinlikler olarak ele alınarak, eylemlerin, eyleme katılanlar (toplumun üyeleri) tarafından daha önceden belirlenmiş bazı örtük kurallar çerçevesinde gerekliliklere göre gerçekleştirildiği kabul edilir. Bu nedenle Garfinkel’e göre sosyologlar eylemde bulunanların eylemde bulunma biçimlerindeki düzenliliklerini; yani toplumsal eylemlerin düzenli özelliklerini, kullanılan yöntemleri ortaya koymaya çalışmalıdırlar. Sosyologların ortaya koyması gereken bu düzenli özellikler, toplumsal yapı gibi dış koşulların yarattığı düzenliliklerdir. Bu düzen, üyelerin hem ürünleri hem de yaşadıkları bir süreçtir. Bu açıdan etnometodolojinin ve Garfinkel’in toplumsal düzen anlayışı diğer sosyolojik yaklaşımlardan çok daha farklı bir anlayıştır. Garfinkel’e göre; “sosyolojik açıdan kabul edilecek tek düzen, eyleme katılanların tanıdığı ve eylem sürecinden yaratılan düzendir”². Bu düzen, üyelerin kurguladığı toplumsal gerçeklik anlayışdır. Etnometodolojiye göre bu düzen yalnızca üyelerin bakış açılarıyla ve gerçeklerine göre kurgulanır. Bu kurguyu anlamak için etnometodolojik yöntemler geliştiriler ve kavramlar kullanırlar.

Garfinkel’in çalışmaları ve genel olarak Etnometodolojinin en temel kavramları arasında; (1) “dizinsellik”/“anlamın bağlama gönderimliliği” (“indexical

² Cuff, E. C., Sharrock, W. W. & Francis, D. W., “Meaning and action: I, symbolic interactionism”, *Perspectives in Sociology*, (London, New York: Routledge, 3rd Edition, 1990), 158.

expressions”) (2) “düşünümsellik” (“reflexivity”) (3) ve “açıklanabilirlik” (“analyzability of actions in context”) önemli bir yere sahiptir.³

Bağlama gönderimlilik kavramıyla Garfinkel, dikkati gündelik toplumsal olayların durumsal doğasına çeker⁴. Bu şekilde durumsal doğanın geçici olduğunu, üyelerin eylemlerinin ve konuşmalarının toplumsal olarak örgütlenmiş ortamın/bağlamın dışında bir anlamı olmadığını vurgular. Birçok farklı biçimde anlaşılabilir özel bir söz veya eylemle karşılaştığımızda, onu bağlantılı koşullarla ilişki içinde görerek, bu unsura bir anlam yükleriz. Anlatım kavramı, birey tarafından algılanan şeyin ifade edilmesi anlamına gelir. Etnometodologlar anlatımların, kime göre ve neye göre doğru algılandığı sorusu üzerinde durmuşlardır. Bireyler arasında dünya görüşünden dolayı farklılıklar söz konusudur. Bu farkın doğma sebebi farklı anlama ve anlatma şekilleridir.

Düşünümsellik olaylara belirli kalıplar ardından baktığımız ve bu kalıpları düşünce yapımızı, karar verme şeklimiz belirlediği anlamına gelmektedir. Daha önce gerçekleşen bir olay bir sonraki yaşanan deneyimde belirlenen kalıplak ve sınırlar çerçevesinde yol gösterici olmaktadır.

“Açıklanabilirlik” kavramı bir durumun neden o şekilde yapıldığını veya gerçekleştiğini göstermek anlamında kullanılmaktadır. Metinde kullanılan dil, anlatıdaki alışkanlıklar ve bazı davranış kalıpları sahnenin betimlemesiyle etnometodolojik öğeleri sergilemektedir. İnsanlar toplumsal yapıyı anlamlandırabilmek için açıklamalar getirirler ve açıklamalar üzerine düşünmeyi gerektirir.

Bu etnometodolojik kavramlar, erek kültür ve kaynak kültürün karşılaştırılmasıyla okura bir fikir vererek, çeviri sürecinin ele alınmasını ve çevirmen kararlarının izlenmesini sağlayabilir; ancak “görecelik” kavramı ışığında, çeviri sürecini etkileyen kültürel verileri dikkate almadan süreci yeterli ölçülerle açıklamanın mümkün olmadığı söylenebilir. Görecelik odağı ve öznellik vurgusuyla Hans Vermeer’in “Skopos” kuramı tezin ikinci bölümünün öbür odağını oluşturmaktadır. Bu bölümde; çeviribilimde yaşanan paradigma değişimiyle beraber, nesnellikten öznelliğe geçiş sürecinde işlevci paradigmanın öncülerinden Hans Vermeer’in

³ Garfinkel, Harold, *Studies in Ethnomethodology*. ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1967.

⁴ H. Jonathan Turner, “Etnometodolojik İtiraz”, çev. Ümit Tatlıcan, www.umittatlican.com [20.01.2012].

“Skopos” kuramının çevirmenin amacının, aldığı kararların ve çeviri sürecinin analiz edilmesinde kuramsal boyutta açıklayıcı ve destekleyici olacağı düşünülmektedir.

Vermeer’e göre her çeviri bir eylemdir. Her çeviri eylemi sonunda ortaya çıkan çeviri metnin erek kültür içerisinde belli bir işlevi vardır.⁵ “Skopos” kuramına göre çeviri metnin erek kültürde en iyi biçimde işlev görmesi yine çevirinin amacına bağlıdır. Çevirmen amacını belirlerken yapacağı çevirinin erek kültürde nasıl bir işlev göreceğini saptamalıdır, çevirisini bu amaç ve hedeflediği işlev doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Dolayısıyla çevirmen bu amacı gerçekleştirebileceği yöntemler kullanır.

Tezin ikinci bölümünü çeviri sürecinde kimlik oluşturmaktadır. Çeviri metninin oluşum sürecinde çevirmenin kararlarının hedef kültürün ve kaynak kültürün hangi kültürel katmana ait ya da hangi kimlik türüne sahip olduğuna ilgili olduğu söylenebilir. Kaynak metin ve çeviri metnin farklı okuyucuları, farklı dil ve kültür içinde yaşamaktadırlar. Bu farklı dil ve kültürün izlerini kimlikte taşımaktadırlar. Kültürel katmanın yanı sıra kimlik bilinci, kimliği oluşturan unsurların bilincinde olmak etnometodoloji ve çeviribilim odaklı bu tez çalışmasında yapılacak incelemede çeviri sürecinde alınan kararları anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bunun yanı sıra çokkültürlü bir iletişimin ürünü olan çeviri, “ötekini”, yeni bir kültürü ve yeni bir dili tanımayı gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte çevirmenin kimliği “öteki” ile iletişime geçerek işlev kazanır. “Ben” ve “öteki” karşıtlığı birbirine ihtiyaç duyar ve birbirini tamamlar. *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi “Çokkültürlü” Bir Yaklaşım*⁶ adlı eserinde Brian Fay, sosyal bilimler alanında bugüne kadar etkili olmuş pek çok anlayışı karşıtılarıyla beraber ele alarak bunlar arasındaki karşıtlığın aslında yüzeysel bir karşıtlık olduğunu, bu karşıtlıkların aslında birbirinden beslendiğini iddia eder.

Çeviri olgusunu açıklarken tek bir kuramı kullanmak yerine, kuramların ve farklı alanların birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ve birbirlerine mutlak etki yaptıklarını düşündüğümüzde, birden fazla kuramın bakış açısından yararlanarak gerçekleştirilecek bir yaklaşım daha uygun olabilir. Bu kapsamda, Fay’ın bahsettiği

⁵ Hans Vermeer, *Çeviride Skopos Kuramı*, çev. Ayşe Handan Konar (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008): s.9.

⁶ Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, çev. İsmail Türkmen (Ayrıntı Yayınları, 2005).

gibi çokkültürlülük felsefesi çeviri sürecinde “öteki”ni tanımak ve “ben”i ortaya koymak için açıklayıcı olabilir. Bu farklılıkları tanımak, “öteki”ni olduğu gibi kabul etmek anlamına gelir. “Ben” ya da “öteki”ni seçme, yani sadece bir kuramın bakış açısıyla, tek yönlü tek kültürden çeviri olgusuna yaklaşma düşüncesi, yanıltıcı olacaktır denebilir.

Çevirmen kimliği “öteki”yle etkileşim sürecinde işlev kazanan, çok yönlü bir süreçtir. Çevirmen, kararlarıyla göreceli ve öznel; ama statüsünün getirdiği ve yaşadığı kültürün bir parçası olarak betimleyici bir yöne de sahiptir. Bu nedenle çevirmenin kimliğini sadece birkaç tanımla açıklamamız mümkün değildir. Çevirmenin her yeni kaynak metinle karşılaştığında yüzünü döneceği erek metinle “öteki”nin varlığını kabul ederek kendi kimliğini ortaya koyduğu söylenebilir.

Öte yandan Antoine Berman tarafından ele alınan “yabancılaştırma” kavramının metinler üzerinde çevirmenin kullandığı teknikler hakkında yol gösterici olacağı ve yazarın iki dilde yazmasının metinlerde farklı dillerin, benliklerin izlerini sürmemize ve yabancı dilde benliğin yeniden nasıl inşa edildiğini gözlemleyebilmemize yardımcı olacağı söylenebilir.

Tezin etnometodolojik kavramlar çerçevesinde çeviribilim odaklı bir incelemenin sonuçları adlı son bölümünde ise; Halide Edib Adıvar’ın yaşamı, çevirmen kimliği hakkında bilgi verilecektir. Aynı zamanda metnin ana malzemesini oluşturan İngilizce ve Türkçe otobiyografiler “özdüşünsel” bir aktarım ve kurgulanmış bir benliğin ürünü olma özelliği ile de ele alınacaktır. Nazan Aksoy’un benliğin otobiyografilerde nasıl kurgulandığı üzerine görüşleri kimliğin metinlere nasıl yansıdığını izlemememize yardımcı olacaktır. Nazan Aksoy *Kurgulanmış Benlikler*⁷ adlı kitabında, otobiyografi çalışmalarının sadece yazarın yaşadığı dönemi anlatan metinler olmaktan ziyade, hiçbir dönemin sadece bir sesin yankılığına dayandırılmayacağından, merkeze çıkamayan; ama dönemin, kendi açısından gözlemlenen, aykırı, bastırılmaya, susturulmaya çalışılan sesleri de içerdiğini söylemektedir. Bu sesler çevirmen kararı olarak da çevrilen otobiyografilerde ele alınacaktır.

“Otobiyografi sadece kamusal hayatı yansıtmakla sınırlı kalmıyor; herkesi gözlemleyebileceği olguların yanı sıra, insan hayallerinin, rüyalarının, sırlarının

⁷ Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).

dünyasını da bize açıyor. Böylelikle toplumun ortalama beklentilerinin dışında kalan sıkıntıları, bastırılmış korkuları, endişeleri dile getiriyor.”⁸

Bu sayede yazar dışında dönemi anlatan diğer önemli kişileri de otobiyografilerde bulmak ve Halide Edib Adıvar’ın otobiyografilerinde anlattığı tarihsel dönemi farklı öznelerle farklı yönlerde izleyebilmek mümkün olacaktır; çünkü Halide Edib’in anıları sadece kendi bireysel kimliğinden ya da aydın, yazar kimliğinin Türk milletinin uyanışına, doğuşuna paralel öncü bir Türk kadının hikâyesi olduğundan değil, 1908’den 1922’ye kadar (otobiyografilerinde anlatım 1885-1922 yılları arasında kapsar), Türkiye’de çok önemli siyasi ve toplumsal reformların gerçekleştiği bir döneme tanıklık etmesi bakımından önemlidir.⁹ Halide Edib Adıvar, iki farklı döneme Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine tanıklık etmiş bir yazardır. Çocukluğundan beri yetiştirilme tarzı (yabancı dil öğrenmesi, modern sanatlarla ilgilenmesi, yabancılar okulunda eğitim görmesi) ve birçok farklı ülkeyi (İngiltere, Hindistan, Amerika, Mısır) uzun süreli seyahat etmiş olması, yazarın doğu ve batıyı, geleneksel ve modern olanı aynı anda yaşamasına neden olmuştur ve bu birçok eserinde eserinin kahramanları olarak da karşımıza çıkmıştır¹⁰.

Diğer yandan otobiyografilerinden yola çıkarak modernleşme bağlamında kadının toplumdaki yerine yine bir kadının gözünden bakmak, etnometodolojik olarak toplumsal bir düzen olan metne, üyelerin etkisini dâhil ederek, çalışmaya öznel gerçeklerle odaklanılmasını sağlayabilir. Çünkü etnometodoloji, etnometodun yaşanmasını gerektirir.

Tezin kuramsal çerçevesinin destekleneceği İngilizce ve Türkçe otobiyografilerden karşılaştırmalı örnekler: Çeviri metindeki öğelerin etnometodolojik incelemesi adlı uygulamalı bölümde ise etnometodolojik kavramlar çerçevesinde; “dizinsellik”/“bağlama gönderimlilik” kavramı ile otobiyografilerde dil kullanımı, “düşünümsellik” kavramı ile otobiyografilerin çevirisinde kullanılan teknikler ve “açıklanabilirlik” kavramı ile çevirmen tarafından toplumsal dünyanın nasıl yorumlandığı, açıklandığı incelenecektir. Etnometodolojik kavramlar çerçevesinde

⁸ Aksoy, age, 38.

⁹ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): s.160,161.

¹⁰ İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007).

yapılan inceleme sonucunda İngilizce ve Türkçe metinler karşılaştırılarak Vermeer'in "skopos" kuramı temel alınarak analiz edilecektir. Analiz sonucunda farklı dillerin getirisi farklı kimlikler ve taşıdıkları özellikler gösterilmeye çalışılacaktır.

Etnometodolojik çözümleme ile Halide Edib Adıvar'ın otobiyografilerinde kendisinin toplumsal dünyayı adlandırmak için kullandığı yöntemlere ulaşılması ve sıradan görünen durum ve olayların ayrıntılı etnografileri üretilerek gündelik yaşamdaki rutinlerin ve sosyal karşılaşmaların arkasındaki kurallar ve arka alan bilgisinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Otobiyografilerde geçen ifadelerin bağlama gönderimli olduğu göz önünde bulundurularak, anlamın hangi özel bağlamla ilişkili olduğu çözülmeye çalışılacaktır. Seçilen dizinsel ifadeler, bu çalışma için sadece içinde bulunduğu bağlam içinde anlamlı olacağından, otobiyografilerdeki kişilerinin söylemleri ele alınacaktır. Dolayısıyla çalışmayı sınırlamak amaçlı sözü geçen temel etnometodolojik kavramlar ışığında bir sınıflandırma yapılacaktır. Bu sınıflandırmanın belirlenmesinde, araştırmanın iki farklı dilde üretilen aynı/ayrı metinlerden oluşması esas alınacaktır.

Halide Edib Adıvar'ın "Otobiyografi" türündeki İngilizce kaleme aldığı *Memoirs of Halide Edip* (1926) ve *The Turkish Ordeal* (1928) adlı eserler kaynak metinleri; ikinci ve ayrı bir dilde Türkçe olarak kaleme aldığı *Mor Salkımlı Ev* (2011) ve *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011) adlı eserler ise erek metinleri oluşturmaktadır. Tez çalışmasında incelenecek bu metinler sadece kaynakçada gösterilen basımlarıyla sınırlandırılmıştır. Farklı basımlar karşılaştırılarak ayrı bir çalışma konusu olabilir.

Bu çalışmanın nihai hedefi ise; tarihsel boyutta nesnellik ve bilimsellik sorgusuyla karşı karşıya kalan çeviribilimin, farklı sosyal bilimlerden doğan bir bilim olmak yerine, merkezinde bireyi, toplumsal bir olgu olarak çeviriyi ve özünde disiplinlerarasılığı barındırdığını, çeviribilimin farklı alanlarla iş birliği yaparak disiplinlerarası boyutta katkı sağlayabileceğini göstermek; etnometodolojik kavramların çeviri sürecine ve çevirmen kararlarına ilişkin analiz yapabilmede yol gösterici olabileceği konusunda bir bakış açısı oluşturmak, çeviriyi yapılan çalışmada bir malzeme olarak görmektense, amaç edinerek çeviribilim kuramları ışığında çeviribilim odaklı bir araştırmayla çeviribilim araştırmalarına farklı bir boyut eklemektir.

2. ÖZNEL VE BİREYSEL BİR SÜREÇ: ÇEVİRİ, ETNOMETODOLOJİ VE DİSİPLİNERARASILIK

19. yüzyıldan bu yana farklı türlerde birçok sosyal bilimlerden söz edilirken, 20. yüzyılın sonunda bir paradigma değişimi yaşayan çeviribilime karşı da, benzer bir şekilde bir çok farklı yaklaşımın yer aldığı ve bu yaklaşımlara dayalı olarak çeşitli sorunsalların oluşturulduğu söylenebilir. Bu sorunsalların içinde, bir sosyal bilim alanı olarak çeviribilime nasıl yaklaşılabileceğini sorgulamaya neden olan temel sorunsal; doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına ilişkin ileri sürülen farklı iddialar ve bu iddialar bağlamında çeviribilime ne tür bir bilim dalı olarak yaklaşıldığı sorunsalıdır.¹¹ Söz konusu farklı iddialardan hareketle, Doğan Özlem'in doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı üzerine görüşleri temel alınarak yapılacak bir değerlendirmeye göre; öznел, bireyselci, çok kültürlü bir yapıya ve disiplinlerarası bir doğaya sahip çeviribilimin sosyal bilimlerdeki yeri ve önemini ele almanın, ardında yatan bilim felsefesini açıklamada yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Sosyal bilimlerin doğuşunda toplumcu yaklaşımı getiren 19. Yüzyıldaki Fransız Devrimi, bilim dünyası için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 19. yüzyıla kadar doğa bilimleri adı altında varlığını sürdüren sosyal bilimler toplumsal hayatta yaşanan değişimlerle beraber yeni bir bilim felsefesiyle farklı bir bilim alanı olarak yer almaya başlamıştır. Tarih boyunca birçok bilim adamı tarafından sosyal bilimlerin konumu irdelenmiş ve doğa bilimlerinin bir parçası olarak sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin özelliklerini taşıyıp taşımadığı ya da doğa bilimleri felsefesi içinde olup olmadığı tartışılmıştır. Doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımındaki sorunsalda da bu ortak hedefler yatmaktadır.¹²

Bütün bilimsel çalışmaları kapsayarak 19. yüzyıla kadar sadece “bilim” terimi kullanılırken, 19 yüzyılda sosyal bilimlerin ortaya çıkmasından sonra, yeniçağ başlarından beri sadece “bilim” terimiyle adlandırılan bilimsel faaliyetler için “doğa bilimi” terimi kullanılmaya başlanmıştır.¹³ Sosyal bilimler-doğa bilimleri üzerine bir

¹¹ Aslı Özen, ““Çokkültürlü” Çeviribilime Bir Sosyal Bilimler Alanı Olarak Yaklaşabilmek”, *I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı Bildiri Kitabı*, 20-21 Ekim 2011 (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2011): s. 445.

¹² Özen, age, 445.

¹³ Özlem, age, 7.

ayrımdan 19. yüzyıla kadar söz etmek mümkün değildir. Konusu ne olursa olsun, kurallar koyup ya da yasalara göre açıklama “bilim”in temel yapısında yer almaktadır. Kural koyup genelle açıklanamayan *öteki* bilimin varlığından söz etmeye, insan üzerine konuşmaya, 19. yüzyılda Fransız Devrimi’nin etkisiyle beraber ihtiyaç duyulmuştur. Doğa bilimlerinin yapısındaki evrenselci yaklaşımın, genel kurallar kümesinin sosyal olgularının anlaşılmasında ve açıklanmasında yeterli olmadığı söylenebilir. Bu olguların yeterince anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için; sosyal bilimlerin konumunu, adını ve doğasını değiştiren anlayış, 19. yüzyılda yaşanan paradigma değişimidir. Fransız Devrimi Batı tarihinde pek çok şeyin başlatıcısıdır. Başlatıcısı olduğu şeylerden birisi de işte bu “sosyal bilim” teriminde karşılığını bulan anlayıştır. Fransız devrimi bütün Avrupa’yı sarsmış olan bir devrimdir. Dolayısıyla yöneticiler, siyasetçiler, aydınlar, “toplum” denen nesnenin kavranması, anlaşılması, bir düzene kavuşturulması, bu düzen temelinde yönetilmesi ve yönlendirilmesi gibi ihtiyaçlarla karşılaşmıştır¹⁴. Öncelikle doğa bilimlerinden kopuşuyla beraber toplum merkezli bir yaklaşımla alana kazandırdığı yeni adıyla, sosyal bilimlerin yaşanan paradigma değişiminin önemli bir sonucu olduğu söylenebilir.

Çeviribilimdeki konuma bakıp, geçmişteki dogmatik yapıdaki kaynak odaklı, kuralcı yaklaşımlar düşünüldüğünde, sadece kaynak metnin doğasını ve kurallarını tanımanın, kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişkiyi olası ilişkiler ve gerçekte var olan ilişkileri göz ardı ederek olması gereken ilişkiyle sınırlandırmanın,¹⁵ doğa bilimsel yaklaşımda olduğu gibi evrenselci bir anlayışın parçası olduğu düşünülebilir. Betimleyici çeviribilim çalışmaları öncesi çevirinin doğasını tanımayan bu kuralcı ruhun arkasında da benzer bir şekilde nömotetik bir anlayışın yer aldığı iddia edilebilir. Betimleyici çeviribilim çalışmalarından önce dil, çeviri için kurallar üreten bir sistem olarak algılanıyordu. Bu sistemle oluşan kuralcı yaklaşım, çalışma alanlarını eşsüremlili çalışmalarla sınırlamış ve çeviriyi dural bir olgu olarak kabul etmiştir¹⁶. Bilmek için anlama ulaşma çabasında, bu düşünce yapısının çeviri olgusunu açıklamada yetersiz kaldığı düşünülebilir; çünkü çeviri, kültürel öğeleri içinde barındıran bir olgudur. Evrenselciliğe/tek hakikate ulaşma

¹⁴ Özlem, age, 11.

¹⁵ Işın Bengi-Öner, “Çeviri Edebiyat Örnekleriyle Betimleyici Çeviribilim”, *Çeviri Bir Süreçtir. Ya Çeviribilim?*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 1999): s18.

¹⁶ Özlem, age, 18.

abasinda kuralcı yaklaşımin yetersiz kalması 1970’lerde paradigmanın değişimine eviribilim paradigmasının oluşumuna yol açmıştır denebilir. Kuhn’un¹⁷ dediği gib; doğruların değişmesi, kopmaların olması, devrimleri ve yeni paradigmaları doğurmaktadır. Bilim topluluklarının bilimleri oluşturduğu ve eğer gerekliyse paradigma değişiminin zamanla, ihtiyaçla mutlak olacağı, her bilimin doğasında yenilik arayışının ve değiştirme cesaretinin bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla denilebilir ki; bilimsel devrimlerin yapısında olduğu gibi, çeviride yaşanan bu paradigma değişimi de süreç odaklı, betimleyici bir yaklaşım sonucunu doğurmuştur.

Böylece doğa bilimleri penceresinin nesnelci, kuralcı ve tek tip bir bakış açısından uzaklaşarak, bireyi, öznelliği merkeze alan bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu sürecin sonunda evrensel olana ulaşmaktansa, özünde bireysel olana ulaşmanın önem kazandığı bir anlayışa sahip, dilselliğin, metinselliğin yanı sıra çevirmeni, çevirmenin sosyal statüsünü, insani karar verme yetkisini, uzmanlığını, sosyal pratikleri de içine alarak çeviriyi daha bütünsel; ama tüm ayırt edici öğeleriyle kendi içinde ayrı ayrı ele alarak değerlendirebilen, farklı disiplinlerle ilişki kurarak paylaşabilen doğaya sahip bir eviribilimin karşımıza çıktığı söylenebilir ve eviribilim kendi doğasını disiplinlerarası bir yaklaşımla özüne dönerek bulabilir.

2.1. eviribilimin Disiplinlerarası Doğası

Disiplinlerarasılık farklı disiplinlerin iş birliği sonucunda kazanılan içgörü sayesinde, ilgili disiplinler arasında var olan ya da yeni kurulan ilişkilere gerek duyulmasıyla bir alanın genel bulgularına katkı sağlamaktadır¹⁸. Disiplinler arasındaki ilişkiler yapısı, alanın araştırma konusunu, kuramsal alana bakış açısını etkileyeceğinden oldukça önemlidir. Bu bağlamda öncelikle disiplinlerarasılığın ne olduğuna bakmakta fayda vardır. Çeviri üzerine örneklerle konunun daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir.

Klaus Kaindl’a göre disiplinlerarası ilişkiler iki farklı yapıda gerçekleşebilir: “Küçük ölçüde” ve “Geniş ölçüde disiplinlerarasılık”¹⁹. “Küçük ölçüde disiplinlerarası ilişkiler” alanın alt alanlara ayrılmasının gerekliliğini içermektedir. Çevirinin salt dilsel bir olgu olmasından öte, her farklı çevirinin, farklı bir dil ve metin olması ve farklı metinlerin farklı eviri yöntem ve yaklaşımlarını beraberinde getirmesi, alanın

¹⁷ Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, ev. Nilüfer Kuyaş (İstanbul: Alan Yayınları, 1970).

¹⁸ Klaus Kaindl, “Complexity and Interdisciplinarity: Two key Concepts in Translations Studies”, yayınlanmamış bildiri, 2. *Uluslararası eviri Kolokiyumu “eviribilimde Disiplinlerarası İlişkiler”*, 23-25 Ekim 2003, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2003): s. 88.

¹⁹ Kaindl, age, 88.

farklı disiplinlerle bir araya gelmesini kolaylaştıracağı söylenebilir. “Geniş ölçüde disiplinlerarası ilişkiler” ise kuramsal ve yöntemsel ilişkiler düzeyinde birçok şekilde ele alınabilir. Kaindl’a göre üç farklı seviyede disiplinlerarası ilişkiden bahsedilebilir²⁰. Birinci seviyede “emperyalist disiplinlerarasılık” yer almaktadır (“imperialsitic interdisciplinary”); bir disiplinin tek taraflı bir yönde diğer disiplini etkisi altına almasıdır (1970’lerden önce çevirinin dilbilim çerçevesinde ele alınması bu duruma uygun bir örnek olabilir). İkinci seviyedeki “ithal disiplinlerarasılık” (“importing interdisciplinarity”) ise bir araştırma sonucunda elde edilen bilginin sadece iki disiplinden biri için kullanışlı olacağı anlamına gelmektedir. Günümüzde çeviribilimin konumuna baktığımızda kuramları doğru okuyamamanın sonucu olarak farklı alanlarla zorunlu bir ilişki kurma yoluna gidildiği düşünülebilir. Örneğin çeviriyi bir olgu olarak görmeyip, çeviriye salt metin boyutunda bakarak metinbilimsel yaklaşımın çevirinin erek kültür bağlamındaki rolünü, kültürün etkisini göz ardı ettiğinde, bu yaklaşımın çeviride sadece metin analiziyle sınırlı kaldığı söylenebilir. Üçüncü ve en yüksek seviyede yer alan disiplinlerarası ilişki ise “karşılıklı disiplinlerarasılık”tır (“mutual interdisciplinarity”). Bu seviyede iki ya da daha fazla disiplin eşit bir düzlemde iş birliği içine girerek, karşılıklı kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlarla bir araştırma sorununu ele alırlar. Bu şekilde her bir disiplinin kendi alanı için çıkarımsamalarda bulunabileceği ve kuramsal boyutta mantıksal çerçevede düzenlemelere gidebileceği düşünülebilir.

Çok yönlü bir olgu olan ve doğasında disiplinlerarasılığı barındıran çeviribilim, Wolfram Wills’e göre dilbilim, sosyoloji, kültürbilimi, sinirbilimi, bilişsel psikoloji ve bilgisayar bilimi gibi davranışsal disiplinlerin birikimidir²¹. “Karşılıklı disiplinlerarasılık” seviyesine ulaşabilmek için zaten doğasında bu alanları barındıran çeviribilim çalışmalarında çeviriyi merkeze konumlandırıp diğer alanlarla etkileşimini sağlamanın çevibilim alanına katkı sağlayacağı ileri sürülebilir. Bu çalışmanın konusu olan etnometodoloji bilgisinin, çeviri sürecinde çevirmenin hem kaynak kültürü hem de erek kültürü göz önünde bulundurarak metni anlamlandırma sürecinde yöntem geliştirmesini, kendi kültür ve anlayış biçimini değerlendirmesini, çeviri normlarının oluşturulmasını sağlaması açısından, etnometodoloji, disiplinlerarasılık boyutunda çeviri sürecine yön veren etmenlerden biri konumuna gelecektir denebilir. Aynı zamanda çeviri sürecini belirleyen, çevirmenin psikolojisi

²⁰ Kaindl, age, 88.

²¹ Wolfram Wills “Interdisciplinary in Translations Studies”, *Target*, c. 1, s 1 (1999): 133.

ve bilişsel süreciyle ilgili çalışmalar farklı değişkenlerin de incelenmesini ve sorunsallarla beraber çözümlerin oluşturulmasını sağlayabilir. Bu çalışmada, çevirileri inceleyebilmek ve kimlikle ilgili veri toplayabilmek için etnometodolojiye, etnometodolojik çözümleme yapabilmek için de “Skopos” kuramına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, çeviri süreçlerini ve çeviri sorunlarını tek bir kuramla açıklayabilecek bir yaklaşımdan ziyade, farklı uygulamaları açıklayabilecek farklı yaklaşımlar oluşturmanın çeviribilim alanına/alt alanlarına hâkimiyeti arttıracığı düşünülmektedir. Doğası gereği birçok disiplinin hegemonyasını değil, özelliklerini, doğal sürecindeki paradigma değişimleriyle özünde barındıran çeviribiliminin zaten bir disiplinlerarası süreçte yer aldığı ve bu nedenle çeviriye farklı yaklaşımların, farklı bakış açıları oluşturabileceği söylenebilir. Aynı zamanda bu durum iki yönde disiplinlerarasılığa katkı sağlayabilir: Birincisi; farklı bakış açılarının oluşması farklı alanlarla, disiplinlerarası etkileşimi olası kılabilir. İkincisi, farklı yaklaşımların kargaşa yarattığını düşünen bilim toplulukları ister istemez paradigma öncesi bir buhrana girebileceğinden, bilimsel sürecin olağan gerekliliklerini yerine getirerek çeviribilimde yeni bir paradigma değişimine doğru yol alınabilir. Eğer bu durum oluşacaksa, alanda yeni bir paradigma değişimine ihtiyaç olduğu da söylenebilir. Farklı bakış açılarının, bireyselci çeviribilime katkı sağlayacağı ve alanın gelişmesi yönünde destek vereceği düşünülmektedir.

Çeviri eylemi gerçekleşirken, çevirmenin, metnin kendisinden öte, metnin oluşmasını sağlayan; dilsel özellikleri, sosyolojik faktörleri, kültür gibi diğer etmenleri de göz önünde bulundurması gerekir; çünkü metnin tek başına bir gerçekliği yoktur. Metni bir toplumsal düzen olarak ele alırsak, çeviribilim ve etnometodolojinin benzer bir şekilde, üyelerin etkisini içine dahil eden bir yöntemle, öznel gerçeklere ve yoruma odaklandığı söylenebilir. Bu nedenle, bu çalışmada, farklı bakış açılarının, bireyselci, öznel bir çeviribilime katkı sağlayacağı ve alanın gelişmesi yönünde destek vereceği düşünülerek, disiplinlerarası boyutta, çeviri süreci ile etnometodolojik yöntemlerin nasıl ilişkili olduğu, iki disiplinin ortak ilgileri ve çeviri sürecinde yaşananların etnometodolojideki olası karşılıkları bulunmaya çalışılacaktır.

2.2. Disiplinlerarası Bir Bakış Açısıyla Etnometodoloji

Dinamik bir olgu olarak çeviri özünde bireyselliği barındırmaktadır. Çeviri stratejileri ve çevirmen kararları, öznel, bireysel çeviri eyleminin gerçekleştiği bu süreci yönlendirir. Yani; çevirmenin kimliği bu süreçte önemli bir faktördür. İnsanların oluşturduğu toplumsal gerçekleri anlamaya çalışan ve yöntemler geliştiren etnometodolojinin temel malzemesi dil ve iletişimdir. Benzer bir şekilde çeviri sürecinde kullanılan yöntemler, çevirmenin kimliği etnometodolojik yöntemlerle incelenebilir. Disiplinlerarası bir bakış açısıyla çeviribilime etnometodolojik yaklaşmanın çeviriye ve çeviri sürecine farklı bakış açıları sunacağı düşünülmektedir.

2.2.1. Harold Garfinkel ve Etnometodoloji

Harold Garfinkel, Schutz'un düşüncelerini analiz ederek geliştirmeye çalışan etnometodolojinin kurucusu kabul edilmiştir. Garfinkel, sosyologların çoğunun gözlemlenen olguyu güçlü bir şekilde etkileyen toplumsal gerçekleri, diğer bir deyişle bir durumun içinde ne olduğunu açıklamak amacıyla bu durumun dışında gerçekleşen değişkenleri aradıklarına dikkat çeker ve pozitivist metodolojideki anlamıyla nesnel ve toplumsal olguların gerçeklik anlayışını reddeder²². Kendisinin en önemli eserlerinden biri, etnometodoloji için temel sayılabilecek nitelikte olan ve yıllarca kendisinin yürüttüğü bir dizi incelemeyi içeren *Etnometodolojik Çalışmalar* kitabıdır. Bu kitabında Garfinkel, Schutz'un çalışmalarından elde edilen teorik görüşlerin, sosyolojik araştırmalarda gündelik yaşam dünyasının ortaya çıkarılmasında nasıl kullanılabileceğini göstermeye çalışmıştır.²³

Etnometodolojide toplumsal olgular etkileşimsel etkinlikler olarak ele alınır, eylemlerin “eyleme katılanlar” (“üyeler”) tarafından daha önceden belirlenmiş bazı kural veya gerekliliklere göre gerçekleştirildiği kabul edilir. Bu nedenle Garfinkel’e göre sosyologlar eylemde bulunanların eylemde bulunma biçimlerindeki düzenliliklerini, yani toplumsal eylemlerin düzenli özelliklerini ortaya koymaya çalışmalıdırlar. Sosyologların ortaya koyması gereken bu düzenli özellikler, toplumsal yapı gibi dış koşulların yarattığı düzenliliklerdir; bu düzen üyelerin hem ürünleri hem de yaşadıkları bir süreçtir. Bu açıdan etnometodolojinin ve Garfinkel’in

²² Allan Kenneth, *Contemporary Social and Sociological Theory: Visualising Social Worlds*. London: Pine Forge Press, 2006: s. 53.

²³ T. Göncü Şavran, “Etnometodoloji”, *Modern Sosyoloji Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Yayını, ed. Serap Suğur, c.2304 (2011): 144-172.

“toplumsal düzen anlayışı” diğer sosyolojik yaklaşımlardan çok daha farklı bir anlayıştır. Garfinkel’e göre; “sosyolojik açıdan kabul edilecek tek düzen, eyleme katılanların tanıdığı ve eylem sürecinden yaratılan düzendir”²⁴

Garfinkel, Schutz’un kullandığı “aktör” kavramı yerine “üye” kavramını kullanır, çünkü Garfinkel’e göre “üye” terimi dünya hakkında sahip olunan ortak bir bilgi stokuna sahip kollektiviteye olan üyeliğe gönderme yapmaktadır. Garfinkel toplumun üyelerinin etkinliklerini kendi kendilerine üretmelerinin ve örgütlemelerinin metodik bir başarı olduğunu düşünür ve bu metodu inceler. Günlük hayatta yaşadığımız olaylar bize anlamlı gelir, etnometodolojiye göre bunun nedeni bu olaylar anında diğer aktörlere de anlaşılır gelecek bir şekilde üretmemiz ve algılamamızdır²⁵. Örneğin bir soru sorduğumuzda diğer insanlar; yani toplumun diğer üyeleri bunun bir soru olduğunu anlar, iki kişi kavga ederken diğer üyeler bu davranışın kavga olduğunu anlar. Bunun nedeni soru soran ya da kavga eden insanların bu etkinlikleri diğer aktörlerin sorunsuz olarak anlayacağı şekilde yapmalarıdır. Bir soruyu veya kavgayı tanır ve anlarken toplumsal dünyamızı diğer aktörlerle ortak olarak bildiğimiz bir dünya olarak yeniden üretiriz; gündelik olayları rutin, sorunsuz, tanıdık olaylar olarak kurgularız. Böylece etrafımızdaki olaylara anlam verirken kullandığımız yöntem sayesinde ortak bir toplumsal dünya yaratmış oluruz²⁶. Garfinkel’e göre üyeler toplumsal dünyayı kurgularken “üyelerin yöntemleri” adı verilen birtakım yöntemleri kullanırlar. Bu yöntemler; kabul edilen, sorgulanmayan, analiz edilmeyen, örtük yöntemlerdir ve etnometodolojinin görevi de bu yöntemleri betimlemektir²⁷.

2.2.2. .Entometodolojide Temel Kavramlar

2.2.2. 1. “Dizinsellik”/“Bağlama Gönderimlilik” (“Indexical Expressions”)

Toplumsal düzen içerisinde, temelde farklı olan anlatım biçimleri, fenomenolojik anlamda bir üstün gerçekliğe dönüştükleri için kısaltılmış şekilde karşımıza çıkar. Bir diyalog sırasında karşıdan gelen sözlerin kısaltılmış hâliyle kabulü, dışarıda bırakılan sözcüklerin ve oluşmuş bir ortak anlayışın kabulü anlamına gelir. Karşılıklı anlayış gerektiren ve normlar aracılığıyla düzene hâkim olan bu ifadeler, “öznel ifadeler”

²⁴ Cuff, E.C., Sharrock, W.W. & Francis, D.W.: “Meaning and action: I, symbolic interactionism”, *Perspectives in Sociology*, Routledge, 3rd Edition, 1990, s. 158 (Çev: Ümit Tatlıcan). [20.01.2012].

²⁵ Cuff, E.C.; G.C.E. Payne; D.W. Francis, D.E., Hustler ve W.W.Sharrock (ed.) (1989). *Perspectives in Sociology*. Londra: Unwin Hyman. İkinci Baskı s.159.

²⁶ Cuff vd., age, 160.

²⁷ Cuff vd., age, 160.

(“indexical expressions”) olarak adlandırılır. Bu ifadeler bireyin olan biteni anlamlandırması ve anlatması için kullandığı ifadelerdir ve bu bağlamda bir “kılavuz” görevi görürler. “Birey” ifade ettiği için özneldirler, ama “kılavuz” (“index”) olmaları toplumsal bir düzenliliğe ulaşma çabasına gönderme yapar²⁸.

Etkileşim içinde tarafların aldıkları ve gönderdikleri hareketler, ipuçları, sözler ve diğer malumatlar *özel bir bağlamda* anlama sahiplerdir. Bağlam hakkında-etkileşim içindeki tarafların geçmişleri, belirttikleri amaçları, geçmişteki etkileşim deneyleri gibi-bazı bilgiler olmadan, onlar arasındaki sembolik iletişim kolayca yanlış yorumlanabilecektir. Etkileşimsel hayatın bu gerçeği “bağlama-gönderimlilik” kavramıyla ifade edilir. Bir ifadenin “bağlama-gönderimli” olduğunu söylemek onun anlamının özel bir bağlamla ilişkili olduğunu vurgulamaktır. Bu olgu, dikkati belirli bir bağlamdaki bireylerin ilgili bağlamda bir gerçeklik anlayışını nasıl ürettikleri problemine yöneltir. Onlar, kendi durumlarında neyin gerçek olduğu konusunda başvurdukları ortak anlayışlar geliştirirler. Bu yüzden, “bağlama-gönderimlilik” kavramı araştırmacının dikkatini, aktörlerin özel bir gerçekliğin ilişkilerini düzenlediği kabulünü yaratmak ve sürdürmek için-sözler, yüz ve beden ifadeleri ve diğer ipuçları gibi-belirli bağlamsal ifadeleri nasıl ürettiklerini görebilmek için, somut etkileşim bağlamlarına yöneltir. Bağlama gönderimlilik kavramıyla Garfinkel, dikkati, gündelik toplumsal olayların durumsal doğasına çeker²⁹. Bu şekilde durumsal doğanın geçici olduğunu, üyelerin eylemlerinin ve konuşmalarının toplumsal olarak örgütlenmiş ortamın/bağlamın dışında bir anlamı olmadığını vurgulamaktadır. Birçok farklı biçimde anlaşılabilen özel bir söz veya eylemle karşılaştığımızda, bu unsura, onu bağlantılı koşullarla ilişki içinde görerek, bir anlam yükleriz. Bu yüzden, üyeler konuşmalar veya eylemlerin bağlama gönderimliliğini düzeltmek zorundadırlar.

Biz yapılan şeyi anlamak için durumun “açıklayıcı bir yorum” veya “bir toplantı”, “bir aile kavgası” veya “bir tutuklama” şeklinde genel bir izahını yapmaya çalışırız. Bu yolla, belirli bir karşılaşmanın birçok koşul ve ayrıntısını “olan şeyin” kesin bir anlamını sağlayan bir betimlemeye dönüştüren bütün muhtemel tasvirleri özetleriz.³⁰

²⁸ <http://www.sosyolojinotlari.com/PDF/sosnot1.pdf> [20.01.2012].

²⁹ Cuff, E. C.; G. C. E. Payne; D. W. Francis, D. E., Hustler ve W. W. Sharrock (ed.) (1989). s.160, çev. Ümit Tatlıcan, www.umittatlican.com Etnometodolojik İtiraz. [20.01.2012].

³⁰ Cuff, E.C., Sharrock, W.W. & Francis, D.W.: “Meaning and action: I” I www.umittatlican.com [20.01.2012]

Örneğin bir insan diğer bir insanla konuşurken “sen”, “bugün”, “vesaire” gibi sözcükleri kullandığında, bu kelimelerin ne anlama geldiği; ancak o konuşma sırasında, içinde bulunulan durum ya da koşullar içerisinde nettir ve ancak bu bağlam içinde anlaşılabilir. Üyeler konuşmalarını ve eylemleri bağlama gönderimli kılmak zorundadırlar, bunun için de içinde bulunulan duruma veya koşullara ilişkin muhtemel tanımları eleyerek kesin bir tanım yapmak zorundadırlar; işte bu eleme ve seçmenin yapılmadığı yöntem de Garfinkel’in “belgeleme yöntemi” olarak adlandırdığı yöntemdir.³¹

Bütüncede incelenen kaynak ve erek metinler bağlamsal olarak farklı olduğundan yazar/çevirmen tarafından iki tür metinde kullanılan stratejilerin farklı olması beklenmektedir. Dolayısıyla farklı kültür için yapılan çeviri o kültüre özgü bağlamsal öğeleri içinde barındıran çevirmeni kararlarıyla şekle girecektir denebilir.

2.2.2.2. “Düşünümsellik” (“Reflexivity”)

Hem genel olarak etnometodolojide hem de Garfinkel’in çalışmalarında merkezi bir kavram olan “düşünümsellik”, en genel anlamıyla bir şeyin kendi kendinden geri dönmesini ifade eden bir kavramdır. Örneğin çemberler reflektiv hareketler yaratırlar, başlangıç ve bitiş noktaları aynıdır ve bu noktaları birleştiren çizgi, çember içinde kalan her şeyi oluşturur³². Yani “düşünümsellik”, neden sonuç ilişkisi açısından kendisine geri dönen olguların niteliği ya da neden sonuç arasındaki döngüsel bir hareket olarak tanımlanabilir. Bu durumda neden ve sonuç karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler. Örneğin bir gözlemcinin incelediği durum, kendi gözleminden etkilenecek değişiyorsa ve gözlem de buna rağmen sürüyor ve bu değişim gözlemi de etkiliyorsa, bu durumun reflektiv olduğunu söyleyebiliriz.³³

Garfinkel’e göre örneğin yukarıda tanımlanan “belgeleme yöntemi” reflektivdir. Garfinkel aynı zamanda toplumsal yaşamın da “özünde reflektiv” olduğunu savunur, çünkü toplumun üyeleri sürekli olarak belirli etkinliklere ve durumlara, bunların altında yatan kalıplar açısından bakarlar ve daha sonra da bu kalıpların bu etkinliklerde ve durumlarda görülen belirli ifadelerine dayanarak bu kalıpların

³¹ Cuff vd., age, 161.

³² Allan, age, 58.

³³ Gönc Şavran, age, 144-172.

varlığını onaylarlar³⁴. Bu bakımdan “düşünümsellik”, insanların inşa ettikleri gerçeklik anlayışını sürdürmekte kullandıkları bir yöntemdir.³⁵

“İnsanlar ipuçlarını, hareketleri, sözleri ve başkalarından gelen malumatları belirli inançları ve bilgileri sürdürecek biçimde yorumlarlar. Çelişkili bilgiler bile belirli inançları ve bilgileri sürdürecek biçimde refleksiv olarak yorumlanır. Bu yüzden refleksivite kavramı etkileşim içindeki insanların belirli bir gerçeklik tarafından yönlendirildikleri kabulünü nasıl sürdürdüklerine odaklanır.”³⁶

Yazar/çevirmen tarafından geliştirilen stratejilerin kendi belirlediği gerçeklik anlayışı doğrultusunda, inançlarının ve bilgilerinin birer parçası olarak çeviriye yansımaları olarak algılanabilir. Yazar/çevirmen tarafından kurgulanan bu toplumsalık anlayışı onun kimliği ile şekillenecek “düşünümsellik” ile neden sonuç ilişkisi şeklinde çevirmen kararları olarak çeviri sürecinde yerini alacaktır denebilir.

2.2.2.3. “Açıklanabilirlik” (“Analyzabilty of Actions-in-Context”)

Her eylem, başka bağlamlarda da izleri görülebilecek bir tarihe sahiptir. Bu, kişilerin daha önce hiç katılmamış oldukları eylemler için olduğu kadar tekrarlayan eylemler için de geçerlidir. Alain Coulon “*Etnometodoloji*” adlı kitabında Garfinkel’in *Etnometodolojik Araştırmalar*’ının giriş kısmından alıntı yaparak “açıklanabilir kılmanın” ne olduğunu ifade eder:

“Etnometodolojik araştırmalar, gündelik etkinlikleri, üyelerinin –onları bütün-pratik-amaçlarla-görünür-rasyonel-ve-rapor-edilebilir, yani ‘açıklanabilir’ kılma –metotları olarak, sıradan gündelik etkinliklerin organizasyonu ile ilişkili bir şey olarak analiz eder”³⁷

Yani; “Açıklanabilirlik” kavramının eylemlerin gündelik yaşam bağlamında çözümlenmesi anlamına geldiği söylenebilir. Yazar/çevirmen kimliği doğrultusunda ideolojisini, yazma/çevirme amacını açıklayabilmek için üzerine düşündüklerini anlatır, kurguyu buna göre tasarlar ve okura sunar. “Açıklanabilirlik” sayesinde yazar/çevirmenin dünyagörüşüne ulaşmak mümkün olabilir.

³⁴ Martyn Haralambos & Martin Holbom. (1995). “Sociology: Themes and Perspectives.” 4. Bs. (Unwin Hyman. Collins Educational: 1995), s. 900.

³⁵ Göncü Şavran, age, 144-172.

³⁶ H. Jonathan Turner, “Etnometodolojik İtiraz”, çev. Ümit Tatlıcan, www.umittatlican.com [20.01.2012].

³⁷ Coulon, age, 36.

2.3. “Görecelik” Odağı ve Öznellik Vurgusuyla Hans Vermeer’in “Skopos” Kuramı

2.3.1. Bireyselcilik ve “Skopos”

Tezin bu bölümünde; çeviribilimde yaşanan paradigma değişimiyle beraber, nesnellikten öznelliğe geçiş sürecinde işlevci paradigmanın öncülerinden Hans Vermeer’in “Skopos” kuramının, “görecelik odağı” ve öznellik vurgusuyla çevirmenin amacının, aldığı kararların ve çeviri sürecinin analiz edilmesinde kuramsal boyutta açıklayıcı ve destekleyici olacağı düşünülmektedir.

Vermeer’e göre her çeviri bir eylemdir. Her çeviri eylemi sonunda ortaya çıkan çeviri metnin erek kültür içerisinde belli bir amacı vardır.³⁸ Vermeer çevirinin amacı için “skopos” kavramını kullanır. “Skopos” Latince “amaç” anlamına gelmektedir. “Skopos” kuramına göre çeviri metnin erek kültürde en iyi biçimde işlev görmesi yine çevirinin amacına bağlıdır. Çevirmen amacını belirlerken yapacağı çevirinin erek kültürde nasıl bir işlev göreceğini saptar, çevirisini bu amaç ve hedeflediği işlev doğrultusunda gerçekleştirmeye çalışır ve bu amacı gerçekleştirebileceği yöntemlere başvurur.

“Skopos” kuramında, çevirmen, çevirme sürecinde karar almaya yetkin “gerçek” çift-kültürlü uzmandır. Çevirinin nedenine-nasılına ilişkin vb. kararlar çevirmenin “rol”ünün bir parçası ve kendi kişisel etik inançlarıdır. Çevirmen, tasarlanan amaç için en iyi erek metni elde etmede en iyi yolun hangisi olduğuna ilişkin işvereni ikna edecektir.³⁹

Vermeer “skopos” kuramına ilişkin görüşlerini özetlerken; çevirmenin (bir metin gibi) dilsel bir görüngüyü başka bir dile aktarmak anlamına geldiğini varsayar. Bir metin, ‘dünya’nın bir ögesidir ve dolayısıyla başka şeylerle birlikte onun (bir parçası) tarafından belirlenir. Çeviri, bir metni ‘dünya’nın bir parçasından bir başka parçasına (ya da bir ‘dünya’dan ötekine) ‘aktarmak’ anlamına gelir. Onu çevreleyen koşullar değişir. Yeni koşullar çevirme eylemini ve çevirinin alımlanmasını (kabul edilebilirlik, anlaşılabilirlik, etki vb.) kendi yöntemlerince belirler.⁴⁰ İletişim uzmanı çevirmenden beklenen, değişebilen amacı doğrultusunda, değişebilen koşulları da göz önünde bulundurarak farklı bir dünya yaratmasıdır.

³⁸ Vermeer, 2008, 9.

³⁹ Vermeer, 2008, 30.

⁴⁰ Vermeer, 2008, 41.

Halide Edib'in çeviri otobiyografilerini "Skopos" kuramı bağlamında ele almanın sadece uygulamaya yönelik bir çeviri yaklaşımı değil, çeviri gerçeğini bireyden bağımsız olarak değerlendirmeden çeviri sürecine, bireye ve koşullara bağlı olarak ve bireyin-amacın etkisi altında bir bakış oluşturacağı düşünülmektedir.

2.3.2. Savlar / Karşı Savlar

Vermeer'in "skopos" kuramının tanımlarını ve varsayımlarını sunduğu savlara göre; her eylem bir "kalkış noktası"nı, yani bir eyleyenin uzam ve zaman içindeki konumunu, her birinin kendi tarihini de içeren, inançları, kuramları vb. öngörür. Bu "durul-noktası", olanaklılığı ve eyleme şeklini de belirleyen bir yan etmendir. Vermeer her eylemin amaç odaklı bir başka deyişle her eylemin bir hedefi olduğunu söyler.⁴¹ Verili koşullarda, bir eyleyen kendince optimal; yani en uygun saydığı, başka bir deyişle en iyi toplam neden(ler)inin olduğuna inandığı şekilde tasarlanan amaca ulaşmaya çalışır. Vermeer'e göre çevirme bir eylem; yani amaç odaklı yürütülen bir işlemdir.⁴² Çevirirken (kaynak metni tüm düzlemleriyle içeren) potansiyel olarak uygun tüm etmenler, çevirinin skoposu izin verdiği ve/ya da gerektirdiği sürece dikkate alındığını belirtir. Bu savlardan çıkarılacak uygulamalı ve öğretici sonuçlar, "skopos" kuramının betimleyici yönüne kuralcı bir kuram eklerken "skopos" kuramının temel kuralı, eylemin skoposu, tasarlanan amaca ulaşmak için izlenecek stratejiyi belirlemesidir.⁴³ Öyleyse diyebiliriz ki; kaynak metni tüm yönleriyle ele alan çevirmen, metnin yazıldığı zamanın, yerin, dönemsel ve tarihsel etmenlerin, kaynak dilin kültürünün farkında olarak erek metnin yazıldığı zamanı, yeri, dönemsel ve tarihsel etmenlerini, erek dilin kültürünü ve nihayetinde tüm bu kavşak noktalarını bir araya getirerek kendi skoposunu oluşturur ve amacına ulaşmak için kendi stratejilerini ortaya koyar.

Diğer yandan Vermeer bazı araştırmacıların, işlerinde işlevsel yaklaşımı benimseyen çevirmenlerin hep var olmasından dolayı "skopos" kuramının yeni hiçbir şey içermediğini öne sürdüğünü, başka araştırmacıların ise "skopos" kuramının her tür çeviriye, örneğin yazınsal çeviriye uygulanamayacağını düşünerek "skopos" kuramına karşı çıktıklarını belirtir. Kuramcı, karşı çıkışların anlamlı olanlarını bir

⁴¹ Vermeer, 2008, 9.

⁴² Vermeer, 2008, 10.

⁴³ Vermeer, 2008, 12.

araya getirerek, nedenlerini ve ilgili açıklamaları karşı savlar olarak dile getirir⁴⁴. Eleştirilerde daha genel bir kuramın varlığı durumunda bir çevirme ve çeviri kuramı gerekli olmadığı söylenir. Her eyleme ve dolayısıyla her çevirme amaç odaklı değildir. Vermeer bu durumun, çokça, kişinin “eyleme” ve “amaç” kavramlarının nasıl tanımlanmasını istediği sorunu olduğunu söyler. Eleştiriye göre her eylem, dolayısıyla, her tür çevirmen, ‘amaçlı’ değildir.⁴⁵ Bazı çevirme eylemlerinin (yazınsal çeviri gibi) oyuna benzeyen, yani “amacı” olmayan etkinlikler türü bir etkinlik olduğuna inanılır. Çevirme (olabildiğince tam / “sadık” bir şekilde) bir erek – metne çevrilecek (oldukça ayrıntılı) bir kaynak metni öngörür ve ondan yola çıkar. Öyleyse çevirme,(yalnız ve ancak) dilsel bir eylemdir. Çevirmen ne bir çeviriyle sonuçlanan öteki koşullardan ne de *translatum*’un (çeviri metnin) daha sonra ve tasarlanan kullanımından doğan sonuçlardan sorumludur; çevirmen yalnızca çevirme eyleminden sorumludur. Çevirmen yalnız ve ancak “asıl” kaynak metni çevirmekle yükümlüdür.⁴⁶ Hâlbuki otobiyografi gibi özdüşünümsel yazıların “skopos”unu ve çeviri stratejilerini incelemeyen çevirmenin ne düşündüğü ve çeviri süreci hakkında bilgi sahibi olmamızın mümkün olmadığı söylenebilir. Vermeer’in “skopos” kuramı çevirmenin yükümlülüklerini ön plana çıkararak çevirmen ve çeviri süreci hakkında aradığımız soruların yanıtlarına ulaşmamızı sağlayabilir.

Otobiyografi yazımı kişisel bir yazma kaygısıyla ortaya çıkarak “özdüşünümsel” bir aktarım süreciyle yazarın kendini çevirmesidir denebilir. Çeviri sırasında çevirmen bu kişisel kaygının bilincine vararak bir yandan bu sürecin bir parçası olur, bir yandan da çeviri sürecinin sonunda aslında kendi kişisel izini sürerek kendi sürecini yaratır. Kendi sürecinde çevirmen kendi kararlarını alır. Bu kararlardan çevirmen dışında başka birinin sorumlu olabileceği düşünülemez; yani çevirmen sadece çevirme işinden değil neden ve nasıl çevirdiğinden de kararlarıyla birlikte sorumludur. Bu nedenle genel bir çeviri kuramının bu öznel süreçleri açıklamada yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Her çeviri süreci öznel denebilir ve bu öznellik bireysel çeviri kuramlarına ihtiyaç duyulmasını sağlayabilir. Vermeer’in dediği gibi:

⁴⁴ Vermeer, 2008, 13.

⁴⁵ Vermeer, 2008, 14.

⁴⁶ Vermeer, 2008, 15.

*Her çeviri eylemi için bir skopos vardır. Farklı skoposlar aynı kaynak metnin farklı çevirilerine yol açar. Farklı skoposlar farklı türden çevirilere yol açar.*⁴⁷

2.3.3. “Görecelik” ve “Skopos”

Halide Edib’in İngilizce yazdığı otobiyografilerin bir yandan tarihin bir dönemine cesur bir bakış sunduğu bir yandan da kendi kimliklerinin (ulusal kimliği, entelektüel kadın kimliği, yazar ve çevirmen kimlikleri...) inşası olduğu söylenebilir. Öncelikle İngilizce yazan bir yazar olarak ve daha sonra Türkçeye çeviren bir çevirmen olarak otobiyografileri birer iletişim köprüsü kurarak, çeşitli işlevlerle edebiyattan tarihe birçok alanda önemli bir yere sahip olmuştur. Çevirmen içinde bulunduğu farklı kültürlerle, kaynak ve erek kültürü birlikte yaşayarak bu iletişim köprüsünün bir parçası durumundadır denebilir. Farklı zamanlarda; ama aynı kişi tarafından yazılan ve çevrilen bu metinleri, çevirmenin alımlama biçimine bağlı bir anlama ulaşma çabasında çevirmenin yaşadığı bu süreci “göreceli” kavramı üzerinden irdelemek faydalı olabilir.

Vermeer “skopos” kuramını tanımlarken; bir üreticinin, bir metni belli (idio-, dia- ve para-) kültürel ve durumsal koşullarda (sözcüğün en geniş anlamıyla) belirli bir bilgiyi iletmek amacıyla tasarladığı, yani az çok hayal edilebilir ve/veya büyük olasılıkla betimlenebilir bir grup alıcı (gönderilen) için ürettiğini söyler.⁴⁸ Bir kimse (ya da dia- ya da para- düzeyinde bir grup ‘birileri’nin) optimal saydığını (sayması gerektiğini), başka birisi (ya da bir grup) öyle saymayabilir.⁴⁹ Vermeer, yazar-çevirmen-metin-hedef kitle arasındaki bu iletişim sürecinin durumlara göre değişkenliğine, etkilenebilirliğine gönderme yaparak “görecelik” kavramı üzerinde durur.

Bu iletişim sürecinin/çeviri sürecinin nasıl biçimlendiği, alınan çeviri kararlarıyla ilişkilidir; çünkü alınan çeviri kararlarının nasıl uygulanacağını bir uzman olarak çevirmen kendisi bilmektedir. Bir erek metnin farklı olma zorunluluğu, alımlamanın okurdan okura göre göreceli olmasından kaynaklanır⁵⁰. Çeviri sürecinde tek bir yöntemden söz etmek mümkün olmadığı gibi, her yapılan çevirinin farklı zamanlarda, farklı toplumsal koşulları göz önünde bulundurarak, farklı deneyimlerle,

⁴⁷ Vermeer, 2008, 12.

⁴⁸ Vermeer, 2008, 65.

⁴⁹ Vermeer, 2008, 45.

⁵⁰ Faruk Yücel, *Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi* (Ankara: Dost Kitapevi, 2007), 132.

farklı bir erek kültür, erek metin için olduğu söylenebilir. Çeviri dinamik, sosyal ve gözlenebilir; ama kesin çizgileri belli olmayan bir olgudur. “Görecelik” kavramının bilincinde olan çevirmen çeviri etkinliğini kod aktarımından ziyade kültürel bir aktarım olarak görür.⁵¹ Çevrildiği ve çevirdiği kültürün bilincinde olan çevirmenin “göreceli” olarak yorumunda, “göreceli” olarak bakış açısı doğrultusunda aldığı çeviri kararlarında farklılıklar olması beklenir. Bu farklılıklar ve tercihler çevirmenin belirlediği “skopos”a göre çeviri sürecinde işlevselleşir. Skopos kuramına göre her çeviri eylemi sonunda ortaya çıkan çeviri metnin erek kültür içerisinde belli bir işlevi vardır⁵². Halide Edib’in yorumuyla İngilizce ve Türkçe otobiyografiler iki farklı kültürde farklı işlevlere sahiptir. İngilizce metinler geniş kapsamda bir kitleye ulaşabilme işlevine sahipken, Türkçe metinler daha dar bir kapsamda Türkçe bilen okura ulaşabilmek için oluşturulmuştur.

Bunun yanı sıra farklı işlevlere sahip kaynak metin ve erek metin arasındaki bağın çeviri sürecinde çevirmenin özgürlük sınırlarıyla ve aldığı kararlarla şekillendiği söylenebilir. Çeviri kültürel bir eylemdir ve dil kültürel davranış biçimlerini yansıtır. Dolayısıyla çevirmen bu kültürel davranış biçimlerinin bilincinde metni oluşturur, bu kültürel kuralları bilir ve dikkate alır. Sorumluluğunu bilen uzman çevirmenden hangi koşullarda hangi özgürlüğü kullanacağına ilişkin kararları alabilmesi beklenmektedir.⁵³

Vermeer, “*Apparent Contradictions in 16th Century Reports on Turkey*” başlıklı makalesinde, çevremizdeki dost ve düşman kavramlarını hareket ve sözlerin belirlediğini, aynı insanların farklı kişilerce değerlendirilerek farklı yargılara ulaşılabilindiğini; yani bunun tamamıyla insanların doğası, bizim karşılıklı ilişkilerimizle ilgili olduğunu söyler. Tepkilerimize neden olan kişiler değil ilişkilerimizdir. Bu durum nesnellikten uzak, birçok nedene dayanan bir süreçtir; durumlar, ilişkiler, şartlar, durumunuz ve ruh hâliniz, insanların nasıl giyindiği, ne yediği ya da yemediği, inancınız, konuştuğu dil ve kültür. Aslında gerçek “biz” yoktur; sadece birçok “ben” vardır. Çevremizdekilerle aynı fikirde olmamızın nedeni nesnel bir gerçeklikten ziyade, ortak davranış ve düşüncenin temelini oluşturan aynı

⁵¹ Banu Tellioglu, “Hans Vermeer’in Skopos Kuramında Görecelik Kavramının Yeri ve Bu Kavramın Çeviri Eleştirisine Yansımaları ‘Görece Görecelik’”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, s. 8 (1998): 162.

⁵² Vermeer, 2008, 9.

⁵³ Dilek Dizdar, “Hans Vermeer ile Röportaj: ‘Çevirinin Sınırları ve Çevirmenin Sorumlulukları’”, *Varlık* (2006): 5.

ulusal ya da bölgesel (para- ya da dia-) kültüre ait olmak aynı “toplum”a ait olmak yatar. Farkında olmadan bu şartlanmışlığın bir parçası oluruz ve bunun dışına çıkmamız mümkün değildir. Çevirmen yazarın metnini çevirmez; ama yazarın metni diye okuduğu şey çevirmenin kendi metnidir. Yazarın gerçekten ne yazdığını (yazarın niyetini) okumamız mümkün değildir. Yazarı ve dünyasını hayal ederiz ve nesnel olarak eleştirmemiz mümkün değildir. Biz sadece onlar hakkında kafamızda canlanan sahneyi eleştiririz.⁵⁴ Yani tek bir dünya, tek bir iletişim kanalı ya da tek bir nesnel gerçeklikten ziyade ait olduğumuz kültürel katmanın bir parçası olarak ve sadece bu kültürel katmanın üyeleriyle geliştirdiğimiz ilişkiler ve deneyimlerimiz sonucunda karar mekanizmamızı oluşturur ve davranış biçimlerimizi belirleriz. Çevirmenin karar verme yetkilerini, tercih nedenlerini ve tüm çeviri sürecini oluşturan kendi değişkenlerinin yarattığı kendi dünyasıdır. Bu da dünyanın göreceli olarak göreceli olduğuna ve dinamik, değişken ilişkiler bütününe mecbur olduğumuza gönderme yapar.

“Görecelik” kavramı ışığında, çeviri sürecini etkileyen kültürel verileri dikkate almadan çeviri sürecini açıklamanın mümkün olmadığı söylenebilir. “Skopos” kuramı çerçevesinde çeviri sürecini çevirmene bağlı kararlar açısından yorumlamanın yanı sıra kararların nasıl uygulandığı, erek metne nasıl yansıdığı, erek kültürün bu süreci nasıl etkilediği gibi soruların cevapları çalışmanın ileriki bölümlerinde etnometodolojik yöntemlerle ele alınmış, “skopos” kuramıyla çözümlemeler yapılmıştır.

2.4. Değerlendirme

Çeviribilim, sosyal bilimlerin yaşadığı bilim savaşının benzerini kendi tarihsel sürecinde yaşamıştır denebilir. Sosyal bilimlerin adını ve doğasını anlamak çeviribilimin geçirdiği benzeri kopuşu/paradigma değişimini daha iyi analiz edebilmemizi sağlayabilir. Çeviribilimde yaşanan paradigma değişiminin süreç odaklı, betimleyici bir yaklaşım sonucunu doğurduğu ve böylece doğa bilimleri penceresinden nesnelci, kuralcı ve tek tip bir bakış açısından uzaklaşarak, bireyi, özneliği merkeze alan bir bakış açısının yerini aldığı söylenebilir. Çeviribilimin bilim felsefesinin bize; dilselliğin, metinselliğin yanı sıra çevirmeni, çevirmenin

⁵⁴ Hans Vermeer, “Apparent Contradictions in 16th Century Reports on Turkey”. *Uluslararası Çeviri Kolokyumu Bildiri Kitabı: Hasan Ali Yücel'in Anısına I. Uluslararası Çeviri Kolokyumu: Çevirinin Ekinsel Yönleri* 23-25 Ekim 1997 (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2002): 85-96.

sosyal statüsünü, insani karar verme yetkisini, uzmanlığını, sosyal pratikleri de içine alarak çeviriyi daha bütünsel; ama tüm öğeleri kendi içinde ayrı ayrı değerlendirebilen bir yolda daha farklı disiplinlerle ilişki kurarak paylaşabilen bir yapıya sahip çeviribilim sunduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla denebilir ki; çeviri kendi özünü yine disiplinlerarası bir yaklaşımla özüne dönerek bulacaktır.

Disiplinlerarası ilişkilerin en yüksek seviyesinde yer alan üçüncü türü “karşılıklı disiplinlerarasılık”tır (“mutual interdisciplinary”). Bu seviyede iki ya da daha fazla disiplin eşit bir düzlemde iş birliği içine girerek, karşılıklı kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlarla bir araştırma sorununu ele alırlar. Bu şekilde her bir disiplin kendi alanı için çıkarımsamalarda bulunur ve kuramsal boyutta mantıksal çerçevede düzenlemelere gidebilir. Bu tez çalışmasının, “karşılıklı disiplinlerarasılık” seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Etnometodolojik yaklaşımın çevirileri inceleyebilmemizi ve kimlikle ilgili veri toplayabilmemizi sağlayabileceği; ancak bu verileri çözümlemeyebilmemiz için de “skopos” kuramına ihtiyaç duyduğumuz söylenebilir.

Çeviriye farklı yaklaşımların, farklı bakış açılarını oluşturacağı ve bu durumun iki yönde disiplinlerarasılığa katkı sağlayacağı beklenmektedir: Birincisi; farklı bakış açılarının oluşması ve farklı alanlarla, disiplinlerarası etkileşimin olasılığı; ikincisi ise, farklı yaklaşımların kargaşa yarattığını düşünen bilim topluluklarının paradigma öncesi yaşanan benzeri bir buhrana girebileceği. Eğer bu gerçekleşiyorsa, bilimsel sürecin olağan gerekliliği yeni bir paradigma değişimine doğru yol aldığımız olasılığıdır. Farklı bakış açılarının, bireyselci çeviribilime katkı sağlayacağı ve alanın gelişmesi yönünde destek vereceği düşünülmektedir.

Kuramsal çerçevede “skopos” kuramının, bu disiplinlerarası tez çalışmasının karşılaştırmalı analiz bölümünde yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Vermeer “skopos” kuramına ilişkin görüşlerini özetlerken; çevirmenin (bir metin gibi) dilsel bir görüngüyü başka bir dile aktarmak anlamına geldiğini varsayar. Bir metin, ‘dünya’nın bir ögesidir ve dolayısıyla başka şeylerle birlikte onun (bir parçası) tarafından belirlenir. Çeviri, bir metni ‘dünya’nın bir parçasından bir başka parçasına (ya da bir ‘dünya’dan ötekine) ‘aktarmak’ anlamına gelir. Onu çevreleyen koşullar değişir. Yeni koşullar çevirme eylemini ve çevirinin alımlanmasını (kabul

edilebilirlik, anlaşılabilirlik, etki vb.) kendi yöntemlerince belirler.⁵⁵ İletişim uzmanı çevirmenden beklenen, değişebilen amacı doğrultusunda, değişebilen koşulları da göz önünde bulundurarak farklı bir dünya yaratmasıdır.

Halide Edib'in çeviri otobiyografilerini "skopos" kuramı bağlamında ele almak sadece uygulamaya yönelik bir çeviri yaklaşımı yerine, çeviri gerçeğini bireyden bağımsız olarak değerlendirmeden "göreceli" olarak çeviri sürecine, çeviri stratejilerine, çevirmen kararlarına, bireye ve koşullara bağlı olarak gelişen tüm unsurlara bireyin-amacın etkisi altında ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

"Skopos" kuramının bir parçası olarak "göreceli" kavramının, farklı zamanlarda; ama aynı kişi tarafından yazılan ve çevrilen bu metinleri, çevirmenin alımlama biçimini göz önünde bulundurarak bir anlama ulaşmamızı sağlayacağı beklenmektedir; çünkü çevirmen kararlarında ve çeviri stratejilerinde "göreceli" olarak amaç doğrultusunda farklılıkların olduğu izlenmiştir. Öyleyse diyebiliriz ki; her çeviri süreci öznedir ve bu bireysel çeviri kuramlarına ihtiyaç duyulmasını sağlar. Vermeer'in dediği gibi: *Her çeviri eylemi için bir skopos vardır. Farklı skoposlar aynı kaynak metnin farklı çevirilerine yol açar. Farklı skoposlar farklı türden çevirilere yol açar.*⁵⁶

⁵⁵ Vermeer, 2002, 41.

⁵⁶ Vermeer, 2002, 12.

3.ÇEVİRİ SÜRECİNDE KİMLİK

3.1. Çevirmenin Çokkültürlü Kimliği

Çevirmenin birden çok kimliğinin; bireysel, kişisel, ulusal-kültürel kimliklerinin olması çeviri gibi karmaşık ve çok yönlü bir sürece kuşkusuz zenginlik katacak, kaynak metnin erek metne dönüşümünde okurun beklentilerini farklı kültürel katmanların süzgecinden geçirerek karşılayacaktır. Çeviri, bilimsel bir olgu olmasının yanı sıra toplumsal bir olgudur. Bu durumun, çeviriye daha bütünsel ve toplumsal bir bakış açısıyla bakmamızı sağladığı, çevirinin ve çevirmenin toplumsal yapıyı nasıl etkilediğini de göz önüne alarak çevirmen kimliğinin çeviri sürecine ve çeviriye yansımalarının üzerinde durmamızı gerektirdiği söylenebilir. Bahsedilen yansımaların ve kendi sorumluluklarının bilincinde olan çevirmen, çeviri sürecini kimliği doğrultusunda yönlendirecektir.

Çeviriyi bir kültürde olan bir “şeyleri” bir başka kültüre çizgisel bir aktarım olarak değil de, “o şeylerden” yola çıkarak “başka şeylerin” yaratılışı olarak ele aldığımızda, çevirinin çok boyutlu, iç içe geçmiş, koştur ama aynı zamanda birbirine zıt yönlerde gelişebilen bir etkileşim, kültürlerarası ve kişilerarası bir iletişim olarak karşımıza çıktığını söyleyen Şebnem Bahadır *Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım* adlı makalesinde, Göhring’in 1970’lerde yararlandığı psikiyatrist Watzlawick’in araştırmalarından bahseder; iletişim kavramından hareketle çeviri ediminde bulunan kişilerin önemine dikkat çeker:

Watzlawick’in araştırmalarına göre insan her zaman iletişimde bulunur, salt fiziksel varlığıyla bile olsa. Watzlawick’in çok uç ama durumu en iyi yansıtan örnekleri şizofren kişilerle ilgili. Çevirmen de kendini ne denli geri çekse, yok olmaya çalışsa, iletişime karışmamaya, böylece salt başkalarının iletişimlerine araç olmaya çalışsa da mutlaka bir iletide bulunur; şizofrenler en uç durumda nasıl iletişimde bulunmak istemediklerini yine iletişim yoluyla iletirse çevirmen de kendini zorla saydam kılmaya çalışırken tam bu hareketiyle kendini saydam kılmaya çalıştığını iletir ve iletişime “katılmış” olur. Demek çevirinin arka planını oluşturan kültürleri ve çevirinin dinamiğini açıklayan iletişim durumuna biraz olsun ışık tutabilmek için özellikle çeviri ediminde bulunan kişileri incelememiz gerekir.⁵⁷

Çevirmenin çeviri sürecinde kendi kültürünün ötesinde bir yolculuğa çıkarak, erek okurun kültürüne ulaşma çabasında yeni bir kültür ile etkileşime geçerek farklı

⁵⁷ Şebnem Bahadır, “Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım”, *Varlık* (2004): 26.

üçüncü bir kültüre ulaştığı söylenebilir. Her çevirmen kendi “skopos”u ve ideolojisi doğrultusunda, kendi kültürünün bir parçası olarak çeviri yapar yani; farklı kültürlerin çatışması ya da birleşmesi gibi çok yönlü gelişebilen bu iletişimi sağlayan çevirmenin çok kültürlü kimliği olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse; süreci aldığı kararlar ile birincil derecede yönlendirenin çevirmenin kendisi olduğundan ve çevirmen kimliğini oluşturan birçok etmenin varlığından bahsedebiliriz. Bu etmenlerden en çok dikkat çeken ideolojinin çevirmen kimliğinin dolayısıyla çevirmen kararlarının önemli bir parçası olduğudur.

Çeviribilimci Alev Bulut *Basından Örneklerle Çeviride İdeoloji, İdeolojik Çeviri* adlı eserinde günlük yaşamımızda hangi amaçla ve hangi durumda yapılırsa yapılsın çevirilerin ve çeviri sürecinin ideolojiden arınık olamayacağından bahseder; çünkü çevirinin de içinde yer aldığı iletişim süreçleri, başlı başına kişisel ya da toplumsal öncelikler, hatta bazen de devlet çıkarları gibi yüksek amaçlar, tutumlar, niyetler ve bunları yönlendiren dünya görüşlerine ve bakış açılarına, yani ideolojlere, bağımlıdır.⁵⁸ Yazar Halide Edib’in kaynak metni otobiyografiler ile çevirmen Halide Edib’in erek metni otobiyografilerin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan farkların, Halide Edib’in yaşadığı zamandaki toplumsal değişimin, kendisinin değişen ideolojisinin ve dolayısıyla değişen hedeflerinin bir sonucu olduğu ileri sürülebilir. Bu değişimin çeviri sürecine yansımalarının ele alınmasının çevirmen kararları ve çevirmen kimliği bağlamında ele alınması gereken önemli bir nokta olduğu söylenebilir; çünkü, süreci yönlendirenin Halide Edib’in değişen ideolojisi olduğundan bahsedilebilir. Alev Bulut aynı adlı eserinde ister yazılı, ister sözlü olsun çeviri sürecinin çevirmen ve çeviriyi kullananlar açısından ideolojik bir boyutu olduğunu, bu ideolojik boyutun başta yazılı ya da sözlü bir çeviri işini yapma/yaptırma kararı olmak üzere çevirmen seçiminin (çevirmenin cinsiyeti, kimliği, ideolojik/politik/dinsel eğitimi gibi) de dahil olmak üzere bütünüyle süreci yönlendirenlerin ve çevirmenlerin kararlarına dayandığını belirtir.⁵⁹

Çevirmen daima bu kültürel iletişimin bir parçasıdır. Hangi ideolojiyle bakarsa baksın bir tarafta yerini alacak ve görünümünü kazanacaktır. Çeviribilimci Ayşe Banu Karadağ *Çevirinin İdeolojik Doğası* adlı makalesinde belli bir ideoloji

⁵⁸ Alev Bulut, *Basından Örneklerle Çeviride İdeoloji, İdeolojik Çeviri* (İstanbul: Multilingual, 2008), 28.

⁵⁹ Bulut, age, 28,29.

doğrultusunda yayımlanan çeviri kitaplarla, modernleşme-Batılılaşma bağlamında Türk toplumunda yaşanan kültürel hesaplaşma sürecinin farklı bir boyut kazandığından bahseder. Çevirinin “masum” bir eylem, çevirmenin ise “masum” eyleme hizmet eden “tarafsız” bir aracı olduğu düşüncesini sorgular. Çevirinin her şeyden önce bir yorum işi olduğunu ve belli bir amaç için yapıldığını vurgulayarak işlevselci bir bakış açısıyla belli bir amaç doğrultusunda yapılan çevirinin “masum” ve “tarafsız” olarak değerlendirilemeyeceğini, “ideoloji” açısından da hiç kimsenin/hiçbir şeyin “masum” ve “tarafsız” olmadığını/olamayacağını söyler. Güçlü olan ideolojinin geçerliliğini koruduğunu ve dizgesel yapıda, karşıt ideolojilerin bu yapıyı tehdit edecek oluşumlarda bulunmasının doğal olduğunu belirtir. Ancak baskın ideolojinin bu oluşumların varlığına ne dereceye kadar izin ver(mey)eceği tartışma konusudur.⁶⁰ Çevirmenin tarafsız olmasının mümkün olmadığı ancak; çevirmenden ne yaptığının bilincinde, sorumluluklarının farkında ve seçimlerinin sonuçlarına katlanabilen ve gerekirse yanıt verebilen biri olması beklendiği söylenebilir.

İmparatorluktan ulusa geçiş sürecinde Meşrutiyet, savaşlar, Cumhuriyet gibi tarihteki önemli noktaların bizzat tanığı ve belki de bastırılmış bir kadın kimliği ve bu tarihsel geçiş sürecinin otobiyografik bir hikayesi olarak bize sunulan Halide Edib’in yaşamını, değişen ideolojisini ve bu değişimin yansımalarını çevirilerinde de görmenin mümkün olduğu söylenebilir.

3.1.1. Kültürel Katmanlar ve Kimlik

Etnometodjik çözümleme yapabilmek için ihtiyaç duyduğumuz çevirmenin kimliğine ait verileri, çevirmenin ait olduğu kültürel katmanı ya da çevirmenin ne tür bir kimliğe sahip olduğunu göz önünde bulundurarak yapacağımız yorumla sonucunda elde edebiliriz. Bozkurt Güvenç kimlik türlerini, ait olduğumuz dolayısıyla ortak olduğumuz değerler çerçevesinde ele alır. *Türk Kimliği* adlı eserinde kimlik kavramını kişilerin, grupların toplum veya toplulukların ‘Kimsiniz, kimlersiniz?’ sorusuna verdikleri yanıt ya da yanıtlar olarak tanımlar. Güvenç kimliklerimizde bizi ötekilerden ayıran nitelik ve özelliklerden çok, bazılarıyla ortak olduğumuz değer ve ilişkilere yer ya da öncelik verdiğimizizi, hatta kim olduğumuzun ve varlığımızın bilincine kimlere karşı olduğumuzun bilgisi ve yardımıyla

⁶⁰ Ayşe Banu Karadağ, “Çevirinin “İdeolojik” Doğası”. *Radikal* 10 Eylül 2006, 2, 8.

vardığımızı söyler.⁶¹ Kim olduğumuz sorusuna verilecek yanıtlar bireylerin dünya görüşlerine, kökenlerine, sosyal yaşamlarına, günlük rutinlerine göre değişebilir ve bu yanıtların kimlik türlerini oluşturduğu söylenebilir. Güvenç kimlik türlerini üç grup altında toplar:

“Bireysel kimlikler; kişiyi ötekilerden ayırmak için, kurumlarca verilmiş bireysel kimlikler...

Kişisel kimlikler; kişilerin üyesi bulunduğu kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarda gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psikososyal veya kişisel kimlikler...

Ulusal-kültürel kimlikler; nüfus kütüğündeki soy sop ilişkileriyle, kişiye özgü ad, cins, evlilik, sabıka bilgilerini bir araya getiren kimlikler....”⁶²

Güvenç, toplumsal sınıflandırmanın kimlik türlerini belirlediğini söyler. Çevirmen çeviri yaparak nasıl toplumsal yapıyı etkiliyorsa, toplumun oluşturduğu bu sınıflandırma da ait olduğumuz kimliği tanımlar. Güvenç’in “kimlik türleri” şeklindeki toplumsal sınıflandırma ayrımı, Vermeer’in bahsettiği çevirmenin bilincinde olması gereken “kültürel katmanlar” ayrımını hatırlatır.

Vermeer “skopos” kuramında görecelik odağıyla, çeviri etkinliğinin içinde farklı kültür katmanlarının rol oynadığından bahseder. “Idio-kültürel katman”, okur ya da çevirmenin içinde olduğu kültürel katmana bağlı olarak kişisel alışkanlıklarını ve düşüncelerini karakter özelliklerini taşır. Aynı zamanda bir ailenin, bir kulübün, bir politik partinin de üyesi olunabilir yani; bir dia-kültür içerisinde yer alınabilir. Öbür yandan bir millet, ülke ya da ırk/kabile gibi daha büyük bir topluluğun üyesi olmak yeni bir tür kimlik sınıfına ait olmak anlamına geldiğinin göstergesidir denebilir. Bu da onun, para-kültürel sınıfın bir parçası olması ve özelliğini taşıması anlamına gelir.⁶³ Çevirmenin, yola çıktığı kaynak kültürün ya da ulaşmak istediği erek kültürün hangi kültür katmanına ait olduğu göz önünde bulundurulduğunda; ulusal-kültürel kimlikleriyle her birinin aynı ya da ayrı para-kültürel katmanın bir parçası olduğu düşünülebilir. Geniş kapsamda çevirmen, kaynak ya da erek kültürün ait olduğu kökene dayanan bir topluluğun üyesidir ve bu kimlik onun aynı zamanda bir dia-kültür içerisinde yer aldığını ve onun özelliklerini taşıdığını da gösterir. Ancak bireysel kimliğinin özelliklerini yansıtan idio-kültürel katman onu diğerlerinden

⁶¹ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994), s 3.

⁶² Güvenç, age, 4.

⁶³ Tellioğlu, age, 162

ayırandır denebilir. Çeviri sürecinde çevirmenden bu kültürel katmanların bilincinde olması ve kararlarını alırken bu katmanları göz önünde bulundurması beklenir.

Iain Chambers’a göre; kimliklerimizin karmaşık ve yapılanmış doğasının farkında olmak, bize başka olanakların kapısını açan bir anahtar sunar: Bu, hikâyemizdeki öteki hikâyeleri görmek, modern bireyin görünür tamamlanmışlığındaki tutarsızlığı, yabancılaşmayı, yabancı tarafından açılan ve onu tahrip ederek içimizdeki yabancı sorununu tanımaya zorlayan gediği keşfetmektir. Dolayısıyla kimlik, hareket hâlinde şekillenir. “Kimlik” , ‘dillendirilemeyen’ öznel hikâyelerinin tarihsel ve kültürel alıntılarla buluştuğu istikrarsız noktada biçimlenir”.⁶⁴ Dinamik çeviri sürecinde de ancak hareket hâlinde şekillenen kimlikle benzer bir şekilde çevirmenin tarafsız kalamayacağı ve görünür olmaktan uzaklaşamayacağı, ideolojisiyle şekillenen bir noktada biçimleneceği söylenebilir.

3.1.2. Halide Edib Adıvar’ın Kimliğinin Otobiyografilerin Çevirilerine Aktarımı

Bu çalışmada, Halide Edib Adıvar’ın İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı dilde kaleme aldığı “otobiyografi” türündeki *Mor Salkımlı Ev* (2011), *Memoirs of Halide Edip* (1926) ve *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011), *The Turkish Ordeal* (1928) yapıtları üzerine Vermeer’in “skopos” kuramı bağlamında kimliği ön plana çıkartan etnometodolojik ögeler (“dizinsellik”/“bağlama gönderimlilik”, “düşünümsellik” ve “açıklanabilirlik”) temel alınarak İngilizce ve Türkçe metinler karşılaştırılmış ve yeniden okuma yapılmıştır.

Çevirmen Halide Edib’in 1885-1922 yıllarını kapsayan iki ciltlik anı kitapları ile Türkçeye çevirileri özünde aynı da olsa metinlerin ayrı metinler olduğunu düşündürecek farklılıklar içermektedir. Hem içerik olarak hem de yapısal olarak bu farklılıkların Halide Edib’in yazar ve çevirmen kimlikleriyle belirlediği amaçlarında ve kararlarında meydana gelen değişikliğe neden olduğu ileri sürülebilir. Yazarın kendini çevirerek yabancı dilde yazdığı kaynak metinde kullandığı stratejiler ile erek metinde kullandığı stratejiler farklıdır. Hem kaynak metinlerde hem de erek metinlerde bulunan etnometodolojik ögeler birbirleriyle karşılaştırıldığında aralarında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Yani; kaynak metindeki kimliğe dair veriler edinebileceğimiz etnometodolojik ögelerin yaptığı göndermeleler ile erek

⁶⁴ Iain Chambers, *Göç, Kültür, Kimlik*, çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014): 44-45.

metinden elde ettiğimiz ögelerin yaptığı anlamsal göndermeler arasında belirgin farklar yer almaktadır. Bu durumun, aynı dönemi anlatan yaklaşık otuz yıl ara ile iki ayrı dilde kaleme alınan anıların, insan belleğinin değişen duygu ve görüşlere paralel olarak geçmişteki “gerçekleri” nasıl farklı okuduğunu bizlere kanıtlar nitelikte⁶⁵ olduğu söylenebilir. Farklı dillerde farklı okumaları ve farklı kimlikleri karşımıza çıkarabileceği savunulabilir.

Metinlerin hem yazarı hem de çevirmeni Halide Edib Adıvar’ın çoklu kimliğinin otobiyografilerin çevirilerine “özdüşünsel” aktarımı şemasal olarak aşağıda verilmiştir:

Halide Edib Adıvar’ın kendini çevirerek İngilizce yazması, ardından Türkçeye çevirmesiyle 3 tür kimlik yapısıyla karşılaştığımız söylenebilir. Birinci kimliği kendi ana dilinde düşüncelerini yansıttığı, o dilin kültürünün karakter özelliklerini taşıdığı “öz”dür. Ait olduğu bu idio-kültürel katman Halide Edib’in öz yaşamını kapsar. Aynı zamanda otobiyografilerinden yaşam hikâyesine dair bilgi edindiğimizde yazarın bulunduğu dia-kültürel katmandan; ailesine bağlılığından, bu doğrultuda kimliğinin nasıl günlük yaşam pratiklerinden şekillendiğinden de haberdar oluruz.

Tablo1: Birinci Kimlik: Öz

Birinci Kimlik: Öz
➤ Öz yaşamı ➤ Ana dili; Türkçe – Türk kültürünün parçası ➤ Kişisel alışkanlıkları ➤ Temel düşünceleri ➤ Karakter özellikleri

Var olduğunu ileri sürdüğümüz ikinci tür kimliği “öteki” olarak adlandırabiliriz. İkinci kimliği “öteki”, bize Halide Edib’in öz yaşam öyküsünün yabancı dilde aktarılmasıyla verilir. İki yıl arayla yabancı bir ülkede yabancı dilde yazılıp basılan

⁶⁵ Dilek Doltaş, “Zamana ve Okura Göre Başkalaşan Bir Belleğin Öyküsü: Halide Edib’in Türkçe ve İngilizce Anıları”, *Journal of Turkish Studies*, c. 28, s.1 (2004): 33-46.

iki anı kitabında yazar bir “öteki” oluşturur ve kendinden uzaklaşarak kendi ve “öteki”yle karşı karşıya gelmeyi bu yöntemle kendini sorgulamayı tercih eder. Fotoğraf ve çizim gibi birçok görsel ögenin olduğu kaynak metinlerden oluşan anı kitapları uzun soluklu, sayfa sayısı fazla kitaplardır. Erek metinlerde fotoğraf ya da çizim gibi hiçbir görsel ögeye rastlanmazken kaynak metinde kullanılan görsellerin anıların anlatımını daha canlı bir hale gettikleri ve tarihsel dönemden görsel kesitler sunarak faydalı oldukları söylenebilir. Kaynak metinde kendini çevirerek yabancı bir toplum için anılarını yazan yazarın, Türk kültürüne dair anlatımını yabancı kültür tarafından daha dikkat çekici konuma getirmek amacıyla kitabında görselleri kullandığı düşünülmektedir (Bkz. Ek2).

Yazar/çevirmen Halide Edib, yapısal olarak anılarında kimi zaman birinci tekil şahısla “ben”i kullanarak kimliğini ön plana çıkartmayı tercih eder, kimi zaman da üçüncü tekil şahısı kullanarak kimliğini değiştirir “yabancı” biri konumunda “o” olur. İçerik olarak; yazarın her din ve kültürdeki insanları kucaklayan bir öğreti bulma, tüm insanlar için geçerli sayılabilen tek ve mutlak bir gerçeğe varma arayışı içinde olduğu izlenimi verir. Kimliğine ait bu kişisel ifadeleri “yabancı” dilde “yabancı” bir kültür için kendini çevirerek sunar. Bu kendini çevirme sürecinde metinde geçen Türk kültürünü yansıtan ifadelerin “yabancı” dilde okunuşuyla verilmesi yazarın metni “yabancılaştırma” amacı içinde olduğu söylenebilir. Diğer yandan bu kültürel ifadelerin metinde farklı stratejilerle hedef kültür tarafından anlamlandırılabilir kılınması için açıklanması, etnometodolojik bir yöntem olan “açıklanabilirlik” kavramı çerçevesinde yazar/çevirmenin oluşturduğu “öteki” kimliği karşısında “kendini” kabul ettirme çabası olarak algılanabilir.

Öbür yandan Osmanlı döneminde çocukluğunu yaşayan Halide Edib ait olduğu para-kültürel sınıfın bir parçası olarak yeni bir tür kimlik sınıfını bize sunar. Anılarında, Osmanlı’nın son yıllarını içinde yaşamış bir kişinin gözüyle, ayrıntı ve yansız aktarmak ister. Babasının Halide Edib’i Batı benzeri modern tarzda yetiştirmesi onun kimliğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Yabancı dil öğrenmek, ait olduğu kimlik sınıfının dışında farklı kültürlerin sanatlarıyla ve edebiyatlarıyla uğraşmak Halide Edib’e “yabancı”nın varlığını hissettirir. Bu sayede Halide Edib tüm insanları kucaklayan evrensel bir din ve kültür arayışına girer, yaşam ve gerçek konularını sorgular, Batılı değerlerle daha ciddi bir biçimde yüzleşmesi gerektiğini düşünür.

Tablo 2: İkinci Kimlik: Öteki

İkinci Kimlik: Öteki	
<i>Memoirs of Halide Edip</i> (I. CİLT)	<i>The Turkish Ordeal</i> (II. CİLT)
1885-1917 yıllarını kapsar.	1918-1922 yıllarını kapsar.
1926'da İngiltere ve Amerika'da yayımlanır.	1928'de İngiltere ve Amerika'da yayımlanır.
471 sayfa	407 sayfa
➤ Öz yaşam öyküsünün farklı kimlik türüne ait bir kültürel sınıfta aktarımı ➤ İngilizce yazmayı tercih etmek. ➤ “Kendini” yabancı dilde aktarmak ve “ötekini” oluşturmak. ➤ “Kendi” ve “öteki”yle karşı karşıya gelip, kendini sorgulaması. ➤ Anılarda 1. ve 3. tekil şahıs kullanımı arasında bilinç akışı. ➤ Türkçeye ve Türklere özgü sözcüklerin sıklıkla kullanılması (Bey Effendi, Kütçük Hanım gibi ifadeler İngilizce okunduğu gibi yazılmıştır.) ➤ Nerdeyse her Türkçe ifade için açıklamaların bulunması-savunma. ➤ Anılarda resim ve çizim gibi görsel öğeler. ➤ (Annesini) Kaybediş travması ile başlangıç. ➤ Evrensel nitelikte dinsel ve kültürel bir öğreti bulma, tek ve mutlak bir gerçeğe varma arayışı. ➤ Babasının Batı benzeri modern, eşitlikçi, pozitif bilime ve eğitime ağırlık veren bir dünya görüşüne sahip olması ve Halide Edib'i bu yönde yetiştirmesi. ➤ Babasının ve eşinin çok eşliliği tercihi ve Halide Edib'in tercihi. ➤ 1. Evlilik: Salih Zeki; (ilk eşi-çocuklarının babası) hayranlık, kendini kanıtlama çabası ve aşk. ➤ 2. Evlilik: Dr. Adnan Adıvar; Nakiye Hanımla (anneanne) aynı dünya görüşüne sahip kişi, Kurtuluş Savaşı'nın önemli aktörlerinden biri (anılarda oldukça az yer alır). ➤ İçsel çelişkiler: Merkezi, Salih Zeki ve babasıyla geçen yaşamı ve evlilik	

yılları oluşturur. Babasına ve onun değerlerini paylaşanlara, anneannesine ve onun simgelediklerine önemli bir yer verir. Halide'nin zayıf ve eksik yanları, kendiyle hesaplaşmaları ortaya çıkar.

- Amaç: Orta yaşlı biri olarak yaşam ve gerçek konularındaki sorgulamalarını sürdürerek, Batılı değerlerle daha ciddi bir biçimde yüzleşmesi gerektiğini düşünür ve bilinmeyen bir tarihi, Osmanlı'nın son yıllarını içinde yaşamış bir kişinin gözüyle, ayrıntı ve yansız aktarma çabası içindedir.

Yazar/çevirmenin üçüncü tür kimliği bu çalışmada “ikinci öteki” olarak adlandırılacaktır. “Yabancı”ya gidişin ardından “öz”e dönüş şeklinde bir eylem söz konusudur. Halide Edib anılarını Türk dilinde anlatmak ister. Metinler birbirinin karşılığı olsa da Halide Edib bu metinlerin çeviri olmadığı vurgusunu yapmak ister. Çünkü metinlerin birebir herhangi bir sansür olmadan çevrilmesini istemez. Bu sorumluluğu kendi üstüne alır. Yaklaşık 30 yıl sonra “ikinci öteki”yi oluşturur, “öz”e dönmek ister. Ancak bu değişim sürecinde edindiği farklı sınıflardaki kimlikler bakış açısına yeni katmanlar getirmiştir. Saf, katıksız “öz”e dönmek mümkün değildir. Yaşadığı sınanmanın ardından yaşamı ona yeni bir kültürel katmana aitliği getirir. Artık üyesi olduğu birçok grup ve sahip olduğu birçok kimlik vardır. Çeviri sayesinde çoklu kimlik yapısı ortaya çıkar.

Tablo 3: Üçüncü Kimlik: “İkinci Öteki”

Üçüncü Kimlik: “İkinci Öteki”	
<i>Mor Salkımlı Ev</i> (I. CİLT)	<i>Türkün Ateşle İmtihanı</i> (II. CİLT)
1885- 1917 yıllarını kapsar.	1918-1922 yıllarını kapsar.
1950’lerde kaleme alınır, 1955’de yayımlanır.	1959’da yayımlanır.
285 sayfa	260 sayfa

- Özdeşünümsel bir aktarım
- Türkçe (Öze Dönüş)
- Çeviri
- “Kendi” ve “ikinci öteki”yle karşı karşıya gelir (kendini sorgular, öze dönmeye çalışır)
- Anılarda 1. ve 3. tekil şahıs kullanımı arasında bilinç akışı.
- Çeviri stratejisi olarak; dipnot, açıklama kullanımı.
- Çevirilerde kaynak metinde olan hiçbir görsel öğeye rastlanmaz.
- Kaynak metinde olduğu gibi yaşama (annesini) kaybediş travması ile başlar.
- Din ve gelenek ön plandadır, bu yöndeki sözcüklerin sıklıkla kullanılması dikkat çeker.
- Osmanlı ve İslam kültürüne, yaşam biçimine, geleneklerine uygun mistisizme ve batıl inançlara açık bir yaklaşım hâkimdir (Anneannesini Nakiye Hanım).
- Babasının ve eşinin çok eşliliği tercihi ve Halide Edib’in tercihi.
- 1. Evlilik: Salih Zeki; ötekileştirme (oldukça az yer alır)
- 2. Evlilik: Dr. Adnan Adıvar; Nakiye Hanımla aynı dünya görüşüne sahip kişi, Kurtuluş Savaşı’nın önemli aktörlerinden biri, anılarda oldukça az yer alır.
- İçsel çelişkiler: Merkezi, Cumhuriyet ve Kemalist reformlarla birlikte yok olmaya başladığı ancak insan yaşamı ve mutluluğun kaynağı olduğunu düşündüğü anneannesinin inanç ve değerleri, mistik halk kültürü, tekke inancı ve İslami gelenekler oluşturur.
- Amaç: Türk okuyucularına gençlik yıllarında neyi, nasıl ve neden yaptığını kendi açısından anlatmak ve onlara yaşam dersi vermek ister.

3.2. “Öteki”ni Tanımak

Çokkültürlü bir iletişimin ürünü olan çevirinin “öteki”ni tanımayı gerektiren bir süreç olduğu, bu süreçte çevirmenin kimliğinin “öteki” ile iletişime geçerek belirlendiği yani; “ben” ve “öteki” karşıtlığının birbirine ihtiyaç duyarak çok kültürlü iletişimin farklı yönleri olarak birbirini tamamladığı söylenebilir.

*Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi “Çokkültürlü” Bir Yaklaşım*⁶⁶ eserinde Brian Fay, sosyal bilimler alanında bugüne kadar etkili olmuş pek çok anlayışı karşıtlarıyla beraber ele alır. Bunlar arasındaki karşıtlığın aslında yüzeysel bir karşıtlık olduğunu, bu karşıtlıkların birbirinden beslendiğini iddia eder. Fay’e göre “çokkültürcülük” kültürel ve toplumsal farklılığı anlamaya ve bununla yaşamaya önem veren farklı bakış açılarından biridir. Fay; karşılıklı öğrenmeye, diyaloga ve etkileşime bir çokkültürcülük anlayışı sunan, bunu yaparken de yalnız sosyal bilimlerde değil, günlük hayatımızda da hâkim olan “benlik-öteki”, “biz-onlar”, “aynılık-farklılık”, “asimilasyon-ayrılıkçılık”, “içerdekiler-dışarıdakiler” gibi ikili kategoriler bağlamında ele alan ikici düşünce tarzını yıkmanın ve bunun yerine diyalektik düşünceyi koymanın önemini vurgular. Böylece “ya o-ya bu” şeklinde değil de “hem o-hem bu” şeklinde görme seçeneği elde edilebilir.⁶⁷

Çeviri olgusunu açıklarken tek bir kuramı kullanmak yerine, kuramların ve farklı alanların birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu ve birbirlerine mutlak etki yaptıklarını düşündüğümüzde, birden fazla kuramın bakış açısından yararlanarak gerçekleştirilecek bir yaklaşım daha uygun olabilir. Bu kapsamda, Fay’ın bahsettiği gibi çokkültürlülük felsefesi çeviri sürecinde “öteki”ni tanımak ve “ben”i ortaya koymak için açıklayıcı olabilir. Bu farklılıkları tanımak, “öteki”ni olduğu gibi kabul etmek anlamına gelir. “Ben” ya da “öteki”yi seçme, yani sadece bir kuramın bakış açısıyla çeviri olgusuna yaklaşma düşüncesi, yanıltıcı olacaktır denebilir.

Bir ifade biçimi olarak çevirinin, kaynak kültür ve erek kültür bağlamı arasında gerçekleşen çok yönlü döngünün bir ürünü olduğu söylenebilir. Bu durum akla Toury’nin eş değerlik kavramını getirmektedir. Toury, tarihsel kesitte yaptığı işlevsel ve betimleyici çalışmalarla çeviride eşdeğerliğin “sürekli değişim” halinde olan “tarihsel” bir kavram olduğunu vurgular. Eş değerlik kavramı yeterlik ve kabul edilebilirlik kutuplarından oluşan soyut bir kavramdır.⁶⁸ Toury’ye göre çeviride önemli olanın yeterli ya da kabul edilebilir olmaktan öte ikisi arasındaki ilişki olduğu söylenebilir. Dinamik çeviri sürecinin anlam bağlamında sonsuz ama yeterli ya da kabul edilebilir kutuplarından kopmadan gerçekleşmesi çeviribilimin bilim felsefesini oluşturan öğelerden biridir. Fay’ın de bahsettiği gibi:

⁶⁶ Fay, age.

⁶⁷ Özen, age, 448.

⁶⁸ Bengi-Öner, age, 20.

“Bu düşünce biçimi, kategorilerden birinin farazi karşıtını yanlışladığı bir “ya o-ya bu” zihniyetini besliyor. Hâlbuki birçok kategori akışkan ve birbirine açıktır. Genellikle ikililiğin bir tarafı ötekine dayanıyor ve onu gerektiriyor ki bu durumda da ikililik yıkılıyor. Çoğu zaman bir varlık hem o kategorinin hem de bu kategorinin içinde yer alıyor, kategorilerden biri zamanla farazi karşıtının sınırından içeriye giriyor, ya da ikili alternatifler, yanlış bir şekilde mümkün seçeneklerin hepsini hesaba katmayan çürük önvarsayılara dayanıyor.”⁶⁹

Oysa çeviri belli kurallar, yasalar çerçevesinde açıklanacak bir yapıya sahip değildir, aksine, çokkültürlü doğasıyla Windelband’ın bahsettiği gibi *insan yapısı olma ve insanlar-arasılık özellikleri taşıdığından sadece insana açık olması dolayısıyla, ancak hep tekillikler halinde ve “tinsellik” bazında anlaşılacak olan bir dünyadır.*⁷⁰

Çevirmen kimliği ötekiyle etkileşim sürecinde belirlenen, çok yönlü bir süreçtir. Çevirmen kararlarıyla göreceli ve öznel olarak; ama statüsünün getirdiği ve yaşadığı kültürün bir parçası olarak betimleyici bir yöne de sahiptir. Bu nedenle çevirmenin kimliğini sadece birkaç tanımla açıklamamız mümkün değildir. Çevirmenin her yeni kaynak metinle karşılaştığında yüzünü döneceği erek metinle “öteki”nin varlığını kabul ederek kendi kimliğini ortaya koyduğu söylenebilir.

Kim olduğumuzun ve varlığımızın bilincine, kimlere karşı olduğumuzun bilgisi ve yardımıyla varırız. Öyleyse ötekini tanımlamak, kendi kimliğimizi bulmak yolunda bir adım oluşturmaktır denebilir. Güvenç eserinde kendimizi tanımlamak için ötekilerin de var olması gerektiği vurgusunu yaparak Levi-Strauss’un sözünden bahseder:

“Ötekilere karşı Ben” adını verdiği evrensel yapı veya karşıtlık ilişkisi böyle-doğmasa da- yaşıyor, yayılıyor. O kadar evrensel ya da işlevsel ki, ötekiler olmasaydı, kişi onları yaratır, onların karşısında yer alırdı-kendi kimliğini bulmak tanımlamak, korumak için”.⁷¹

Halide Edib otobiyografilerini öncelikle İngilizce yazarak Türkçe yazan yazar kimliğinin karşısında İngilizce yazan bir “öteki” oluşturur. Daha sonra aynı metni ana diline tekrar çevirerek “yeni bir öteki” oluşturmaya çalışır. Yazarak ve metni yeniden okuyup çevirerek Halide Edib’in farklı kimliklerin ardında durduğu söylenebilir. *Kişinin birden çok kişisel kimliği olabilir.*⁷² Her bir “öteki”, farklı

⁶⁹Fay, age , 33.

⁷⁰ Doğan Özlem, "Doğa Bilimleri ve "Sosyal Bilimler" Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine", der. Tanıl Bora ., *Toplum ve Bilim*, Bahar, s,76 (1998): 7-40.

⁷¹ Güvenç, age, 7.

⁷² Güvenç, age, 7.

kişisel kimliklerinin tanımlanmasında yeni bir rol üstlenecektir. Bu şekilde İngilizce yazarak kendinle “öteki” sayesinde karşı karşıya gelebilecek, İngiltere’de, Amerika’da, Fransa’da, Hindistan’da yani; ana vatanının dışındaki tüm yabancı yerlerde, İstanbul’da bıraktığı geçmişiyle yüzleşebilecektir ve ardından metni Türkçeye çevirerek büyük bir toplumsal değişimin içinde kendi değişimini yaşadığı döneme doğru geri bakarak, yarattığı diğer “öteki” sayesinde oluşturduğu yeni bir kimliğe sahip olacaktır.

İmparatorluktan ulusa geçişte yeni bir kimlik arayışının olduğu bir dönemde, Meşrutiyet döneminde, özellikle de savaş sırasında, Halide Edib gibi kadınlar için önemli roller biçilmiştir. Çağdaşlaşmacıların ortak görüşü, eğer kadınlar eşit ortaklar olarak toplumda yer almayacaklarsa Osmanlı toplumunun çok yavaş ilerleyeceği yönünde olmuştur. 1912 Balkan Savaşı’ndan itibaren kentli kadınlar önce hemşirelik yapmaya, sonra da telefon santrallerinde Hristiyan kadınların yerini almaya başlamışlardır. Köylü kadınlar hep tarlada çalışmışlardı; ama erkekleri askere alınıp cepheye yollanınca daha da fazla çalışmaya başlamışlardır. Kadınlar yeni Türkiye yaratılırken kritik bir rol oynamayı sürdürmüşlerdir.⁷³

Bu nedenle Halide Edib’in çok kimlikliliği; yaşadığı dönemin, değişen toplumun ürünüdür denebilir. Bir yandan eski Türk geleneğinde ve İslamiyette var olduğuna inandığı “aydınlatılmış”, yeni kuşaklar yetiştirilmesi için “milli bir vazife”⁷⁴ görevi üstlenen bir anne modeli yer almaktadır. Öbür yandan iç çelişkileriyle yeniyi arzulayan ama geçmişe özlem duyan bir anlayışın parçasıdır. Kendisi için çocukluğundan beri “modern” olma rolü biçilmiştir ama geleneklerine son derece bağlıdır. Kimi zaman edebiyatla kimi zaman siyasetle anılan, işgal altında bir şehirde çocukluğunu, gençliğini yaşayan, özgürlük peşinde ulusu için savaş verirken kara listeye alınıp hakkında ölüm fermanı çıkan, sürgüne gönderilen, aldatılan ama aynı zamanda hayranlık duyulan, imrenilen, Anadolu’da hemşire, Doğu’da eğitim önderlerinden biri, erkeklerin dünyasında bir kadın gibi farklı kimliklere bürünür.

Nazan Aksoy *Kurgulanmış Benlikler* kitabında, millî bir bilincin uyandığı toplumlarda, yeni bir toplum oluşmasını sağlamak için yeni kimliklerin inşa edilmesi gerektiğinden bahseder. Bu yeni kimlikler toplumun uygar dünya ile

⁷³ Ahmad Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 89.

⁷⁴ Aksoy, age, 83.

bütünleşmesinde ve gelişmesinde öncü rol oynayacaklardır. Bu rolü üstlenen erkeklerin yanında kadınların da ulusal kimliğin inşa sürecine katılmaları beklenmektedir. Tamamıyla eski geleneklere göre yaşayan kadınlardan bu değişime katkı sağlaması beklenemez. Değişime inanmış, değişmeye hazır bir kadın örneğine ihtiyaç vardır. Bunun için değişimi, dönüşümü destekleyen erkeklerin yardımı da gereklidir. Böyle bir geçiş döneminde modernleşmeden yana olan erkekler, öğrenim imkânlarından yoksun kalmış, toplumsal ve kültürel kişiliği gelişmemiş, eski geleneklere göre yetişmiş, anne ve eş ideallerini kişiliklerinde toplayan kadınlardan da değişimlerini isterler. Aynı erkekler toplumda yerleşmiş “iyi” geleneklerin muhafaza edilmesinden yanadırlar. Bu yüzden, kadınların değişirken geleneksel dokunun bozulmasına izin vermemeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu durum çözülmesi zor bir ikileme yol açar: Bir yandan, yeni bir hayatın bir gereği olarak değişimi ilke olarak benimsemek, bir yandan da başlayan bir değişimi dizginlemeye çalışmak ve erkeklerin çizdiği sınırın dışına çıkmamak.⁷⁵

Otobiyografilerde anlatıldığı gibi Halide Edib için de bu durum; geleneksel-modern, doğu-batı, geçmiş-şimdi, çocuk-genç kız, özgür-sürgün gibi ikiliklerin getirdiği uyumlu/suzluk ve çelişkinin bir sonucu olarak çoklu kimlik yapısında çatışmayla ortaya çıkar. Çağımızın da yaygın hastalığı olarak kabul edilen kimlik bunalımının ulusal olan ile evrensel olan arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını düşünen Mircea Eliade’nın (1971) söylediği gibi, çelişkinin ortadan kaldırılmasıyla kimlik sorunu çözümlenebilir.⁷⁶ Halide Edib çelişkinin tam ortasında yaşamaktadır. Toplum için yeni bir kimlik arayışının, evrensel olanın aldığı kararlar ile ulusal olmaya çalışanın arasındaki uyumsuzluğun var olduğu bir dönemde, Halide Edib yazdığı otobiyografilerde içsel kavgalarıyla beraber hem kendi kimlik savaşını vermekte hem de bir ulusun kimliğini yazmaktadır. Batı kültürü ve İslam ahlakı çerçevesinde büyüyen Halide Edib gelecek, bugün ve geçmiş duyguları içinde ülkesinde yaşanan ve değişen ulusal kimliği kendi bakış açısıyla tüm dünyaya anlatmak ister. Ancak bu anlatımın bilgi vermekten ziyade kendi duygusal değişiminin aktarımından öte gitmediği söylenebilir. Yazar ve çevirmen, metin arasındaki bağı anlamlandırmada otobiyografilerdeki kimliklerin ve gizli kodların çözümlenmesinde önem arz etmektedir.

⁷⁵ Aksoy, age, 75-76.

⁷⁶ Güvenç, age, s 15.

3.3. “Yabancılaştırma”/“Yerleştirme” ve “Yabancı’nın Sınanması”

Çevirmen metinleri oluştururken tercihleri doğrultusunda hareket ederek, farklı teknikler kullanır. Erek kültürün istek ve beklentilerine göre farklı çeviriler ortaya koyar. Bu bağlamda çeviri stratejilerinin belirlenmesinde Lawrence Venuti’nin “Yabancılaştırma” (“foreignization”)/“Yerleştirme” (“domestication”) kavramları akla gelmektedir. “Yabancılaştırma” erek dildeki bazı öğelerin, erek kültürü göz ardı ederek çeviriyi daha görünür kılmak adına kaynak kültürün ön plana çıkartılması yani; bir bakıma yazarın yabancı olduğunu okura göstermek anlamına gelirken, “yerleştirme” ise erek okurun çıkarlarını göz önünde bulundurarak daha kolay okunabilir bir metne ulaşma çabasında kaynak okurun kültürünü göz ardı etmek olarak açıklanabilir⁷⁷ yani; erek okurun çeviri metni yabancı olarak görmemesi yönünde bir amaç edinilmesi söz konusudur.

Çevirmenin bahsedilen çeviri stratejilerini kullanmasını sağlayan erek ve kaynak arasındaki kültürel farklardır. Çevirmen iki kültür arasında gidip gelerek bir aracı rolü üstlenir.⁷⁸ Kültürel farkların, çevirmen kararlarının belirlenen stratejilere yansımaları olduğu söylenebilir. Bu stratejilerin belirlenmesinde ise çeviri amacı, üslub, içerik, ideoloji ve metin türü gibi birçok etmen karşımıza çıkmaktadır.

Venuti, şeffaflık ve akıcılığa dikkat çekerek “çevirmenin görünmezliğine” vurgu yapmaktadır. Çevirmenin kullandığı “yabancılaştırma” ve “yerleştirme” teknikleri ile erek kültürde yaratılan fark ön plana çıkar. Kültürlerin buluşması ve metinlerin dönüşümünde, erek kültürün istek ve beklentilerine göre farklı çeviriler yapılabilmekte ve farklı teknikler kullanılabilir. Bu süreçte çevirmen “yabancı”yla iletişim şeklinde bir sınanma yaşar.

Antoine Berman “yabancı’nın sınanması” kavramını, “öteki”ni “öteki” olarak tanımak ve kabul etmek şeklinde açıklar. Yani, erek metnin bir çeviri metin olduğunun unutulmaması ve metindeki yabancılığın kabul edilerek korunması gerektiği Berman tarafından ileri sürülür. Berman aynı zamanda “*Translation and The Trials of the Foreign*” adlı makalesinde çevirinin iki farklı düzlemde sınıandığından bahseder: İlk düzlemde yer alan metnin çevrileceği dilin yabancıyı konuk etmesiyle ilgili direnişi ve sınanmasıdır. İkinci düzlem ise çevrilecek metnin çevrildiği dilde yaşaması ve

⁷⁷ Lawrence Venuti “Translation, Community, Utopia”, *Translation Studies Reader*, (London, New York: Routledge, 2000): 468-469.

⁷⁸ Venuti, 2000, 468.

sınanmasıyla ilgilidir.⁷⁹ Yani bu durum iki oluş biçimiyle ilgilidir: Çevrilecek metnin direnişi ve kendisine çeviri yapılacak dilin direnişi. Yani; “*Psşik düzlemde, çevirmen ikiye bölünmüştür*”.⁸⁰ Bu durumun iki farklı kimliğin çatışması gibi iki dilin birbiri üzerinde üstünlük kurma savaşına benzediği söylenebilir.

Berman’a göre çeviri, çeviri eylemi aracılığıyla iki paydaş bağlantı içine sokulmuştur; yabancı sözcüğü yapıtı, yazarı ve onun dilini kapsar, okur sözcüğü de çevrilen yapıtın alıcısını. Her ikisinin arasında da, aktarım yapan çevirmen bildirinin tümünü bir kültür-dilden diğerine geçirir. Söz konusu sına(n)ma da işte bu eğreti aracılık durumunda gerçekleşir.⁸¹

Halide Edib 1885-1922 yıllarına ait anılarını önce kendini çevirerek İngilizce kaleme alır ve anıları iki cilt olarak basılır. Birinci cilt 1926’da ikinci cilt 1928 yılında İngiltere ve Amerika’da basılır. Daha sonra ilk cilt Halide Edib tarafından ana diline çevrilerek 1955 yılında Türkçe olarak yayımlanır ve ardından ikinci cilt yine Türkçe olarak 1959’da yayımlanır. Çeviri yoluyla yabancıya gidiş, özüne dönüş şeklinde birçok git-gel eksenli söz konusudur. Bu iletişim ağında nasıl bir “sınanma”ya tanıklık edildiği ve bu sınanma esnasında çevirmen tarafından “yabancılaştırma”/“yerlileştirme” şeklinde hangi çeviri stratejilerinin kullanıldığı etnometodolojik inceleme ve Vermeer’in “skopos” kuramıyla yapılacak analiz sonucunda belirlenecektir.

Otobiyografilerin İngilizce yazılması ve sonra Türkçeye çevrilmesi şeklinde gerçekleşen süreçte olduğu gibi, Halide Edib’in hayatında da çevirmenin deneyimlediği yabancıyla iletişim şeklinde farklı izlenimlerin söz konusu olduğu söylenebilir. İngiltere, Amerika, Fransa ve Hindistan seyahatleri Halide Edib’in yaşamında yabancı görüp kendiyle özündekiyle karşılaştırmasına ve hayatında farklı öngörüler kazanmasında etkilidir denebilir. Doğu ve Batı’yı, kendi ülkesini ve Hindistan’ı, aslında kendi hayatının içindeki çelişkileri karşılaştırır. Bu seyahatlerin Halide Edib’in ideolojisindeki değişimi, çevirmen kararlarındaki yapılanmanın temelini, çevirilerindeki “skopos”u belirleyen etmenlerin oluşmasına neden olduğu söylenebilir.

⁷⁹ Antoine Berman ”The Trials of the Foreign” Ed. Lawrence Venuti. *The Translation Studies Reader*, (London, New York: Routledge, 2000): 284.

⁸⁰ Paul Ricoeur, *Çeviri Üzerine*, çev. Sündüz Öztürk Kasar, (İstanbul: YKY, 2008), 14.

⁸¹ Ricoeur, age, 10

Halide Edib 1935 yılında Hindistan seyahati izlenimlerini *Inside India* adlı eserinde kaleme alır. Halide Edib'in zihninde bu masal ülkesi Hindistan, emperyalist bir ırkın at koşturduğu mekân olarak yerleşmiştir. Hintliler ile Halide Edib'in tanışması vapurlarda başlar. Önce 1909'da Londra'ya giderken vapur yolcusu ve hizmetliler olarak Hintlileri görür. 1912'de Balkan felaketinden sonra İstanbul'a Hint Kızılay teşkilatı, Dr. Ansari'nin başkanlığına gelir. Daha sonra 1918'de işgal kuvvetleri arasındaki Hintliler ötekilerden farklı görünür Halide Edib'e, 1919'da Hintliler Türkiye'ye yardıma teşebbüs ederler. Bu ilk izlenimler Halide Edib'de, Hindistan hakkında oldukça karışık bir etki bırakırken birçok yönde kendisinin ideolojisi için örnek teşkil eder. 9 Ocak 1953'te Bombay yoluyla Hindistan'a giden Halide Edib, orada iki ay kalır ve birçok önemli ili dolaşır, İslam Üniversitesi'nin kurulması için konferanslar verir, çeşitli kolejler ve kadın derneklerinde konuşur. Konferansları büyük yankı bulan Halide Edip, orada, hürriyetini güç şartlar altında kazanmış ülkenin sembolü olarak selamlanır. Türkiye'nin verdiği mücadele onlara bir örnektir.⁸²

Öbür yandan Halide Edib yabancıyla iletişimin ilk örnekleriyle bilincinde olmasa da aslında çocukluk döneminde karşılaşır ve bu onun ilerideki hayat felsefesinin yapı taşlarını oluşturur. Küçük yaşlardan itibaren hayatında Doğu ile Batı tesirini birlikte yaşamış, ikilikleri görmüş Halide Edib'in çocukluğu anneannesinin tipik bir Türk ve Müslüman evi ile babası ve üvey annesinin alafranga evinde geçmiştir. Bir taraftan Kur'an ve Arapça öğrenirken bir taraftan piyano ve İngilizce dersleri alır, tiyatrolara gider, sanat hakkında derin bilgi sahibi olur. Babası kızını İngiliz terbiyesine göre yetiştirir, koleje yollarken, anneannesinin evi de ona, maruz kaldığı bu yabancı tesirlere mukavemet edecek bir ruh aşılamaştır.⁸³ Babasının yanında mutludur ancak iç huzurunu annenanesinin yanında bulur. Annenanesi dinsel bir imge konumundadır. Halide Edib hayatındaki bu iki zıt tesirin farkındadır. O, Batılı yazarlara dayanarak, Doğu'yu ruh, Batı'yı madde diye nitelerken muhtemelen zihninde bu çocukluk izlenimleri yankılanır.

⁸² Durakbaşı age, 410-411.

⁸³ Durakbaşı, age, 416.

3.4. Kaynak Metni Yabancı Dilde Yazmak

Yabancı'nın varlığına daha çocukluğunda yaşadığı ikilemlerle tanıklık eden yazar/çevirmen Halide Edib ana dilinden kaçarak başka bir dilde yazmasının bir amacı olmalıdır. Bu; Halide Edib'in kendini keşfetme serüveni, başka bir dilde var olma isteği, hedef kitlenin etkisini de içine alan çok yönlü bir iletişim seçimi olabilir. İngilizce yazmak, çoğul bir kimliğin sonucu olarak yeni kültürel anlamları bulma çabasında çevirmenin toplumu tekrar farklı bir pencereden görmesine neden olmuştur denebilir. Birden fazla dilde yazarak, yazarın kendini bir başka dilde keşfetme gayreti için de biri Türkçede diğeri İngilizcede var olan iki farklı benliğin ortaya çıkmasıyla sonuçlanacağı söylenebilir.

Chambers farklı bir dil ve kimliğin devamlılığını ve süreç içinde nasıl biçimlendiğini şöyle anlatır:

“Hiçbirimiz, sanki daha önceki tarihimizi tümüyle terk edip öyle kolayca başka birini seçebilirmişiz gibi, farklı bir dili seçemeyiz. Daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışımızı ve bize özgü mirasımızı, öykümüzden öyle silip atamayız, üzerini karalayamayız. Miras olarak devraldığımız şeyler-kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu-imha edilmez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur. Dilimizin ve kimliklerimizin unsurları ve ilişkileri, ne yeni ve daha eleştirel bir uyumlu bütünde yeniden biraraya getirilebilir ne de terk edilip reddedilebilir. Şimdi içinde bulunduğumuz mıntıka açıktır, boşluklarla doludur: tekil bir merkeze, kökene ya da bakış açısına indirgenemez bir aşırılıktır. Bu aralıklarda ve yaşamlarımızın imlemesinde başka hikâyeler, diller ve kimlikler de duyulabilir, karşımıza çıkabilir ve deneyimlenebilir. Varlık, kimlik ve dil duygumuz, hareket yoluyla deneyimlenir ve hareketten çıkar: “ben” bu hareketten önce var olup ardından da dünya katılmaz, “Ben” sürekli olan dünyadaki böyle bir harekette biçimlenir ve yeniden biçimlenir.”⁸⁴

Yabancı dilde yazmanın “ben”in tekrar “yabancı” dilde ve kültürde biçimlenmesini sağladığı söylenebilir. Halide Edib, Türk tarihini tüm dünyaya anlatma kaygısıyla yazmaya başlar. Bütün dünyaya ulaşması için “*benim dilimden daha uygun bir dil*” dediği Türkçe yerine İngilizce yazar. Mustafa Kemal’le yaşadığı anlaşmazlık sonucu İngilizce yazmaya başladığını, herkesten önce, Atlantik’i geçmek üzere yola çıkan küçük insanlar için yazdığını söyleyen Halide Edib, nasıl anneden fazla biri olmaya yöneltildiğini anlatmak ister otobiyografilerinde.⁸⁵ Tüm dünya Kurtuluş Savaşı hakkında bilgi edinecek ve Halide Edib uluslaşma ve modernleşme sürecinde önemli bir aktör olduğunu vurgulayacak, gelecek nesillere öğütler verecektir. Hedef kitle Türk okur değildir. Bu amaç içerisinde erek toplumu göz önünde bulundurarak

⁸⁴ Chambers, age, 43-44.

⁸⁵ Durakbaşı, age, 166-7.

metne Türk ulusunun hikâyesini İngilizce bilen okura anlatma işlevi kazandırdığı söylenebilir. Halide Edib kimliği ile bir ulusun hikâyesi anlatılacaktır. 1885-1922 yıllarını kapsayan iki ciltlik anı kitaplarında en başta bir nesle Kurtuluş Savaşı'nı kendi gözünden anlatma amacını belirtir.

Hülya Adak ““Ötekileştiremediğimiz kendimizin keşfi” 20. Yüzyıl otobiyografik anlatıları ve Ermeni Tehciri” adlı makalesinde 1980'lere kadar, geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye'de otobiyografik anlatılarda, yazar ve okuyucu arasında anlatının, “ben” öznesi üzerinden yazarın hayat hikâyesini anlattığını, bunu yaparken de bireysel ve özel hayat hikâyeleri konu etmekten çok siyasi sorunların bu otobiyografilerde dile getirildiğini söyler.⁸⁶ Halide Edib'in anılarının ikinci cildinde (*Turkish Ordeal*) neredeyse hiç özel yaşamıyla ilgili bilgilere rastlanmaz. İkinci cildin İngilizcesinde ise çocuklarıyla ilgili anılara ara ara yer verirken Türkçesinde bu anılar tamamıyla çıkarılmış ya da birkaç cümleyle geçirilmiştir. Bunun yerine ağırlıklı olarak kendi duygusal yaklaşımıyla Kurtuluş Savaşı anıları, dönemin kahramanlarıyla yaşadığı olayların anlatıldığı söylenebilir. Adak'ın bahsettiği gibi otobiyografilerde “ben”in etnik olarak türdeş bir ulusu ya da “kendimiz”i temsil eden “biz” öznesiyle iç içe geçerek, “ben” öznesinin ulus için fedakârlıklarını, ulusun gelişiminde “ben”in önemini anlatma sanatıyla karşılarız.⁸⁷ Halide Edib Kurtuluş Savaşı'nda önemli rol üstlenen biri olarak kendini, aslında ulusunu anlatmaya çalışır. Savaş döneminde ve sonrasında yaşadığı olumsuzluklardan ise bahsetmez. Kendi anlatmak istediği şekilde kendi gözünden iyi bir örnek olarak “ben”i, “ulus”un varoluşunu anlatır. İngilizce yazarak Halide Edib, kendisini yalnızca bireysel bir anlatının sahibi olarak görmez. Birinci cildin sonunda (*Memoirs of Halide Edib*) söylediği gibi kendisini “Modern Avrupa'nın en büyük destanlarından birini” dünyaya duyuracak bir yazar, Türk Halkının Milli Mücadelesi'nin gerçek tarihinin yazarı olarak görür.⁸⁸

Diğer yandan Halide Edib yabancı dilde yazmayı ve üçüncü tekil şahıs kullanmak gibi bazı anlatısal stratejileri kendisi ile gerçeklik arasına “mesafe koyma” stratejileri olarak dener⁸⁹. Yabancı dilde yazarak yabancı kelimeler sayesinde, yazar bir “öteki”

⁸⁶ Hülya Adak, “Ötekileştiremediğimiz Kendimizin Keşfi” 20. Yüzyıl otobiyografik anlatıları ve Ermeni Tehciri Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Bahar s.5 (2007): 232.

⁸⁷ Adak, 2007, 232.

⁸⁸ Duarakbaşa, age, 161.

⁸⁹ Durakbaşa, age, 174.

yaratarak kendini anlatır, kendi kendiyile karşı karşıya gelir. Kendini keşfetmek için “öteki”ne ihtiyaç duyar. Kendini gizleme, kendinden kaçış ve otobiyografi türünde yazma, kendini “öteki”leştirme çabası, “öteki”ni oluşturma ve kendini tanımak içindir aslında; ancak kendini “öteki”leştirebilmek için kendinden daha da uzaklaşmayı seçer ve İngilizce yazmaya karar verir. Böylece kendini “öteki”leştirerek, farklı bir dilde ve kültürde düşünmeye çalışarak o kültürel katmana dair sözcüklerin şekline bürünür. “Yabancı” olur. Yaratmak istediği “öteki” ancak “yabancı” dilde var olur. “Yabancı” dilde yazmak yazarı yeni kelimeler arayışına sokmaktadır. Bu da Türkçe’ye çevrilmesine karar verilene kadar yapıtın iki defa anlamlandırılıp, çözümlenip, inşa edilmesi anlamına gelmektedir denebilir. “Öz” ve “öteki” kimlikleri bu süreci oluşturmaktadır.

Metinleri İngilizce yazarken niyeti tüm dünyaya hitap etmek iken, Türkçe metinler, oluştururken tek ses olma isteği ortadan kalkar, değişen ideolojisi ve yaşadıkları sayesinde daha ılımlı bir Halide Edib karşımıza çıkar. Yazmaya başlamadan önceki niyetiyle yazmaya başladıktan sonraki niyeti arasında farklılıklar vardır ve farklı işlevler ortaya çıkmıştır. Göreceli olarak Halide Edib’in yazma amaçlarında farklılıklar meydana geldiği ve farklı bir erek okur için metne yeni bir işlev kazandırdığı söylenebilir. Daha sonra metinleri Türkçeye çevirmeye, bir defa da Türkçe yazmaya karar verir. Bu yeni amaç doğrultusunda erek kültür değişir. Kaynak metinle bir bağ içerisinde aynı/ayrı bir erek metin oluşturur. Bu sayede yapıtın üçüncü kez Halide Edib tarafından anlamlandırılıp, yeni kimliği “ikinci öteki” sayesinde inşa edilmesi gerçekleşir.

Aslında Bilge Karasu’nun dediği gibi:

“Hiçbir yazın başka dillere çevrilsin diye oluşturulmamıştır.”⁹⁰

Ancak değişime engel olmak mümkün değildir. Halide Edib’in “öteki” ve “ikinci öteki” kimlikleri sayesinde kendini birçok kez çevirdiği ve “öteki”leştirdiği söylenebilir.

⁹⁰ Bilge Karasu, *Öteki Metinler* (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 41.

3.5. Değerlendirme

Etnomodolojik çözümleme yaparken, bu çalışmanın ana sorunsalında yer aldığı gibi kimlik üzerine anlamlandırılabilir ifadeleri bulmak için, kültürel katmanları ve kimlik türleri hakkında bilgi sahibi olmanın bizim etnografiler üreterek etnolojik unsurlara ulaşmamızı sağladığı söylenebilir.

Toplum için yeni bir kimlik arayışının, evrensel olanın aldığı kararlar ile ulusal olmaya çalışanın arasındaki uyumsuzluğun var olduğu bir dönemde Halide Edib, yazdığı otobiyografilerde içsel kavgalarıyla beraber hem kendi kimlik savaşını vermiş hem de bir ulusun kimliğini yazmıştır. Batı kuralları ama Doğu kültürüyle büyüyen Halide Edib gelecek, bugün ve geçmiş duyguları içinde kendi iç çelişkileriyle ve bir yandan kimlik savaşı verirken bir yandan da yeni Türkiye'nin ulusal kimliğini tüm dünyaya anlatmak ister. Ancak bu isteğin duygusal boyutta, kişisel izlenimlerini anlatmaktan öte gitmediği söylenebilir. Otografilerinde izlenen bu çok kimlikli yönün çözümlenmesinde, çevirmenin “skopos”u doğrultusunda kullanılan çeviri stratejileri belirlenmiş, yazar, çevirmen, metin arasındaki bağ irdelenmiştir.

Halide Edib 1885-1922 yıllarına ait anılarını 1885-1917 ve 1918-1922 yılları şeklinde ikiye bölüp önce İngilizce olarak kaleme alır ve anıları iki cilt olarak basılır. Birinci cilt 1926'ta ikinci cilt 1928 yılında İngiltere ve Amerika'da basılır. Daha sonra ilk cilt Halide Edib tarafından çevrilerek 1955 yılında Türkçe olarak yayımlanır ve ardından ikinci cilt yine Türkçe olarak 1959'da yayımlanır. Türkçe ve İngilizce arasında yabancıya gidiş, özüne dönüş şeklinde birçok git-gel ekseninin söz konusu olduğu söylenebilir. Bu iletişim ağında nasıl bir sınanmaya tanıklık edildiği ve bu sınanma esnasında çevirmen tarafından “yabancılaştırma”/”yerlileştirme” kavramları ışığında hangi çeviri stratejilerinin kullanıldığı etnometodolojik inceleme ve Vermeer'in “skopos” kuramıyla yapılacak analiz sonucunda belirlenecektir.

4. ETNOMETODOLOJİK KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE ÇEVİRİBİLİM ODAKLI BİR İNCELEMENİN SONUÇLARI

4.1. Halide Edib Adıvar

4.1.1. Halide Edib Adıvar'ın Yaşamı

“Her şeyi anlamaya çalışan, duyarlı, siyah gözleri vardı

Küçük yaşlarda annesiz ve yalnız kaldı. Kendi içinde bir dünya kurdu.

31 Mart'ta isyancıların, işgal İstanbul'unda İngilizlerin, Milli Mücadele yıllarında Padişah'ın ölüm listesinde buldu kendini.

Aykırıydı.

Özgürlüğüne çok düşküdü. Âşık olduğu adamı bile terk etti bu yüzden. Yazıları, romanları, konuşmaları ve itirazlarıyla dünyanın en iyi tanıdığı Türk kadını oldu.

Hayatı Türkiyeli kadınların geçirdiği değişime ışık tuttu.

Çocukluğunda olduğu gibi, hastalık ve yalnızlık içinde hayata gözlerini yumdu.

Tutkulu, hüznü, isyankardı.

Adı Halide'ydı.”⁹¹

Yazar Kemal Öztürk'ün sözleri Halide Edib'in yaşamını özetler niteliktedir. Hakkında yazılan yazılara ve otobiyografilerine bakarak 1882 yılında İstanbul'da doğan Halide Edib Adıvar'ın, inişli çıkışlı, çok yönlü ve çok kimlikli bir yaşam sürdüğü söylenebilir. Dolayısıyla, yaşamı hakkında en geniş bilgiye yine kendi eserlerinden ulaşmak mümkündür denebilir. 1926 ve 1928 yıllarında yazdığı otobiyografileri, kadın kimliklerinin anlatıldığı romanları ve diğer eserleri sayesinde bir yandan öz yaşamına öte yandan ise siyasi fikirleri ve yaşam tecrübelerine dair bilgi edinebiliriz.

Osmanlı Devleti'nin yıkılış yıllarında doğan ve çocukluğunu bu yıllardaki meseleler içinde geçiren Halide Edib, sonraları sosyal hayata atıldığında ve aile dışında da bütün ülke çapında çöküşü yaşamıştır⁹². Çok küçük yaşta annesini kaybetmesi, anneannesi ve büyükbabasıyla çocukluğunu geçirmesi, babasının yeniden evlenmesi, babasının onu İngiliz terbiyesi ve kültürüyle yetiştirmek istemesi Halide Edib'in yaşamında etkili olmuş, iki kültür arasında yaşamayı öğrenmesini sağlamıştır. Batı kültürünün en önemli kurumlarında biri olan Amerikan Kız Koleji'nde okuyan iki Türk kızından birisidir. Eğitimiyle aile kültürünün, okuduğu kitaplarla çevresinin

⁹¹ Öztürk, age, 50, 51.

⁹² Enginün, 1998, 14.

birbirine uymadığını henüz fark etmemiştir bu dönemde. Bu çatışma aslında, bir süre sonra iyice belirginleşecek olan Osmanlı aydın kuşağının kuluçka dönemine denk geliyordu.⁹³ Bir süre Abdülhamid'in emriyle Halide Edib'in okula gitmesi engellense de Halide Edib bu okulun ilk Türk mezunu olmuştur. Halide Edib, kolej eğitiminin yanı sıra Şükrü Efendi'den Arapça, İngiliz mürebbiyelerden İngilizce, bir İtalyan'dan piyano, Rıza Tevfik'ten Türkçe, edebiyat ve felsefe, Salih Zeki'den matematik dersleri almıştır. 1901'de Koleji bitiren Halide Edip, matematikçi Salih Zeki ile evlenir. Kocasının için önemli İngiliz matematikçilerinin hayat hikâyelerini tercüme eder. Halide Edib'in bu evlilikten iki oğlu dünyaya gelir: Ayetullah ve Hasan Hikmetullah Togo.⁹⁴

Halide Edib Meşrutiyet'in ilanında Burgaz Ada'dadır. Kocasının ile birlikte Hüseyin Cahit'in yayınladığı ve devrin belli başlı imzalarını toplayan *Tanin* gazetesinde ilk nüshadan itibaren yazmağa başlar. İlk yazısından başlayarak ün kazanır. 31 Mart olayından sonra yurt dışına kaçmak zorunda kalır, önce Mısır'a daha sonra da ömür boyu dost kalacağı Isabel Fry'ın davetiyle İngiltere'ye gider.⁹⁵

1910 yılında (1917 yılındaki Aile Kanunundan önce) Halide Edib hiçbir yasal hakkı olmadığı halde eşinin ikinci bir kadınla evlilik ısrarlarına karşı çıkarak tutkuyla âşık olduğu Salih Zeki'yi ayrılmaya ikna eder. Onun için yaşamında bir dönüm noktasıdır. Hastalık ve hüznle sarsıntılı bir yıl geçirir.

1916'dan sonra Cemal Paşa'nın davetiyle Suriye'ye gider. Beyrut ve Şam'da okulların ve yetimhanelerin kurulması ve idaresiyle meşgul olur. 1917'de Adnan Adıvar'la evlenir. 18 Mayıs'tan itibaren İstanbul'da başlayan kapalı ve açık mitinglerle İzmir'in işgali protesto edilir. Halide Edib bu mitinglerin birçoğunda konuşur. İçlerinde en bilindik olanı 22 Mayıs 1919'daki Sultanahmet mitingidir.⁹⁶

Ordudaki çalışmaları sırasında önce onbaşılık sonra başçavuşluk rütbesi kendisine verilen Halide Edib, ömrü boyunca özellikle “onbaşılık” rütbesiyle iftihar etmiştir. 1924'te Adnan Adıvar ile Türkiye'den ayrılır. Önce İngiltere'de, daha sonra Dr. Adnan'ın Yabancı Diller Okulu'nda öğretmenlik yaptığı Paris'te yaşarlar. Halide Edib bu sırada iki defa Amerika'ya, bir defa da Hindistan'a gider. 1931 yılında

⁹³ Öztürk, age, 50, 51.

⁹⁴ Enginün, 1998, 14.

⁹⁵ Enginün, 1998, 15.

⁹⁶ Enginün, 1998, 15, 16.

Colombia Üniversitesi'ne bağlı Bernard College'da Türk tarihi dersleri okutmak üzere ikinci defa Amerika'ya davet edilir. Üniversitedeki dersleri dışında çeşitli kuruluşlarda birçok konferanslar verir. 1935'te iki aylık bir süre için Hindistan'a gider ve konferanslar verir. 1939'da İstanbul'a dönen Halide Edib, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı profesörlüğüne atanır. 1950'ye kadar bu görevde kaldıktan sonra 1950-54 yıllarında İzmir milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. 9 Ocak 1964 tarihinde vefat eder.⁹⁷

4.1.2. Halide Edib Adıvar'ın Çevirmen Kimliği

Eserleriyle edebiyatımızda önemli bir rol oynayan Halide Edib Adıvar'ın çok sayıda romanı, hikâyesi, oyunu, makalesi, konferans bildirileri bulunmaktadır. Yazıldığı dönemin özellikleri göz önünde tutularak günümüzde her biri ayrı ayrı ele alınmış, gerek edebî gerekse tarihî açıdan dönemin birer aynası konumuna gelmiştir. Diğer yandan yazar kimliğinin yanı sıra Halide Edib Adıvar, çevirmen kimliği ile de yazın dünyasında bir kimlik edinmiş ve yer almıştır.

Çevirmen olarak eser seçimi, çevirisindeki amacı, çevirilerine önsöz yazımı ve yaptığı konuşmaları çeviri hakkında görüşlerini ortaya koyar, bize çevirinin yazıldığı ve yayımlandığı dönem hakkında bilgi verir. Bu sayede Halide Edib'in çevirmen kimliği ile ilgili bilgilere ulaşmamız mümkün olmaktadır.

Halide Edib Adıvar'ın telif eseri olduğu kadar çok sayıda çeviri eseri de bulunmaktadır. İnci Enginün *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi* adlı kitabında çevirmen Halide Edib'in kronolojik olarak tercümelerinden, eserlerin çevrilmesi sürecinden ve hangi dönemde nasıl seçildiğinden bahseder. Halide Edib'in ilk çevirisi Abbot'tan yaptığı *Mader* çevirisidir. Bu çeviri kendi seçiminden ziyade dadısının etkisi altında kalarak yapmayı tercih ettiği bir çeviridir. İlk gençlik yıllarında babası ve Salih Zeki için Conan Doyle'dan *Sherlock Holmes* hikâyeleri çevirdiği bilinmektedir. Bu ilk devrede Isabel Fry'ın raporunu, bazı konferansları ve hikâyeleri tercüme etmiştir. 1917'de *Venedik Taciri*'nden bir parçayı tercüme etmiştir. Bu tercümesi Yahudilere karşı hiç de insanca davranmayan Hristiyanlara bir cevap niteliğindedir. Halide Edib 1940'dan sonra sistemli bir şekilde *Shakespeare* tercümelerine başlar. İngiliz edebiyatı seminerleri faaliyeti olarak *Hamlet*, *Nasıl Hoşunuza Giderse*, *Coriolanus*, *Antonius* ve *Kleopatro* yayımlanır. 1914'te Flore

⁹⁷ Enginün, 1998, 17.

Annie Steel'den “*Babür Han*” adlı tercümeyi yapar. Bu tercüme Edib'in Türkçülük hareketine katılmasıyla ilgilidir. Bunun yanı sıra Millî Mücadele günlerinde çeşitli yazılar, mektuplar ve gazete haberlerinin de çevirisini yapar. 1924'te İngiliz yazarı Walpole'un ağzından anlatılan *Gizli Belde* romanını çevirir. 1952'de Orwell'den *Hayvan Çiftliği*'nin tercümesini yapar. Eserin komünizme karşı cephe alışı sembolik olarak ifade etmesi, Halide Edib'in rejime karşı tutumunu ortaya koymaktadır. Eser ilk defa Cumhuriyet gazetesinde yayımlanır ve ‘dünyanın en kudretli, en yüksek hiciv şaheseri’ olarak sunulur. Öğrencilerle birlikte yaptığı bir seminer çalışmasının sonucunda *Osmanlı Şiiri Tarihi* adlı kitabı tercümeye başlar; fakat tamlayamaz. Nermin Menemencioğlu, Nazım Hikmet'in *Benerci Kendini Niçin Öldürdü* adlı eserini Halide Edib'in İngilizceye çevirdiğini ve bu çevirinin *The Bombay Chronicle*'in 19 Ocak, 26 Ocak, 2 Şubat, 9 Şubat 1936 tarihli sayılarında yayınlandığını söylenmektedir. Ancak gazetenin bahsedilen sayılarını görmek mümkün olmamıştır. Halide Edib, Fransız Şarkiyatçı Henri Masse'nin (1886-1969) *İslam* adlı eserini de Fransızca'dan İngilizceye çevirmiştir (1938). Eserin çevirisiyle ilgili kısa bir önsöz yazan Halide Edib, metindeki *Kur'an'dan* alınan parçaları “*Maulvi Muhammed Ali'nin İngilizce Kur'an*” tercümesinden alıntı yaptığını; ancak Ahmediye mezhebinden olan çeviricinin kendi öğretisine uygun olarak yaptığı bazı değişiklikleri düzelttiğini belirtir.⁹⁸

Çeviribilimci Ayşe Banu Karadağ, XII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu'nda “*Mâder* ve Hâlide Edip” başlıklı yayımlanan bildirisinde Hâlide Edib'in, 1314/1896 yılında iki önsöz ile yayımlanan, Amerikalı ünlü eğitim uzmanı John Stevens Cabot Abbott'tan *The Mother at Home or the Principles of Maternal Duty* (1835) Osmanlı Türkçesine yaptığı *Mâder* adlı çevirisini Vermeer'in “skopos kuramı” ışığında ele alır. Karadağ'ın çalışması Halide Edib Adıvar'ın önsözlerinde çeviri üzerine görüşleri hakkında ve çeviri eserleri nasıl seçtiği yönünde bize bilgi sunar.

Karadağ'ın belirttiği üzere, çeviri kitapta iki ön söz bulunur. Bunlardan ilki Mahmud Esad'a ikincisi ise Halide Edib'e aittir. Halide Edib yazdığı ön sözde çocuk eğitiminin öncelikle anne eğitiminden geçtiğini ve eğitimle bilinçlendirilmiş bir anne olmaksızın eğitilmiş ve disiplinli kuşaklardan söz edilemeyeceğini belirtir, ardından

⁹⁸ Enginün, 2007, 357-359.

padişaha övgüler düzer. Halide Edib henüz on üç yaşında iken “uzman” bir çevirmen gibi kadınlara çocuk yetiştirme konusunda rehber bilgiler sunmak amacıyla eseri İngilizceden çevirmiştir.⁹⁹

Halide Edib “skoposu”nu belirleyerek dönemin anne babalarına çeviri yoluyla bilgiler sunmak istemektedir. Mürebbiyesinden etkilenecek çevirmeye karar verir. Yine de Halide Edib’in on üç yaşında bir çocuk/genç kız olmasına rağmen “uzman” bir çevirmen gibi kadınlara çocuk yetiştirme konusunda rehber bilgiler sunan eseri İngilizceden kendi isteği ve iradesiyle (başka bir deyişle, kendi kendisinin “işvereni” olarak) çevirmesi kendi kararıdır (bu kitabı çevirme “iş”ini üstlenir).¹⁰⁰

Kendi işvereni konumunda nasıl ve neden çevireceğine en yakınındakilerin gözüyle karar veren Halide Edib’in bu seçimi, bulunduğu toplumda onun bir nevi yol gösteren şeklinde bir misyon üstlenmesi anlamına gelebilir. Bu misyonu yerine getirebilmek için çeviri yapma işini bir sorumluluk olarak üstlendiği söylenebilir.

Halide Edib’in 1940’larda üniversite konferansları sırasında yaptığı “*Edebiyatta Tercümenin Rolü*” başlıklı konuşmasında onun gözüyle çeviriye, çeviri tarihine ve kuramsal çalışmalara bakmak mümkün olabilir.

Halide Edib, bahsedilen konferanstaki konuşmasına, “edebiyatta tercümenin rolü” konusunu seçerek ne kadar dallı budaklı ve çetin bir konu seçtiğini düşünerek adeta korktuğunu söyleyerek söze başlar. Çünkü Halide Edib’e göre edebiyatın kendisinin ne olduğunu tarif etmek bile tercümenin edebiyattaki mevkinin anlatmaktan daha kolaydır. Ardından tercümenin ne anlama geldiğini kendince tanımlar; “*tercüme denilince, hudutları olmayan bir saha içinde, sayılması mümkün olmayan şekil ve safhayı düşünme icap ediyor*” der. Halide Edib konuşmasının devamında büyük edebiyatların hepsinde tercümenin büyük ya da küçük bir rolü olduğunu söyler. Tercümeler zamanla milletler tarafından hazmedilir ve kendilerinin bir parçası konumuna geçer.¹⁰¹

Ardından Halide Edib, edebiyatımızdaki tercümeyi; “Şark safhası” ve “Garp safhası” olmak üzere iki dönemde ele alarak “Şark safhası”nda edebiyatımızın İran

⁹⁹ A. Banu Karadağ, “Mader ve Halide Edib”, *XII Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu 18-20 Ekim 2012* (Edirne: Trakya Üniversitesi, 2012): 474.

¹⁰⁰ Karadağ, 2012, 474.

¹⁰¹ Adıvar, 1944, 264

edebiyatının tesiri altında kaldığını söyler ve din, ilim ve felsefenin medrese yoluyla Arapçadan çok şeyler aldığını bildirir. Halide Edib’e göre bu dönemdeki Fars etkileşiminin, dile zenginlik katan kelimelerin kullanımı yönünde faydaları olduğu kadar zararları da vardır: Edebiyatçılar gözlerine “Fars gözleri” koymuşlar, kulaklarına “Fars kulakları” takmışlar ve kendilerini yeterince ifade edememişlerdir. Bu tarz tercümeler edebiyatımızdaki yaratıcılığı söndürmüştür.¹⁰²

Garp safhasında ise Halide Edib çevirilerin çoğunluğunun Fransızcadan yapıldığını ancak hiçbir eserin tam olarak Türkçeye çevrilmediğini çünkü ruh olarak Fars harsının hâkimiyeti altında yapılan çeviriler olduğunu söyler.¹⁰³

Daha sonra Tanzimat Dönemi için çevirinin edebiyatımızda yaptığı zenginliği anlamlı bir bütün haline getirmezsek çeviride anarşi, şamata ve ölçsüzlük ortaya çıkabileceğini söyleyerek şunu ekler:

“Çok zıt menbalardan tercüme yapıyoruz; bu bize zengin ve nev’i çok bir edebiyat verebilir. Fakat bundan evvel bu zıt zevkleri fikirleri ve tarzları birbirine ahenkle örmek lazımdır, yani bunların arasında nazım vazifesi gören bir kıymet olmazsa fikir ve sanat hayatımızda bir anarşi doğabilir; ağzı kalabalık, şamatalı ve ölçsüz bir edebiyat çıkırı açabiliriz”.¹⁰⁴

Halide Edib’e göre ne kadar muvaffak olmuş mütercim varsa o kadar da tercüme nazariyesi vardır, yani tek bir kuramdan ziyade birçok çevirmenin oluşturduğu çeviri metinleri sayesinde her çeviri için kullanılan kuramlardan söz etmek mümkün olabilir. İki temel tercüme nazariyesi vardır. Bunların ilkinde: şekil muhafaza edilmeli, ikincisinde ise şekle değil manaya sadık kalınmalıdır. Ancak bu iki nazariyenin de kullanılmasını, birine tamamen bağlanılmamasını önerir.¹⁰⁵ Halide Edin her ne kadar çeviri yapmadığını söylese de önce İngilizce yazarak kendini çevirmiş ve özünde aynı olduğunu kabul ettiği *Memoirs of haldie Edip* ve *The Turkish Ordeal* çevirilerini gerçekleştirmiştir. “Edebiyatta Tercümenin Rolü” başlıklı konuşmasında bahsettiği iki çeviri türünden ikincisini kullanarak “şekle değil manaya sadık kalmış” erek kültürü göz önünde bulundurarak “yeniden çeviri” gerçekleştirmiştir.

¹⁰² Adıvar, 1944, 266-267.

¹⁰³ Adıvar, 1944, 269.

¹⁰⁴ Adıvar, 1944, 275.

¹⁰⁵ Adıvar, 1944, 276.

Halide Edib'in 1940'larda yaptığı konuşma metninde, aslında çeviriye dair kuramsal bilgiler edindiğimizi söyleyebiliriz. Günümüzde birçok yabancı kuramcılar aracılığıyla bize ulaşan bilgileri Halide Edib'in yıllar önce bir konferansta özetler nitelikte olduğu ileri sürülebilir. Halide Edib'in, "kültür repertuarı", "kültür-edebiyat ilişkisi", "sözcüğü sözcüğüne çeviri", "anlamı anlamına çeviri", "ithal alım", "aktarım" gibi kavramlara ışık tutabilecek nitelikte bilgileri çeviri kuramları bağlamında "*Edebiyatta Tercümenin Rolü*" başlıklı konferansında ortaya koyduğu söylenebilir.

4.1.3. Halide Edib Adıvar'ın Otobiyografileri

Çalışmaya konu olan metinler, belirtilen basım yılları kapsamında sınırlandırılarak, Halide Edib'in İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı dilde kaleme aldığı "Otobiyografi" türündeki *Mor Salkımlı Ev* (2011), *Memoirs of Halide Edip* (1926) ve *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011), *The Turkish Ordeal* (1928) yapıtları oluşturmaktadır.

Otobiyografilerin ilki olan *Memoirs of Halide Edib*'de Halide'nin çocukluğundan ikinci evliliği yaptığı yıla kadar olan zaman anlatılır. Yaşam öyküsü iki farklı dünyaya tanıklık etmiş (Osmanlı dönemi ve yeni bir ulus, Türkiye dönemi) yazarın, modern olan ve alışılmış olan arasında çocukluk ve genç kızlık dönemindeki anıları aracılığıyla bize sunulur.

Halide Edib'in cephede tuttuğu günlük notlar ise otobiyografilerin ikinci cildi olan *The Turkish Ordeal*'in ana malzemesini oluşturmakta, Halide Edib'in gözünden tarihî, siyasi ve ideolojik olaylar anlatılmakta, onun Kurtuluş Savaşı anılarını içermektedir. Sürgündeki yılları bu ciltte yer almazken özel hayatına dair bilgiler çok az bulunmaktadır.

Çevirmen Halide Edib'in 1885-1922 yıllarını kapsayan iki ciltlik anı kitaplarında düşünce yapısında, tercihlerinde, tutumlarında, değerlerinde, inançlarında, kimliğini oluşturan tüm öğelerde değişiklik meydana geldiğini söyleyebiliriz. Her iki dilde de kitapların yayınlandığı tarihler arasında Halide Edib, Adnan Adıvar ile evlidir ve hayatında çok büyük bir değişim söz konusu değildir. Ancak birinci cilt ve ikinci cilt arasında nasıl içerik farklılıkları var ise, Türkçe ve İngilizce metinler arasında da içerik farkları bulunmaktadır. İngilizce metinlerde modern ve eşitlikçi bir dünya görüşü hakim olmasında karşın Türkçe metinlerde mistisizme ve batıl inançlara açık

bir yaklaşım söz konusudur. İngilizce metinlerde din, dil, ırk, ideoloji, savaş hakkında daha uzun anlatımlar söz konusuysen, Türkçe metinlerde aynı konular üzerine daha kısa ifadelerin karşımıza çıktığı söylenebilir.

4.1.3.1. İngilizce Otobiyografiler

İngilizce otobiyografilerin ilki olan *Memoirs of Halide Edib*'de Halide'nin bir Osmanlı konağındaki (Mor Salkımlı Ev) çocukluk yaşamı anlatılır ve kitap iki ana bölümden oluşur. I. Kısım: Eski ve Yeni Türkiye arasında 1885-1908 (Between The Old and The New Turkey 1885-1908); II. Kısım: Yeni Türkiye'nin Doğuşu (New Turkey in The Making). Birinci kısım, altı alt bölümden oluşur (I This Is The Story of a Little Girl, II When The Story Becomes Mine, III Our Various Homes in Scutari, IV The Wisteria-Covered House Again, V College For The Second Time, VI Married Life and The World) ve bireysel kimlik ve benliğin köklerinin arayışına ayrılmıştır; ikinci kısımda daha çok kamusal faaliyetler ve kamusal kimliğin edinilmesi ve Halide Edib'in yeni Türkiye'nin kuruluşu sırasında kendi kimliğini bilinçli olarak kurma ve sağlamlaştırma çabaları anlatılır.¹⁰⁶ İkinci kısım on iki alt bölümden oluşur (VII The Period of Political Reform: The Tanzimat, 1839-76, VIII The Young Turks, IX The Constitutional Revolution of 1908, X Toward Reactions: The Armenian Question, XI Refuge For The First Time, XII Some Public and Personal Events, 1908-12, XIII Phrases and Causes of Nationalism and Pan-Turbanism in Turkey, XIV The Balkan War, XV My Educational Activities, 1913-14, XVI The World War, 1914-16, XVII How I Went to Syria, XVIII Educational Work in Syria ve Epilogue)

Yapısal olarak; İngilizce metinlerde sıklıkla kullanılan Türkçeye ve Türklere özgü sözcükler ("Bey Effendi", "Küçük Hanım" gibi ifadeler) İngilizce okunduğu gibi yazılmıştır. Dikkat çekici bu kullanımın yanı sıra neredeyse her Türkçe ifade için dipnot kullanılarak açıklamalar yapılmıştır ve kültürel olarak ne anlama geldiği açık bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Kurgusal olarak; çocukluk anılarının anlatıldığı ilk cilt olan *Memoirs* bir kaybediş travmasıyla başlar. Annesi hastadır ve Halide Edib çok küçük yaşta ölür. Halide Edib çocukluğunda bu eksikliği hisseder. Geleneksel yapıya sahip bir ailede, babasının modern tarzda yetiştirmeye çalıştığı bir kız çocuğudur. Babası Batı benzeri

¹⁰⁶ Durakbaşı, age, 161

modern, eşitlikçi, pozitif bilime ve eğitime ağırlık veren bir dünya görüşüne sahip iken *Memoirs*'in genelinde Halide Edib için evrensel tarzda her din ve kültürdeki insanları kucaklayan bir öğreti bulma, tüm insanlar için geçerli sayılabilen tek ve mutlak bir gerçeğe varma arayışı hakimdir. Osmanlıdan Yeni Türkiye'ye, imparatorluktan bir ulusa geçiş sürecinin yansımaları olarak da modern olmaya dair ve Halide Edib'in kimlikleri üzerinden kadının toplumdaki yerine dair izlenimler anılarda yer almaktadır.

Evlenme, aldatılma, sağlık sorunları, ölüm gibi sosyal yaşamın parçalarını oluşturan durumlar anlatılırken anlatımın akıcılığında kesitler oluşturulduğu ve çevirmenin sansürü nedeniyle metinde eksik bölümlerin olduğu hissini yaşandığı söylenebilir. Osmanlı'da çok eşliliğe 1917 Aile Kanunu'na kadar izin verilmekteyken, Halide Edib 1910'da boşanabilme gibi bir yasal hakka sahip olmaması nedeniyle büyük bir çıkmazla karşı karşıya kalır. Çocukluk anıları babasının çok eşli evliliklerinin getirdiği üzüntülerle hatırlanırken, bir yandan da tutkuyla âşık olduğu Salih Zeki'nin ikinci bir kadınla evlenme isteğiyle karşılaşır. Salih Zeki'nin ikinci kez evlenebilmek için Halide Edib'den onay alması gerekir. Halide Edib, Salih Zeki'yi boşanmaya ikna eder. Ayrılığın ertesi yılı Halide Edib için hüznün ve hastalıkla geçen bir yıldır.¹⁰⁷ Kaynak metinlerde bahsedilen bu özel durum ayrıntılarıyla verilirken, çeviri metinde özel hayata dair anlatımlara oldukça az yer verilir ve anlatım birden kesilip yeni bir konuya geçiş olur.

Hülya Adak "*Suffragettes of the empire daughters of the Republic (2007): Women auto/biographers narrate national history (1918-1935)*" makalesinde kadın otobiyografilerinde kadınların kendilerini çocuksulaştırma tekniğini kullandıklarını ve bu şekilde gizlenmemiş yönlerini anlatıda gizlediklerini söyler. Bahsedilen yazıda verilen örneklerden biri de Halide Edib'dir. Halide Edib Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerine, imparatorluktan ulusa geçiş dönemine tanıklık eder ancak bu tarihî kesit yaşam hikâyesinin içinde çocukluk çağının bir dönemi olarak anlatılır (*Memoris of Halide Edib*). Diğer yandan çocuksu anılarının içinde gizlenmiş Halide Edib'in ideolojisi ve yaşam felsefesi hakkında detaylar da yer almaktadır. Yine çocuksulaştırma tekniği ile Halide Edib'in çok-etnikliliğe ve çok-kültürlülüğe karşı politik toleransı ve şiddetten uzak bir milliyetçilik felsefesi olduğu çocukluk

¹⁰⁷ Adak, "“An Epic for Peace” in *Memoirs of Halidé Edib*". *New Jersey: Gorgias Press*, (2004):10.

döneminde önceden sunulmaktadır.¹⁰⁸ Çocuk kimliği ile ilerideki bakış açısını oluşturan unsurların neler olduğu otobiyografilerde çözümlenir.

Halide Edib'in cephede tuttuğu günlük notlar ise otobiyografilerin ikinci cildi olan *Turkish Ordeal*'in ana malzemesini oluşturmakta, Kurtuluş Savaşı anılarını içermektedir. Sürgündeki yılları ve özel hayatı anılarında yer almamaktadır. *Turkish Ordeal* üç ana bölümden oluşur. I Kısım İstanbul'da (In Istanbul), II. Kısım Ankara'da (In Ankara) ve III. Kısım Cephede (At The Front). Birinci kısım üç alt bölümden oluşur (I Preparation Events to The Nationalist Movement, II The Occupation of Smyrnia and The Internal Upheaval, III Refugee of the Second Time). İkinci kısım beş alt bölümden oluşmaktadır (IV Angora, Mustafa Kemal, and The Struggle, V Important Phases of the Civil War, VI People, Horses, and Dogs, VII The Last of The Irregulars and The New Army, VIII The First Glimpse). Üçüncü kısım ise yedi alt bölümden oluşur (IX How I joined the Army, X Sakaria, XI Corporal Halide, XII Through Ordeal to Ideal, XIII In Smyrna, XIV From Smyrna to Broussa, XV The Respite).

Kurtuluş Savaşı anılarının yanı sıra dönemin kahramanlarına ilişkin Halide Edib'in duyguları ve görüşleri de *The Turkish Ordeal*'da yer almaktadır. Tarihî anekdotlar şeklinde kişilerle yaşadığı olaylar bilgi verici nitelikte dipnotlarla uzun uzun açıklanmıştır. Özellikle Mustafa Kemal'le ilgili ayrıntılı ve keskin ifadeler dikkat çekicidir. Tezin inceleme kısmındaki 4.4.3. "Açıklanabilirlik" ile Çevirmen Tarafından Toplumsal Dünyanın Nasıl Yorumlandığının İncelenmesi bölümünde bu konuyla ilgili örneklerle yer verilmiştir.

Bunun yanı sıra Kurtuluş Savaşı döneminde çocuklarıyla yaşadığı olaylara da kaynak metinlerde ayrıntılarıyla yer verilmiştir. İlk eşi Salih Zeki'den de az da olsa ara ara bahsedilir. Dr. Adnan ile olan evliliğine ise özel hayatı ayrı tutulup Kurtuluş Savaşı'nın kahramanlarından biri olarak bahsedilerek, diğerleriyle farklı bir konuma konulmadan yer verilmiştir.

Durakbaşı, Halide Edib'in İngilizce otobiyografilerinde yazarın kendini ifade ederken daha özgür hissettiğini gözlemlemiştir. Bu belki de Batı dilini kullanırken Türkiye bağlamında kadınlıkla ilgili kısaçlardan bir ölçüde kurtulabildiği içindir.

¹⁰⁸ Hülya Adak, "Suffragettes of The Empire Daughters of The Republic: Women Auto/Biographers Narrate National History (1918-1935)", *New Perspectives on Turkey* c.36, (2007): 29,30.

Aynı zamanda, içinde yetiştiği ve ikinci dilini öğrendiği Amerikan Kız Koleji dolayısıyla tanıdığı Amerikalı ve İngiliz misyoner çevrelerde geçerli olan, kadınlıkla ve kendi kimliğini tanımlama ve sunmayla ilgili kodların yaşam öyküsünü anlatırken etkili olduğu da söylenebilir.¹⁰⁹ İngilizce otobiyografilerdeki özgür anlatım yukarıda belirtildiği gibi özel hayatının metinlerde daha ayrıntılı ve daha çok yer almasıyla da ön plana çıkmaktadır. 471 sayfadan oluşan *memoris of Halide Edib*'de ve 407 sayfadan oluşan *The Turkish Ordeal*'da sayfa numaraları verilmeden kitabın akışına uygun görsel öğeler (fotoğraf, illüstrasyon) bulunmaktadır. Kitapların içinde bu öğelere gönderme yapılmazken kitabın başında fihrist kısmında görsel öğelerden önceki sayfa numaraları gösterilerek bir sıralama yapılmıştır. Sıralamayı oluşturan görsel öğelerin adları kitapların bir özeti niteliğinde olduğu söylenebilir.

İngilizce otobiyografilerin sonunda Halide Edib hem kendi öznel amacına hem de yazma amacına ulaşır. “Kendi-öz” ve “öteki” karşı karşıya gelir, kendisiyle hesaplaşır, kendisinin çoklu kimliklerinden birini ön plana çıkartır ya da tamamıyla ortadan kaldırır. Halide Edib'in, küçük bir kızın gözünden Osmanlı'dan yeni Türkiye'ye geçiş dönemini anlattığı, kendi kültürünün oryantal izlerini taşıyan bir Türk yazar olarak 1885-1922 yıllarını kapsayan iki ciltlik kitabı, İngilizce otobiyografileri 1928'de İngiltere ve Amerika'da yayınlanır.

4.1.3.2. Türkçe Otobiyografiler

Halide Edib, önce İngilizce yazdığı anılarının daha sonra bir Türkçe versiyonunu kaleme almıştır. Türkçe anılarının ilk cildi 1963 yılında yayınlanmıştır; kitap, daha sonra birçok baskı yapmıştır. Küçük kızın anıları, kendi dilinde, İngilizceye göre daha canlı, daha doğal bir anlatıma kavuşmuştur. Türkçe otobiyografilerde; yetişkin Halide Edib'in kendi çocukluk döneminin bir kuramcısı olarak didaktik sesini duyurduğu yerler dışında küçük kızın büyüyüp önemli bir kamusal şahsiyet olmasının öyküsüyle karşılaşırız.¹¹⁰

İngilizce metinlerin Halide Edib tarafından Türkçeye çevrilip çevrilmediği, uğradığı sansürün geçmişte ve günümüzde Halide Edib ile ilgili konuşulan en ilgi çekici konulardan birileri olduğu söylenebilir. Hakan Erdem, *Tarih-Lenk*¹¹¹ adlı kitabında Vedat Günyol ile yapılan bir röportaja yer verir. Bu röportajda Vedat Günyol, Halide

¹⁰⁹ Durakbaşı, age, 176.

¹¹⁰ Durakbaşı, age, 176.

¹¹¹ Hakan Erdem, *Tarih-Lenk* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2008), s 199.

Edib'in İngilizce otobiyografilerinin çevirilerini kendisinin yaptığını Halide Edib'in ona ne yazılmasını söylediğini ancak kendisinin çevirdiğini ifade eder. Ama Vedat Günyol'un ismi kitapların hiçbirinde yer almamaktadır. Diğer yandan Halide Edib *Türkün Ateşle İmtihanı* için yazdığı önsözde bunun bir çeviri metin olmadığını söylese de (Bkz. Ek3) Türkçe versiyonun esas itibarıyla İngilizce metnin doğrudan çevirisi olduğu söylenebilir. Ancak hem sayfa sayısı itibarıyla hem de içerik olarak otobiyografilerin Türkçe ve İngilizceleri arasındaki farklılık dikkat çekicidir. İngilizce metinlerin Halide Edib sansürüne uğramadan farklı bir çevirmen tarafından yapılmış bir çevirisi günümüzde henüz yer almamaktadır. Halide Edib'in de Türkçe kitabının önsözünde bunun bir çeviri olmadığını söylemesi ve kendisi gibi önemli bir edebiyatçının Türkçe metinleri yeniden yazdığını belirtmesi belki de metinlerin Türkçeye çevrilmesi ihtiyacının, talebinin önüne geçmek için olduğu söylenebilir.

Kurgusal olarak, *Memoris*'de olduğu gibi ilk cilt olan Türkçe metin *Mor Salkımlı Ev*'de de anlatı anneyi kaybediş travmasıyla başlar. İngilizce metinlerde Halide Edib'in özel hayatına yer verilirken Türkçe metinlerde oldukça az yer verilmiş ya da birer cümleyle geçirilmiştir. Çocuklarıyla olan anıları tarihsel bir anlatının kesite uğraması gibi ara diyaloglar halinde metinde yer almış iniş çıkışlarla farklı olaylar bir anlam bütünlüğü olmadan bir araya getirilmiştir. Bu durum okura bölümlerin çıkartılmış olduğu hissini vermektedir. İlk eşi Salih Zeki'den neredeyse hiç bahsedilmezken Dr. Adnan'dan metinlerde daha çok bahsedilmiş; sadece olayların bir parçası konumunda gösterilmiştir.

Yazar anadilini kullanırken geleneksel Türk anlatılarından ve folklorundan yararlanma olanağı bulmuştur ancak Türkçe metinler, politik eleştirilerden çekinen yazarın otosansürüne uğramıştır¹¹². Otobiyografilerin ikinci cildinde (*The Turkish Ordeal*) otosansür daha belirgindir. Halide Edib, bu ciltte Mustafa Kemal Paşa ile çatışmalarını gösteren pasajları çıkarmıştır¹¹³. Mustafa Kemal ile ilgili keskin ifadelerin tamamı yok olmuş, Hristiyanlık ve diğer dinî unsurlarla ilgili öğeler ayrıntısız ve yüzeysel olarak anlatılmıştır. Durakbaşa, Türkçe anılarda, yerli kültürün Batılı önyargılara karşı korunması konusundaki vurgunun okunmadığını söyler¹¹⁴. İngilizce metinlerde yer alan Türk kültürüne özgü ifadelerin açıklamalı olarak dipnotlarda yer almasına karşın, Türkçe metinlerde bu tarz açıklamalar yer almaz.

¹¹² Durakbaşa, age, 179.

¹¹³ Durakbaşa, age, 180.

¹¹⁴ Durakbaşa, age, 176.

Yazar sadece İngilizce ve Türkçe metinlerin farklı dönemlerde yazıldığı vurgusu üzerinden tarihî farklılıklara ara ara açıklamalar getirir ya da sözcükler hakkında dipnotlarda Türk kültürüne özgü detaylı bilgiler verir. Tezin inceleme bölümünde bu konuda örneklerle yer verilmiştir. Yani İngilizce metinlerde yer alan Türk kültürüne dair yabancı dildeki açıklamalar yabancıya karşı Türk kültürünü savunma gibi algılanabilirken Türkçe metinlerde bu tip açıklamalara gerek duyulmamış, Batılı önyargılara karşı benzeri bir koruma gerçekleştirilmemiştir.

İngilizce metinlerde; babası ve onun değerlerini paylaşanlara, anneanesi ve onun simgelediklerine önemli bir yer verilir, Halide'nin zayıf ve eksik yanları, kendiyle hesaplaşmaları ortaya çıkar. Merkezi, Salih Zeki ve babasıyla geçen yaşamı ve evlilik yılları oluştururken, Türkçe metinlerde merkezi Cumhuriyet ve Kemalist reformlarla birlikte yok olmaya başladığına inandığı ancak insan yaşamı ve mutluluğun kaynağı olduğunu düşündüğü anneannesinin inanç ve değerleri, mistik halk kültürü, tekke inancı ve İslami gelenekler oluşturur. İngilizce metinlerde yazar; orta yaşlı biri olarak yaşam ve gerçek konularındaki sorgulamalarını sürdürerek, Batılı değerlerle daha ciddi bir biçimde yüzleşmesi gerektiğini düşünür ve bilinmeyen bir tarihi, Osmanlı'nın son yıllarını içinde yaşamış bir kişinin gözüyle, ayrıntı ve yansız aktarma çabası içindedir. Türkçe metinlerde ise amaç; Türk okuyucularına gençlik yıllarında neyi, nasıl ve neden yaptığını kendi açısından anlatmak ve onlara yaşam dersi vermektir.¹¹⁵

Ayşe Durakbaşa kitabının *Otobiyografik Benlik: Benliğin Ruhsal Çözümlemesi* bölümünde Halide Edib'in anılarında benliğin nasıl yansıdığını anlatır. *Mor Salkımlı Ev*'in ilk bölümünde, benliğin temel dinamiklerini şekillendiren çocukluk deneyimlerini anlatır, böylece kitap bir otobiyografiye dönüşür. Otobiyografik söyleme psikanalitik bir dil hakimdir; sonraki bölümlerde yaşam öyküsü anlatısı daha belirgin bir biçimde anılarla kurulacaktır. Anlatı, bellekte canlanan olaylarla, geriye dönüşlerle başlangıçtaki projesine sadık kalır. Halide Edib'in sözü geçen eserinde otobiyografik kurgu, psikanalitik bir örüntüye uyar: Büyüdükçe bu derin öksüzlük acısından kurtulmak için, insanlarla, milletiyle ve insanlıkla özdeşleşir. Bütünleşmiş bir benlik anlayışı, parçaları entelektüel olarak birleştirilmiş bir kimlik oluşturmasıyla hedefine ulaşır.¹¹⁶

¹¹⁵ Doltaş, age, 33-46.

¹¹⁶ Durakbaşa, age, 176-177.

İngilizce anılarında hakim olan psikanalitik yaklaşım Türkçe versiyonda pek görülmez. Türkçe metinde, kendi benliğine yönelik psikolojik analiz dili yerini kendini yetiştirmeye, pedagojiye bırakmıştır. Olaylar anlatısı kendi yolunda ilerlerken çoğunlukla çocukların gelişimi ve eğitimi ile ilgili “genel hakikat iddiaları” denebilecek sözler, kültüre ve insanlığa ilişkin genellemeler, yaşam öyküsünün olayları arasında serpiştirilmiştir.¹¹⁷

Dolayısıyla, İngilizce ve Türkçe metinlerde ortaya konan benlik teorileri farklıdır. İngilizce anılarda, iç benliğin ve dış benliğin dinamik bir birlikteliği olarak “psike” nosyonuyla ya da gerçek hayat bilincinin kestiği bir iç bilinçle tanımlanan bir benlik kendini gösterir. Türkçe versiyonda ise benlik, nefsi, hayvani itkileri ve arzuları disiplin altına sokan eğitilmiş/terbiye edilmiş bir sosyal benlik olarak tanımlanır.¹¹⁸

4.2. “Özdüşünümsel” Bir Aktarım (“Self-Reflexive”)

Otobiyografilerini önce İngilizce yazıp daha sonra Türkçeye çeviren Halide Edib’in hem yazar olarak hem de çevirmen olarak, yalnızca çevirmenin ötesinde pratik bir şekilde çeviri metne nasıl dahil olduğu bu aktarımın önemli odak noktalarından biri olduğundan “özdüşünümsel” bir aktarımdan söz edebiliriz. Ewa Morawska, *A Historical Ethnography in the Making Historical Methods* başlıklı makalesinde: “özdüşünümsel”liği “*araştırmacının araştırma sırasında ve araştırma sonuçları üzerinde kendi anlatsal ‘yükleme’lerini eleştirel biçimde sınaması*” olarak tanımlar.¹¹⁹ Halide Edib otobiyografilerinde modernleşmenin nasıl yaşandığını, Osmanlı’dan yeni Türkiye’ye geçiş sürecini kendi yaşayışıyla özdüşünümsel bir aktarım olarak sunar. Metinler sayesinde diğer tarihsel kimliklerin ötesinde Halide Edib’in gözünden dönemi izlememiz sağlanır. Çeviriler sayesinde değişen ideolojisi doğrultusunda seçimlerinden, kararlarının ait olduğu eylemsel döngüden ve ait olduğu kültürel katmanlardan bilgi sahibi oluruz.

Halide Edib yazma amacını bir nesile yaşadığı tarihsel dönemle ilgili ders vermek, bilgi vermek olarak belirler. Ancak metinlerin duygusal bir aktarımdan öte gidemediği söylenebilir. Gülbin Özdamar Akarçay *Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma* başlıklı

¹¹⁷ Durakbaşı, age, 179.

¹¹⁸ Durakbaşı, age, 180.

¹¹⁹ Ewa Morawska, "A Historical Ethnography in the Making" *Historical Methods* 3, no. 11 (1997): 55.

makalesinde; özdüşünümselliğin, kültürel gerçekliğin nesnel bir biçimde aktarılacağını savunan görüşe ve ideolojiye duyulan kuşkuların bir ürünü olduğunu söyler. Akarçay’a göre toplanan verilerin çoğu, araştırmacının süzgecinden geçmekte, onun kendi izlenimleri ve kuramsal yönelimindeki önyargıları bu süzgecin derinliğini belirlemektedir.¹²⁰ Otobiyografilerde yazarın nesnel verilerle bilgi vermekten çok kendi özneliği ile kendi dünyasıyla sadece kendi anlatmak istediklerini okuruz. Halide Edib Tanzimat Dönemi ve Cumhuriyet Döneminin kültürel gerçekliğini modernizm döngüsünde kimlik değişimiyle yaşarken ve bu değişimin yansıdığı Halide Edib’in otobiyografileri özdüşünümsel ve öznel bir aktarımdır. Bu nedenle; hem İngilizce yazarken hem de Türkçeye çevirirken Halide Edib’in izlenimlerinin farklı anlatımını, farklı anlamsal gönderimlerini, kuramsal yönelimindeki farklılıkları, önyargılarını otobiyografilerinden kolayca izlemek mümkündür.

Akarçay makalesinde Jonathan Potter’ın *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction* adlı kitabından yazarın bir sözünü aktararak “özdüşünümsellik” ile ilgili;

“Etnografların, betimlemelerin yalnızca bir şey hakkında yazmanın ötesinde bir şey yaptıkları iddiasından yola çıkmakta ve betimlemelerin sözcüğün bazı evrelerini temsil etmekten öte pratik bir biçimde temsil ettikleri dünyaya dâhil olduklarını”

ifade ettiklerini söyler.¹²¹ Özdüşünümsel bir aktarım olarak otobiyografilerde; araştırmanın/yazma sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine, bu süreçte ne tür sıkıntı zorluk ve sorunlarla karşılaşıldığına, bunları aşma yolunda yazarın/çevirmenin ne tür çözüm yolları geliştirdiğine ve yazma/çevirme sürecinde zihinsel, duygusal ve ruhsal yönlerden çok kimliğinde neler olup bittiğine dair bilgilerin de aktarılması söz konusudur.

“Özdüşünümsellik” kavramının otobiyografilerle yapılacak etnometodolojik incelemede, öznel ifadelerin ancak kendi bağlamlarında sorgulanmasının mümkün olduğu ön kabulüyle önemli olduğu düşünülmektedir. Akarçay “özdüşünümsellik” ile ilgili bir makalesinde nesnellik, güvenilirlik, geçerlilik tartışmalarının artmasıyla, özellikle etnografik çalışmalarda farklı yaklaşımların kendine yer bulduğunu, örneğin

¹²⁰ Gülbin Özdamar Akarçay, “Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi *Antropoloji Dergisi*, (Aralık, 2013):87.

¹²¹ Akarçay, 2013, 87.

antropolojinin yaptığı çalışmaları diğerleriyle karşılaştırması sonucu nesnellik kavramının sorgulanmaya başlandığını ve böylelikle “özdüşünümsellik” (self-reflexivity) kavramının, yeni etnografinin vazgeçilmez kavramlarından biri olduğunu söyler.¹²² Etnometodolojinin, araştırma sahasında tüm bireyleri ayrı ayrı ama bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek topluma olan etkilerini bilimsel olarak ele aldığı söylenebilir. Bütünü oluşturan da bireylerdir. Bunun ötekinin varlığını kabul eden diyalektik bakış açısını gerektirdiği ileri sürülebilir. Bu diyalektik yapının reddedilmesiyle bireyin ve ötekinin ilişkisinin ortadan kaldırıldığı ve bu ilişkisel gerçekliği göz ardı ettiği düşünülmektedir. Bireyler yaptıkları eylemlerin, neyi nasıl ve niçin yaptıklarının bilincindedirler. Kendi yöntemlerini kendileri belirlemektedir. Yani etnometodoloji bireyden, doğal olandan kurallar çıkarmakta, onu olduğu gibi kabul etmektedir. Dolayısıyla ancak etkileşimin gerçekleştiği ortamda/bağlamda yapılan incelemeler gerçeği yansıtmaktadır denebilir.

Çalışma sahasında “düşünümsellik” kavramını kullanarak çözümlemeler üretebilen etnometodolojinin olayların döngüsel olarak neden sonuç ilişkisi içerisinde birbiriyle etkileşim içinde olduğunu, devam ederek sürecin bir parçası haline geldiğini ve hem sonucu hem de gözlemi etkilediğini savunduğu söylenebilir. Etnometodolojinin kurucusu Harold Garfinkel toplumsal yaşamın da “özünde reflektiv” olduğunu söyler.¹²³ Yaşadığımız olaylar birbirini etkileyerek toplumsal bir kurgu içinde var olur. Bu bakımdan düşünümsellik, insanların inşa ettikleri gerçeklik anlayışını sürdürmekte kullandıkları bir yöntemdir¹²⁴. Bu toplumsal kurgu-döngü otobiyograflerde özdüşünümsel bir aktarım olarak ortaya çıkabilir.

Göze Orhon “*Alan Araştırması Deneyimini Tartışmaya Açmak: İçeriden ya da Dışarıdan Olmak, Çoğul Kimlikler ve Toplumsal Cinsiyet*” başlıklı makalesinde araştırmacının öznel arası etkileşim alanının sadece bir bileşeni olduğu gerçeğini de akılda tutarak, bir alan araştırmasının epistemolojik sınırlarının, “özdüşünümsellik” ve farkındalıkla çok daha gerçekçi biçimde kavranabileceğini söylemenin mümkün olduğunu belirtir¹²⁵. Diğer yazı türlerinden otobiyografiler bir yaşam kesiti içinde, ünlü bir edebiyatçının kaleminden ele alınır. Bu “özdüşünümsel”

¹²² Gülbin Özdemir Akarçay, “Fotoğraf Sahaya İniyor, Özdüşünümsellik Yükseliyor” *Kültür ve İletişim*, s.34 (Eylül 2014, Şubat 2015): 76.

¹²³ Haralambos vd., age, 900.

¹²⁴ Gönc-Şavran, age, 144-172.

¹²⁵ Göze Orhon, “Alan Araştırması Deneyimini Tartışmaya Açmak: İçeriden ya da Dışarıdan Olmak, Çoğul Kimlikler ve Toplumsal Cinsiyet,” *Fe Dergi* c.6, no. 1 (2014): 54-67.

aktarımın hem güvenilir olduğu hem de bize sürecin nasıl gerçekleştiği gizemini ortadan kaldıran bir yazım sunduğu söylenebilir. Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının “ben”i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan “özdüşünümsellik” Halide Edib’in sırlarını ortaya döker ve çevirmen Halide Edib Türkçeye çevirirken bazı öğelerin üstünü örtmek ister. Halide Edib’in İngilizce otobiyografisinde olayları gerçekçi bir biçimde anlatma çabası Türkçe çevirilerinde gizemli olma ve kapanma isteğine dönüşür.

4.3. Kurgulanmış Benlik: Otobiyografi

Nazan Aksoy *Kurgulanmış Benlikler* adlı eserinde kadın araştırmalarında en etkili yaklaşımlardan birinin, kadının kimliğini oluşturma sürecinde bir başkasına duyduğu ihtiyacı, “başkası” ile kurduğu ilişkiyi önemseyen, bireyleşme sürecinde de kendi bilincini bulamadan başkasının bilincini fark ettiğini ileri süren yaklaşım olduğunu söyler. Bu görüşe göre, kadınlar erkeklerin baskın olduğu bir dünyada, erkeklerin baskısı altında ama bu baskıya direnerek kimliklerini oluştururlar. Kadınların kendi kimliklerini kurmalarının hikâyesini anlattıkları otobiyografiler kadın araştırmalarında böylece özel bir önem kazanmıştır. Otobiyografi yazmak erkeklerin yazdığı tarihe bir kadın olarak katılma, bu tarihi kadınların da yer aldığı bir tarihe dönüştürme özlemini dile getirir.¹²⁶ Halide Edib’in de benzer bir şekilde; otobiyografilerinde çocukluk dönemi anlatımını göz önünde bulundurduğumuzda ailesindeki ve çevresindeki kişilerin (özellikle babası, anneanesi ve ilk eşi Salih Zeki) onun hayat felsefesini, evrensel bir din ve ahlak bütünlüğüne ulaşma isteğini oluşturan baş aktörler olduğu, onların kimlikleri sayesinde, onları önemseyen için görüşlerini dikkatle ele aldığı söylenebilir. Onların kimlikleri karşısında sevdiği ya da sevmediği “kendi”ni bulduğu ileri sürülebilir. Bir yandan da Kurtuluş Savaşı’nın baş aktörleri erkekler ile (Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Eşi Adnan Adıvar...) bir asker rütbesiyle cephede yer alan Halide Edib büyük zorluklarla kendisine verilen sorumlulukları yerine getirir. Ancak savaşın sonunda ileri sürülen birçok nedenle yine Kurtuluş Savaşı’nın baş aktörleri tarafından “öteki”leştirilir ve uzaklaştırılır.

Halide Edib Adıvar’ın otobiyografisi Cumhuriyet’in kuruluş hikâyesini bir başka açıdan anlatmak ve içinde doğduğu Osmanlı dünyasının kültürel değerlerinin toptan reddi karşısında duyduğu acıyı dile getirmek için yazılmıştır. Üstelik Halide Edib

¹²⁶ Aksoy, age, 63, 64.

Kurtuluş Savaşı'nda ve yeni bir ülkenin kurulmasının ilk evresinde mücadele vermiş bir kadın olarak Cumhuriyet'i kuran kadrolarla daha sonra fikir anlaşmazlıklarına düşmüştür. Otobiyografisi baskın resmî söyleme karşıdır, bu açıdan eleştirel bir otobiyografi olarak da okunabilir. Ne var ki, yazdıkları, geçmişin toplumsal ve nesnel bir eleştirel panoramasını vermekten çok, o dönemin siyasi aktörlerine ilişkin duygu ve düşünceleridir.¹²⁷

Halide Edib'in son bir savaş vererek kendi hikâyesini, ideolojisini, hissettiklerini ve anlatmak istediklerini otobiyografilerinde yazmayı tercih ettiği ve çoklu kimlikleriyle karşılaşmamızı sağladığı ileri sürülebilir. Otobiyografiler tanımı gereği, bireysel geçmişleri, özel hayatları anlatır. Fakat özel olan genel olanla iç içe geçer bu metinlerde. Bir bireyin kendi geçmişini (özel olan) tarihle (genel olan) ne ölçüde ilintilendireceği ise, kurmak istediği kimliğe, kişilik portresine bağlıdır.¹²⁸ Otobiyografi yazarak diğer yazı türlerinde olduğu gibi başkasının hikâyesi değil, kendi kalemiyle kendi hikâyesini anlatan Halide Edib, modernleşme sürecinde hem kendi dönüşümünü hem de ulusun dönüşümünü yazar. Otobiyografilerinde yaşananların baş aktörü gerçek hayatta olduğu gibi erkekler değil bir kadındır; Halide Edib.

Halide Edib'in otobiyografisi Türk modernleşmesinin bir kadının hayatına nasıl yansıdığını gösterir. Bir yandan erkekler dünyasında kalemi ile otorite konumuna yükselmiş bir yazardır, öte yandan özel hayatından vazgeçmek zorunda kalan ya da onu anlatmaktan çekinen bir kadındır. O bir kadın olarak sivrilmemek, girdiği mücadelenin sadece bir neferi olmak istemektedir. Türk modernleşmesinin öncü erkeklerinin kamusal alana çıkardıkları kadınlardan bekledikleri davranıştır bu, ama bununla yetinirse tarihten silineceğini de bilir, böylece bir erkeğin, Mustafa Kemal'in onu tarihten silmesine izin vermez, millî mücadeleye verdiği emeğin karşılığını alır.¹²⁹

Çalışmanın sorunsalı olan çevirmenin kimliği üzerine etnometodolojik incelemeler yapabilmek için, çevirmenin kendisiyle iletişime geçerek çeviri sürecine dair görüşlerine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Otobiyografiler sayesinde başlangıçta birinci tekil şahısla ve daha sonra üçüncü tekil şahıs kullanarak kendini anlatan çevirmen bize bu imkânı sunmaktadır. Geniş bir zaman dilimine yayılmış bu

¹²⁷ Aksoy, age, 104.

¹²⁸ Aksoy, age, 210.

¹²⁹ Aksoy, age, 96.

otobiyografilerde neden-sonuç ilişkisini çok yönlü izleyebilmek mümkündür. Örneğin, babasının çok eşliliği seçimi, Halide Edib'in çok eşliliğe karşı tutumu, bu durumu kaleme alması, babasının Halide Edib'i modern bir kadın olarak yetiştirme isteği; ancak babasıyla benzer bir durumun Salih Zeki ilk eşi- tarafından aldatılarak başına gelmesi, onu çok sevdiği için susması, daha sonra çok eşliliğe zorlandığı için boşanması ve modern olanın (babası ve eşi) geleneksel davranarak kadın kimliğini hiçe sayması, oluşan bu çelişkisel durum ve bu durumun birçok kez otobiyografilerinde bilincin yansımaları olarak karşımıza çıkmasının bize geniş bir yaşam kesiti sunduğu iddia edilebilir.

Otobiyografilerde etnometodolojik öğeleri tespit etmek, günlük hayatta çok normal, rutin görünen olayların ardındaki kimliğe dair verileri bize sunabilir. Etnometodolojik bağlamda, bu rutinlerin eylemi gerçekleştiren üyelerin diğerlerinden farklı olduğunu ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle işlevselci bir yaklaşımla, çeviri sürecini etkileyen ve metnin dönüşümünü sağlayan iletişimin, etkileşimin baş aktörü çevirmenin kimliğini etnometodolojik ve çeviribilim odaklı bir inceleme ile ele almak bizi çevirmen ile yüz yüze getirip sorunsalımızı oluşturan sorularımızın yanıtlarını bulmamızı sağlayabilir.

4.4. İngilizce ve Türkçe Otobiyografilerden Karşılaştırmalı Örnekler: Çeviri Metindeki Öğelerin Etnometodolojik İncelemesi

Otobiyografik metinler bize yazar ve çevirmenin farklı kimliklerine dair etnometodolojik öğelere ulaşmamızı sağlayacaktır. İngilizce yazılmış ve Türkçeye çevrilmiş metinlerdeki iki farklı kültürü yansıtan etnometodolojik veriler, çeviri eylemine ve çevirmen kararlarına yönelik önemli bilgiler sunacağından kaynak ve erek metinlerin parçası olarak karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir. İngilizce ve Türkçe kaynak ve erek metinler arasındaki etnometodolojik farklar bu incelemenin temelini oluşturmaktadır.

4.4.1. “Dizinsellik” / “Bağlama Gönderimlilik” İle Otobiyografilerde Dil Kullanımının İncelenmesi

Sözcüklerin her zaman geçerli değişmez anlamı yoktur. Sözcükleri kullanan, iletişimi oluşturan kişiler arasında; konuşan-dinleyen, çevirmen-okur arasında ilişki ve amaç doğrultusunda analiz yapılabilir ve sözcükler bu şekilde anlam kazanır.

Dil kullanımı açısından metinler karşılaştırmalı olarak ele alındığında kaynak metindeki Türkçe ifadelerin Türkçe okunuşu ile ancak İngilizce yazımıyla ve parantez içinde verildiği görülmektedir. Ana dili yerine yabancı dilde yazmayı tercih eden yazarın kaynak metnin ana dilinden öte yabancı okuru göz önünde bulundurarak daha okunur bir metin oluşturma çabasında olduğu söylenebilir. Amaç, metnin yabancı olarak görülmemesi yönündedir. Erek metinde ise çevirmen erek okuru merkeze alarak ve yine ana diline geri dönerek Türkçe ifadeleri Türkçede olduğu gibi vermeyi tercih etmiştir.

Kaynak Metin:

“.....”*Haidi Ogloum, Haidi Ogloum*” (Come along, my son, come along, my son), he repeated, as his delicate face grew pinker with the effort.”.....¹³⁰

Erek Metin

- “Hadi oğlum, hadi oğlum, diye konuşuyordu.”¹³¹

Aşağıdaki kaynak metinde *vallahi* gibi yazarın ana diline özgü ifadeler parantez içinde açıklanmıştır. *Dadı*’nın ne anlama geldiği ise dipnot ile açıklanmıştır. Yazarın kendi diline ilişkin yabancı okur karşısında açıklama yapma isteği içinde olduğu söylenebilir. Diğer yandan çevirmen kendi ana diline çevirirken açıklama yapmaya gerek duymamıştır.

Kaynak Metin

.....

“RASSIM: “**Vallahi (by Allah)**, I don’t “- she grinds her teeth at the little girl- “if she lets out anything more about us two I will let the crabs loose on her.”

Ali: “What are the crabs for?”

RASSIM: “They are good for consumption. We had them to grind and put on her back, but she died before we could put them on.”

ALI: “How is Bey **Effendi (the master)**?”

RASSIM: “Still crying by the light of that single candle. It is the portrait of the other man that they found on her breast when she died which has done the mischief.”

ALI: “Thou must have put it there, thou pig!”

¹³⁰ Adivar, 1928, 55.

¹³¹ Adivar, 2011a, 64, 65.

RASSIM: "No, vallahi! If she had not had the portrait how could I have put it anywhere? O Ali . . .his name was Ali too. All the Alis are tyrants."

Then she sings the old song:

"Ali, my Ali, my rose, come thou to the rosebush; if thou comest not, give me a peach" (i. e., a kiss), "O Ali.

"My Ali is gone to market; the evil eye will touch him ; he who wishes Ali dead, may he lie in the grave instead"

Then she puts her arms round Ali and kisses him, which action is always followed by shaking the little girl and looking into her wondering eyes :

"Halide Hanim, thou art not to tell, never, never."

What is it that they do not want her to tell? When and how she has ever told anything she does not know, but she answers:

"I will tell, **Rassim Dadi ***; I will tell."¹³²

*In Turkish such appellations as nursei princess, etc., are put after the personal name, and for elderly servants politeness demands that some such title must be given.

Erek Metin

.....
"Rasim Dadı – (Küçük kıza bakar ve dişlerini gıcırdatır. Esasen ona her zaman diş bilemektedir). Vallahi, billahi, bizim yaptığımızı söylerlerse yengeçleri üzerine saldırtacağım. Ali Lala – yengeçler de ne oluyor?
Rasim Dadı – Yengeçleri parçalar, döver ve veremlilerin sırtlarına koyarlar, bizimkine koymadan öldü. Aaaaaaah Ali..... Ve kısık sesle şu türküyü söyler:

Alim Alim gül Alim,
Gül dibine gel Alim.
Gül dibine gelmezsen,
Bir şeftali ver Alim.

Rasim Dadı, Ali Lala'nın boynuna kollarını dolayarak yanaklarını şapur şapur öpmeye başlar. Sonra döner ve ona şaşkın şaşkın bakan küçük kıızı omuzlarından yakalayarak sarsar:
Rasim Dadı – Kimseye söylemeyeceksin, kimseye söylemeyeceksin.
Küçük kız şaşırmıştı, neyi söylemeyecekti, ne söylemişti?
Küçük kız- Söyleyeceğim Rasim Dadı. Vallahi söyleyeceğim, billahi söyleyeceğim."¹³³

Aşağıdaki örneklerde de benzer bir şekilde kaynak metindeki bazı Türkçe ifadeler İngilizce okunuşlarıyla verilmiştir. Türkçe sözcükleri dönüşüme uğratarak ötekileştirmiştir. Çevirmen olarak da kendinden uzaklaşma isteği içinde yeni bir öteki yaratan Halide Edib'in kendi bedeninden uzaklaştığını kendi ana diline dönerek çevirdiği Erek kültürde ifade etmek istemesi bir diğer ilginç noktadır. İngilizce yazarak bir öteki yaratır, Türkçeye çevirdiğinde özüne dönmek yerine yeni bir ötekinin varlığı ile karşılaşırız.

¹³² Adıvar, 1926, 8, 9.

¹³³ Adıvar, 2011b, 26.

Kaynak Metin:

"Do you *put* expression into your eyes?" asked some one.

No; it was simply **that I never thought about the physical mask which covered my real self, or how that mask should be manipulated to convey certain impressions. I was merely unconscious of it.** Perhaps that was how my real self was stamped so clearly on my physical self. **But now Halide, the Halide not of flesh and blood, was going to turn her back on the physical Halide and interrupt the contact.** I like to imaging myself sitting tight with my back to my own face I thought I could manage it. So at five on Thursday the eighteenth of March we began to dress for the great drama of our lives. Dr. Adnan looked most refined and aristocratic in the long black garment and the snow-white turban gracefully arranged over his delicate head. He might have been one of the oldest Moslems come to earth to preach the Moslem faith afresh. When his dressing was over he asked for some ashes. We all wondered what he wanted the ashes for, but when he sprinkled them over the polish of his shoes we understood that he was falling unconsciously under the influence of his semi-disguise. I padded out my slimness by putting on my sister's loose black skirt over one of her thick woollen jackets, while the black pelerine I arranged loosely covering the shape of my head and half hiding my eyebrows, which I think express the individuality of eyes more than anything else. I pinned the pelerine under my chin, turning my rather long, thin face into a rounder one, and with the long veil hanging behind **I looked like a new person.** When it was all completed and the carriage arrived I made to go, but all of a sudden **Nakie Hanum** exclaimed, "Your hands will give you away." And sure enough, no amount of acting could disguise my hands. They were too pale, too well looked after, and the nails were too fashionable; so I sat down, cut them very short, and took a shawl, letting it hang on my folded hands. With a small white bundle under my arm I was as unrecognizable as Dr. Adnan. So we entered Belkis's carriage fairly confidently and drove away. The first difficult bit was the Sublime Porte road. The habitués-mostly editors and writers-knew us well. But no one seemed to recognize the serious young **hodja** and his old-fashioned wife. In **Sirkedji**, where the lights are strongest, a little group of French soldiers, partly black and partly white, ran up to us as the carriage was held up by the traffic, and knocked at the window and made faces at us, sticking their tongues out. I felt myself beginning to glare, but Dr. Adnan pulled me up at once ... "Don't look like that: anyone knowing you could recognize the expression." So I turned my internal face to the wall once more and fell into stupid and expressionless silence. On the bridge as we descended from the carriage and walked to the pier we perceived Saib and Abdul-Muttalib standing under a lamp-post. At first they completely failed to recognize us, but when Dr. Adnan questioned them with his eyes they took in the situation. I walked in front with a somewhat undulating walk, my eyes bent and my shawl in perfect folds. They told me afterward that the acting was so good and I looked so utterly like the wife of a **hodja** that they had to get away to Galata and laugh steadily for several minutes. We took our tickets and I entered the boat -fifteen minutes before it was due to start. I sat on the deck and was anxious about Dr. Adnan. He was standing under a lamp-post and reading the evening paper, while a few Turkish police walked up and down; farther on, in a small group, two men with **black calpaks (which meant Turkish agents of the English)** and three English police stood together. It all looked very unreal somehow. I was repeating to myself all the time, "I do hope he won't cough." No one else in the world coughs like Dr. Adnan; it is the longest, queerest cough I ever heard. But life is dear and freedom precious; for the first and last time in his life he did succeed in controlling it. After the usual whistling and bustling the boat started. Had Dr. Adnan entered the boat?"¹³⁴

Erek Metin:

"Bunun en güç tarafı kıyafet meselesiydi. Kıyafeti fazla değiştirmek de, hiç değiştirmemek kadar tehlikeli bir şeydir. Bundan başka da, Dr. Adnan'ın endamı, fesi, yürüyüşü çok kendisine has ve halkça bilinirdi. Tıraş olup kadın elbisesi giymek istemiyordu. Bunu, sadece boyunun bir kadın için fazla uzun olmasından değil, gülünç vaziyete düşmemek için istemiyordu. Nihayet, onu bir hoca kıyafetine soktuk. Çünkü o eve bitişik evde oturan bir

¹³⁴ Adıvar, 1928, 71, 72.

hoca akrabası vardı. Ben, siyah gözlük takmasına itiraz ettim. Çünkü o da bir nevi maske gibi bir şeydi. Benim de kılığım, kıyafetim biraz tanınmış olduğu için, Mahmure Ablamın eski biçim çarşafını giydim. Bir **hoca** karısı vaziyetini almak istiyordum. Hoca karılarıysa gözlerini örtmezler. Bizimkiler, etraftan beni gözlerimden tanıyacıklarından korkuyorlardı. Fakat bu da olmadı. **Çünkü Halide denilen mahlûk, artık vücudu ile münasebetini kesmişti.**

Nihayet, Mart'ın 8'inde Perşembe günü hayatımızın büyük dramı için hazırlandık. Dr. Adnan'ın siyah cübbesi ile beyaz sarığı ona daha ince ve aristokratik bir ifade vermişti. Adeta en eski Müslümanlardan biri yeryüzüne vaaz etmek için gelmişti. Giyinmesi bittikten sonra biraz kül istedi. Niçin olduğunu anlamadık. Sonra, bunu pabuçlarının üstüne dökünce anladım. Ben de vücudumun inceliğini ablamın çarşafı ve kılığı ile değiştirmiştım. Tam hazırlandığımız zaman, yanımızda bulunan **Nakiye Hanım:**

- Ellerinden tanırılar, dedi. Çünkü ellerime manikür yaptırmıştım. Nihayet tırnaklarımı kısa kestim, koltuğumun altına da bir bohça sıkıştırdım. Belkıs, arabayı getirir getirmez, hareket ettik. İlk tehlike ihtimali Babıâli'den geçerkendi. Çünkü muharrirler ve tâbiler hemen hepimizi tanırılar. Fakat hiç kimse bizi tanımadı. **Sirkeci'ye** geldiğimizde, çoğu zenci olan Fransız askerleri arabaya doğru gelerek, bize dillerini çıkardılar. Adnan hiç bir karşılık vermememi söyledi. Nihayet, hoca karısı, kocasıyla beraber Galata'ya geldi, biletini aldı. Dr. Adnan bir lâmba direğinin altında durmuş, gazete okuyordu. Orada **iki İngiliz ajanı** duruyordu. İçimden, "İnşallah öksürmez," diye dua ediyordum. Fakat can tatlı, hürriyet kıymetlidir. Ömründe ilk defa Adnan öksürüğüne galebe çalabildi. Nihayet, düdük çaldı ve biz vapura bindik.”¹³⁵

Aşağıdaki kaynak metinde Türkçe ifade İngilizce okunuşuyla verilip parantez içinde ifadenin ne anlama geldiği açıklanmıştır. Erek metinde ise çevirmen tarafından böyle bir açıklamaya gerek duyulmamıştır.

Kaynak Metin:

“But the woman walked behind him down the mound, and while he was remounting his horse she looked at me with eyes swimming with tears and said: **"Allah razi olsoun"** (May Allah be pleased with you).”¹³⁶

Erek Metin

-- Allah razı olsun, diye durmadan dua ediyordu.”¹³⁷

Aşağıdaki kaynak metinde Fikriye Hanım'ın fiziksel duruşuyla ilgili görüşleri daha ayrıntılı bir şekilde açıklanırken erek metinde çevirmen bu konuyla ilgili daha yalın ifadelerin kullanımını uygun bulmuştur. Fikriye Hanım Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatında önemli kişilerden biridir. Halide Edib Fikriye Hanım'ı şahsen tanır, rahatsızlığı nedeniyle vedalaşmak ister. Çevirmen Halide Edib anlatımı daha kısa

¹³⁵ Adıvar, 2100a, 75-77.

¹³⁶ Adıvar, 1928, 209.

¹³⁷ Adıvar, 2011b, 181.

keserek Fikriye Hanım'ın acı çektiği vurgusunu yaparak erek metinde bu bölüme son verir.

Kaynak Metin:

“.....”I am sending her to a sanatorium. She has not been well at all lately.”

As Fikrie Hanum was consumptive and the doctors had constantly recommended a sanatorium, there was nothing extraordinary about the decision, but coming as it did immediately after Smyrna it looked as if she were being hurriedly put out of the way.

"May I say good-by ?"

"Please do."

He came with me, opened the door of the next car, and moved away. From the men in their wolf furs who were walking and talking in the distance I turned my eyes into the car. She stretched out her hand and caught mine rather convulsively, and I was struck by its resemblance to another hand. Though emaciated to an extraordinary degree, the form was exactly like that of the plump hand of the plump girl in Smyrnabroad palms of a man, thick finger-tips, and square small nails; a hand that indicated force and constancy. I was thinking in a flash that there might be something more than a mere coincidence in this resemblance, and that women with hands of a hardy, domineering boy always could count on affecting Mustafa Kemal Pasha-the man with the hands of an actress, a kind of actress woman whose pink and white paw could always hold lives and the public attention in its elegant palm.”¹³⁸

Erek Metin:

- “Ben Fikriye Hanım'ı sanatoryuma götürüyorum. İyi değil. Fikriye Hanım veremdi. Doktorlar sanatoryum tavsiye etmişlerdi. Fakat bu acele gidişte İzmir'in tesiri vardı.

- Veda edebilir miyim, dediğim zaman, Mustafa Kemal Paşa, arkasındaki otomobilin kapısını açtı. Kendisi geri çekildi. Fikriye Hanım, kürklere sarılmış oturuyordu. Ellerimi yakaladı. Kürkünün içinde çok zayıf görünüyordu. Değişmişti. Hasta olduğu anlaşıyordu. Gülümsemek için güçlük çekiyordu. Bu yüz ıstırap maskesiydi.”¹³⁹

4.4.2. “Düşünümsellik” ile Otobiyografilerin Çevirisinde Kullanılan Tekniklerin İncelenmesi

Toplumda bireylerin özellikleri bağlı olduğu kültürel katmana, diğer bireylerle olan ilişkilerine ve iletişimlerine yansımaktadır. Bireyler sürekli olarak belirli düşünce kalıplarıyla bakarak kendilerini ifade ederler ve davranışlarıyla bu kalıpların varlığını onaylarlar. Düşünümsellik bize bu döngüyü anlatır. Düşünümsellik ile çevirmenin kendi bakış açısı doğrultusunda, pratik eyleme karşılık gelen tercihlerini incelemek

¹³⁸ Adıvar, 1928, 397,398.

¹³⁹ Adıvar, 2011b, 323, 324.

mümkündür. Çevirmenin bakış açısına, kendi yöntemleri doğrultusunda karar vermesi beklenir. Çevirmen, bu karar verme sürecinde çeşitli teknikleri kullanır. Bu teknikler doğrultusunda örnekler aşağıda verilmiştir.

Kaynak metinde Halide Edib'in Sultan Ahmed mitinginde yaptığı konuşmanın tamamı dipnot olarak verilmiş ve onun öncesinde metinde neden bulunduğunun açıklaması da yer almıştır. Erek metinde ise aynı konuşmanın neden bu kitapta yer alması gerektiği dipnotta verilirken, bahsedilen konuşma metnini çevirmen ana metinde yer almasını uygun görmüştür. Konuşmanın aslen Türkçe yapılmış olduğu ve kaynak metinde İngilizceye özet olarak çevrildiği bilgisi de verilmiştir. Konuşma metninin kaynak metinde dipnot olarak verilmesi konunun hedef kitleden alacağı tepkiden dolayı ana metindense dipnot olarak konuşmanın ikincil bir konuma taşınıp daha az görünür kılınmaya çalışılması olabilir. Erek metinde ise çevirmen konuşma metnini ana metne taşıyarak hedef kitle için bu konuşmayı daha ön plana çıkarmış, Türk kültürüne özgü gönderme yapmak istediği ifadeleri parantez içinde açıklamış ve konuşma metnini "dramatik" bulduğu vurgusunu yapmıştır. Çeviri sürecinde yazarın görüşlerinde değişim olduğu söylenebilir. Erek metinde ana metne yerleştirmeyi tercih ettiği Sultan Ahmet mitingi Halide Edib'in siyasi kimliğinde önemli bir noktadır; ancak metni "dramatik" bulduğu zaman siyasi kimliğinde de değişimlerin olduğu söylenebilir. Bu nedenle çevirmen "dramatik "sözcüğünü kullanarak yeni bir yorum yapmış siyasi görüşünün değiştiğini dile getirmek istemiş olabilir.

Kaynak Metin:

"We swear," answered thousands of voices.... **

* I had no text of the speech, as I had not written it. A week afterward I met Miss Dodd, who scolded me: "My dear, I hear that at that great meeting of Sultan Ahmed you made the people swear to massacre the Christians." I at once got hold of those papers which had repeated parts of the speech, translated them hurriedly, and sent her a copy. I give the translation here. I am aware that nothing lends itself so much to parody as this speech, but in spite of the smile which it excites, I still have tears in my eyes as I go over it.

"Brethren, Sons, and Countrymen!" **(Woman is included in the word brethren in Turkish.)**

"From the tops of the minarets nigh against the heaven, seven hundred years of glory are watching this new tragedy of Ottoman history. I invoke the souls of our great ancestors who had so often passed in procession through this very square. I raise my head before the just wrath of those invincible hearts and say:

"I am an unfortunate daughter of Islam and an unfortunate mother of the equally heroic but more ill-fated generation of my own day. I bow to the spirits of our ancestors and

declare, in the name of the new Turkish nation presented here, that the disarmed Turkish nation of to-day still possesses your invincible hearts; we trust in Allah and in our rights.

"Listen, brethren and sons, hear the sentence the world has passed on you.

"The aggressive policy of the allied powers of Europe has been applied during the last generation to the land of Turkey always unjustly, sometimes even treacherously. The European powers would have found a way to send armies of conquest to the stars and the moon had they known that Moslems and Turks inhabited those heavenly bodies. At last they have found a pretext, an opportunity to break to pieces the last empire ruled by the crescent. And against this decision we have no European power to whom we may appeal. But surely even those who have no share in Turkish booty are just as responsible--more responsible--in the inhumanity of this decision. They were all sitting at a court whose ostensible object was the defence of human and national rights, yet all time court did was *to sanctify the spoliation of the defeated peoples*. And these men who call the Turks sinners have sinned themselves so deeply that the great waves of the immaculate oceans cannot cleanse them,

"But the day will come when a greater court of justice will try those who have deprived the nations of their natural rights. That court will be composed of the very same nations whose governments are now against us. Those peoples will condemn their own governments then for having been unjust to other nations in their name, for there is an eternal sense of what is right in the heart of every individual, and nations are made up of individuals.

"Brethren and sons, listen to me. You have two friends: the Moslems and those civilized peoples who will sooner or later raise their voices for your rights. The former are already with you, and the latter we will win over by the invincible justice of our cause.

"Governments are our enemies, peoples are our friends, and the just revolt of our hearts our strength.

"The day is not far off when all nations will get their rights. When that day comes, take your banners and come and visit the graves of your brethren who have fought and have fallen for the glorious end.

"Now swear and repeat with me:

" 'The sublime emotion which we cherish in our hearts will last till the proclamation of the rights of the peoples !' " ¹⁴⁰

Erek Metin

“ * Nutku hazırlamamış ve yazmamıştım. Bir hafta geçtikten sonra tesadüf ettiğim Hocam Miss Dodd bana çıkıştı ve dedi ki:

— Sultan ahmed'deki mitingde senin Hristiyanları öldürmeye yemin ettirdiğini söylediler.

Ben de buna karşılık olarak bu nutkun bazı parçalarını alan gazetelere ve hafızama dayanarak onları İngilizceye tercüme edip gönderdim. Yani burada vereceğim, sadece o nutkun özüdür. **Şimdi okurken biraz drama kaçtığını görüyorum:**”

““Kardeşler, vatandaşlar,

Yedi yüz yılın şeref göğe yükselen bu minarelerin tepesinden Osmanlı tarihinin yeni faciasını seyrediyor, bu meydanlardan çok zaman alay halinde geçmiş olan büyük atalarımızın ruhuna hitap ediyor, başımı bu görünmeyen ve yenilmez ruhlara kaldırarak diyorum ki: Ben İslamiyet'in bedbaht bir kızıyım ve bugünün talihsiz, fakat aynı derecede kahraman devrinin

¹⁴⁰ Adıvar 1928, 32, 33.

anasıyım. Atalarımızın ruhları önünde eğiliyor, onlara bugünün yeni Türkiye'si adına hitap ediyorum ki, silahsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir; Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz.

Kardeşler, evlâtlar, size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Avrupalı İtilâf Devletleri'nin tecavüz siyaseti bazan hıyanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk'le Müslüman bulunduğunu söyleseler oralara da istilâ orduları gönderirlerdi. Nihayet hilali parçalamak için ellerine bir fırsat geçmiştir. Bu kararlarına karşı bizi tutacak hiçbir Garplı kuvvet yoktur. Bu meselede bu insani olmayan karara katılmayanlar da aynı derecede, belki daha da mesuldürler. Onların hepsi, insan haklarını ve millet haklarını müdafaa için bir mahkeme kurmuşlar, fakat orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir. Türklere günahkâr diyen bu kimselerin kendileri o kadar günahkârdırlar ki, Okyanus'un suları onları temizleyemez. Bir gün gelecektir ki, daha büyük bir mahkeme, milletleri tabi? haklarından mahrum bırakanları mahkum edecektir. O mahkeme bugün bizim aleyhimize olan devletlerin fertlerinden teşekkül edecektir. Çünkü, her ferdin içinde ezeli bir hak duygusu vardır ve milletleri meydana getirenler de fertlerdir. Kardeşler, evlâtlar, beni dinleyiniz. Sizin iki dostunuz vardır: Müslümanlar ve haklarınız için seslerini bir gün yükseltecek olan medeni milletlerin fertleri. Birincisi, bugün sizlerle beraberdir. İkincilerse bizim şaşmaz olan gayemizin hakkını er geç anlayacak olan fertlerdir. Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz ve kalbimizdeki haklı isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün çok uzak değildir. O gün geldiği zaman, bayraklarınızı alınız, bu maksat için canlarını veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz. Şimdi yemin edin ve benimle beraber tekrarlayın: Yüreğimizdeki mukaddes heyecan milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir.”¹⁴¹

Aşağıdaki kaynak metinde anlatılan inançlarla ilgili ifadeler yabancı kültür için parantez ile açıklanırken erek metinde Türk kültürü için çevirmen tarafından sadece *okutmak* fiilinin başka anlamlara da geldiği göz önünde bulundurularak karmaşayı önleme amaçlı dipnot kullanımıyla açıklama yapma tercih edilmiştir. Diğer yandan aşağıdaki kaynak metinde yabancı dilde okunuşla yazılan *Hanum* sözcüğü için dipnotla Türk kültüründe ne anlama geldiği açıklanmıştır. Erek metinde ise çevirmen böyle bir açıklamaya ne ana metinde ne de dipnotta gerek duymamıştır.

Kaynak Metin

“It is now that I realized **Arzie Hanum** * for the first time. She burnt incense in my room, made queer gestures, and begged the fairies (**peris**) to set me free.

In the meantime father called daily, and, quite indignant at all this superstitious show, he brought in the famous German doctor called the old Müllich, who stuffed me with all sorts of disagreeable medicines.

*Hanum is lady and corresponds approximately to either Mrs. or Miss.”¹⁴²

Erek Metin

“Arziye Hanım'ı, işte bu günlerde beni okutmak* için çağırdılar, onu ilk defa o zaman gördüm, çünkü yukarıda anlattığım hadisenin üzerimde yaptığı şok çok şiddetli olmuş, bir

¹⁴¹ Adıvar, 2011, 44.

¹⁴² Adıvar, 1926, 35.

tarafından babam o zamanın meşhur Alman doktoru Müllich'i getirmiş ve Arziye Hanım gibi tedavisi cine, periyeye dayanan batıl hareketler aleyhinde durmuştu.

Bir hastalığı iyi etmek için okutup üfletmek.¹⁴³

Yine benzer bir şekilde aşağıdaki örnekte gösterildiği gibi; kaynak metinde dipnot olarak verilen genel seçimler ve Halide Edib'in seçilmesiyle ilgili durumun erek metinde ana metnin içinde anlatılması tercih edilmiştir.

Kaynak Metin:

"As soon as the elections* were over, the question whether parliament should be opened in Istamboul as usual or whether it would not be safer if it chose a new seat in Anatolia was discussed once more.

* The elections took place in absolute freedom all over the country. I do not remember any election which had been so free, with the possible exception of the one in 1908. **An interesting episode-which might have raised a constitutional issue-happened during the elections.** The Turkish constitution (before it was revised in 1924) specifies the enfranchised Ottomans as "males of twenty years old or more," while it designates those who are qualified to be chosen as deputies as "Ottomans," no sex being mentioned. Whether it was owing to this rather tempting situation, or whether it was a spontaneous expression of trust, I cannot tell; anyhow, I was profoundly touched to hear that the electors of Bey Bazaar (a town near Konia) had given me twelve out of their twenty votes; Kiresund (a town near Trebizond) gave me eight votes, and Erzurum three. **As women do not have political rights in Turkey, and as I essentially dislike the idea of a political career, I have never made a sign which would have given them any cause to think that such an act on their part would please me.** I think it really was a sincere and impulsive expression of their affection for me. Had I asked a majority of votes in those days, I believe I could have had it without difficulty, though the Turkish senate would have been called upon to interpret the clause and pronounce on such an unconstitutional action. Bey Bazaar made me its free citizen, and Kiresund followed suit by opening a school for girls and calling it "Halide Hatoun." My countrymen have honoured me at other times, but this first expression of their feeling for me in those days comforted and thrilled me to a great degree."¹⁴⁴

Erek Metin:

"Seçimler büyük bir hürriyet içinde bütün yurttan başladı. 1908 seçimi bir yana, hiçbir seçimin bu kadar hürriyetle yapıldığını ben hatırlamıyorum. Burada garip bir hadise olmuştu. Türk Kanun-u Esasisi (1924'teki değişiklikten önce) yirmi yaşındaki bütün Türk erkeklerin seçilebileceğini ifade etmekteydi. Beypazarı'nda 22 oydan 20'sini bana vermişlerdi. Bundan başka da, Giresun 8 oy vermişti. Bana karşı gösterilen bu güven ve sevgiden dolayı çok minnet duymama rağmen, siyasi hayata atılmak istemiyordum. Bundan başka da, kadınların seçilme hakları yoktu. Fakat, eğer isteseydim, Ayan Meclisi'nin tefsirine bağlanmak şartıyla ben mebus olabilirdim. Beypazarı, beni kendine fahri hemşire seçti. Giresun da, orada Halide Hatun adı altında bir kız okulu açtı. Vatandaşların emniyet ve sevgisi beni daima minnettar etmekle beraber, bu, bilhassa beni çok heyecanlandırdı."¹⁴⁵

¹⁴³ Adıvar, 2011b, 50.

¹⁴⁴ Adıvar, 1928, 48,49.

¹⁴⁵ Adıvar, 2011a,59.

Aşağıda kaynak metinde kullanılan İngilizce deyim erek metinde erek dile çevrilmeden bırakılmış ancak dipnot olarak erek dilde karşılığı verilmiştir. Çevirmen erek kültürden kaynak kültürü, kaynak dili ön plana çıkartmak istemiştir. Bunun nedeni metnin çeviri olduğu vurgusunu yapmak olabilir.

Kaynak Metin:

“.....He had spoken at our first meeting of the disinterestedness of England in the Near East and had finished off with this memorable sentence, "We have bitten off more than we can chew already.”¹⁴⁶

Erek Metin:

Bu adam İngiltere'nin Yakın Şark'taki alakasızlığından bahsettikten sonra dedi ki:

- *We have bitten off more than we can chew already.*

***(İng.) Çiğneyebileceğimizden daha fazla bir lokma attık ağzımıza.**¹⁴⁷

Aşağıda verilen kaynak metinde Türk kültürüne özgü ifade parantez içinde açıklanırken erek metinde erek kültür olan Türk kültürü için böyle bir açıklamaya ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak dikkat çekici diğer nokta şudur ki, çevirmen yan cümle olarak inançları dolrultusunda Haminne'nin (anneanesi) erkeklerle konuşmasının ancak başı örtülü olarak gerçekleşebileceği bilgisini vermek ister. İngilizce yazarken inancıyla ilgili açıklama yapmaya gerek duymazken çevirmen olarak Türkçe yazdıklarında bir çekince duyar. Türkeçede yapılan açıklamalar çekincelerini ortadan kaldıracak yabancı dilde yarattığı gizemin çeviri aracılığıyla Türkçede ortadan kalkmasıyla oluşan çıplaklığa bir örtü örtecektir.

Kaynak Metin

“When the slave-girl Fikriyar one day called granny out to the selamlık (the men's side of the house) the little girl followed her, and standing by the door which shuts the women's apartments, she listened to the talk.”¹⁴⁸

Erek Metin

“Saraylı Hanım'ın halayığı Fikriyar, bir gün Haminne'yi selamlığa çağırdı. Haminne sofadan selamlığa açılan kapıdan öteye geçerek Mehmed Efendi ile konuşmaya başladı.-Başı örtülü olmak şartıyla Haminne evin adamlarıyla ve hatta komşunun genç erkekleri ile konuşur, bayramlarda onlar hareme gelip Haminne'nin elini öperlerdi-.”¹⁴⁹

¹⁴⁶ Adıvar, 1928, 24.

¹⁴⁷ Adıvar, 2011 a, 36, 37.

¹⁴⁸ Adıvar, 1926, 18.

¹⁴⁹ Adıvar, 2011b, 38, 39.

Aşağıdaki kaynak metin ve erek metin incelendiğinde kaynak metinde derinlemesine açıklanan şapka giymek, başı açık gezmek ve kalpak giymek ile ilgili durum erek metinde açıklanmaya gerek duyulmamış ve kaynak metinde yer alan açıklama cümleleri erek metinde yer almamıştır. Diğer yandan metindeki Türkiye'nin durumuyla ilgili açıklamalara ek olarak dipnotla şapka giymenin İslam dinine göre günah olduğu bilgisi de verilmiştir.

Kaynak Metin

..... "Turkey having, however, not yet entered the road of reform and modernism by a slavish imitation of English outward apparel, he did not make her wear a hat. As a matter of fact it would never have done for him even to express a desire to do such a thing, **for hats were the outward and visible sign of Christians***, yet he only covered her head in winter with a kalpak (that snug Caucasian head-dress which for some subtle reason ranks with fezzes and tarbooshes rather than with hats and bonnets) and let her go bareheaded in the summer."

*No good Mohammedan could wear the accursed things."¹⁵⁰

Erek Metin

....."Yalnız şapka giydirmek, o günler için mümkün olmadığından yazın başı açık gezdiriyor, kışın da kalpak giydiyordu."¹⁵¹

Anıların birinci cildi olan kaynak ve erek metinleri oluşturan kitapların başlıklarındaki farklılıkların da yazar ve çevirmen arasındaki farklı kimliğin birer yansıması olduğu söylenebilir. Kitabın başlığına göre kaynak metinde anlatılacak olan Halide Edib'in anıları iken erek metinde okurun beklentisi mor salkımlı ev, orada geçen anılar ve evin sakinleri hakkında bilgi edinmektir. Kaynak metinde Halide Edib'in anılarının merkezini Salih Zeki ve babasıyla geçen yaşamı ve evlilik yılları oluşturur. Daha çok içsel sorgulamalarda bulunarak Batılı değerlerle daha ciddi bir biçimde yüzleşmesi gerektiğini düşünür ve bilinmeyen bir tarihi, Osmanlı'nın son yıllarını içinde yaşamış bir kişinin gözüyle, ayrıntı ve yansız aktarma çabası içine girer. Erek metinde ise insan yaşamı ve mutluluğun kaynağı olduğunu düşündüğü anneannesinin inanç ve değerleri, İslami gelenekler hakimdir. Özel hayatına daha yüzeysel olarak yer verir ve Türk okuyucularına gençlik

¹⁵⁰ Adıvar, 1926, 23.

¹⁵¹ Adıvar, 2011b, 41, 42.

yıllarında neyi, nasıl ve neden yaptığını kendi açısından anlatarak onlara yaşam dersi vermek ister.

Kaynak Metin

“Memoirs of HALIDE EDIB”¹⁵²

Erek Metin

“Mor Salkımlı Ev”¹⁵³

4.4.3. “Açıklanabilirlik” ile Çevirmen Tarafından Toplumsal Dünyanın Nasıl Yorumlandığının İncelenmesi

Kaynak ve erek metinlerin karşılaştırmasının kendi bağlamında çözümlenmesi ile çevirmenin dünya görüşüne dair bilgilere ulaşmak mümkün olabilir. Kaynak ve erek metin karşılaştırıldığında, yazar ve çevirmen aynı kişi olsa da yazarken yakın tarihlerde aynı sosyolojik konuma sahip Halide Edib’in değişen ideolojisinin yansımalarını taşıyan kimliği doğrultusunda yorumlarla kararlarında da değişiklik gözlemlenmiştir. Bu değişiklikler iki yönde olup; ya kaynak metinde yer alan ifadelerin bazıları erek metinde hiç yer almamış ya da değiştirilerek farklı bir yorumla erek okura sunulmuştur. Erek metindeki konuların akışları ve diğer bir konuya geçiş okura eksik verilmiş bir metin olduğu olasılığını da hissettirmektedir.

Kaynak metinleri oluşturan iki kitabın geneline bakıldığında özel hayatıyla ilgili bölümlerin çevrilmekten kaçınıldığı görülmektedir. Aşağıdaki kaynak metinde çocuklarıyla ilgili bir anı ayrıntılı olarak verilirken erek metinde kendi ana diline çevirirken çevirmen özel hayatını sansürlenmiş, bahsedilen anıya dair çok kısa bir bölüme yer vermiştir. Benzer şekilde ilk eşinin ölümüne dair anısı kaynak metinde yer alırken ana dilindeki erek metinde oldukça kısa geçilmiştir.

Kaynak Metin:

“.....It was in those days that the question of the children's fights was again brought to my attention in a way which I should have never dreamed of. Since we had come to Istamboul my own boys had been going to Robert College, and, as it is very far away, I could only see them late in the evening. But on Sundays they were at home. Now Ali Ayetullah was a very peaceful boy, very fond of sitting by my side and reading books. He

¹⁵² Adıvar, 1926.

¹⁵³ Adıvar, 2011b

always hated physical exertion, the aimless and idiotic waste of energy of the little boys of his own age most of all. But Hassan Hikmet, on the other hand, had immense stores of physical energy. He was in almost continual movement, always doing something or other: his legs were never without scratches, his hands and face never without bruises. His greatest regret in life was-perhaps still is-that he was rather small. He wanted to be a tall and powerful man: what he lacked in size he tried to make up by developing the strongest muscles and greatest agility possible for such a small body. He knew every little boy in the quarter, poor or rich, small or big: was interested in their lives; knew all about their troubles and family difficulties. And yet, although he was by nature a fighter, there was something chivalrous, almost Quixotic about him. These qualities always drew from Ali humorous comments, which were usually answered by fists and sharp retorts. However, they managed to keep fairly quiet and peaceful in my presence.

One Sunday we came rather late with Dr. Adnan. Ali was waiting for us at the door. I asked where Hassan was; he answered evasively. Then Ali went up with Dr. Adnan to his room and I heard them shut the door. After ten minutes, during which I heard occasional bursts of laughter, Dr. Adnan came to my room.

"I will tell you something, Halide," he said. "And I don't want you to take it too seriously."

"It is some trick of Hassan," I answered. "Tell me at once." "It is simply about the fights. You know we were thinking that there must be someone organizing the Turkish side. Well -it was Hassan. He apparently had a series of aides-de-camp, lieutenants, and so on. Ali told me he had been trying to dissuade him from the beginning-but it was no use. To-day, however, something almost serious happened. First the Christian pack invaded our quarter and took the Turkish boys unawares, then the Turkish pack prepared a revenge and raided the Christian quarter. Ali saw them going there with Hassan at their head. He went after them and tried to stop them, but there was a regular battle. Finally, Ali and an old Christian managed to pacify them ... and Ali says it must be stopped, for some of the boys are bound to be badly hurt soon."

"I will talk to Hassan after the dinner," I said; and I confess that it reminded me very forcibly of another event, very similar in character, which had happened when he was only six years old. His father had insisted on sending him to a night school and I had taken it terribly to heart, feeling utterly miserable without him. I had gone every week to see him and he used to write daily letters, which were a combination of childish naiveté and precocity. Very much hurt evidently by the separation, he had at first taken to religion. He prayed five times a day, performing all the elaborate ritual of the pious Moslem, including the "washings." But he had caught a cold and these were forbidden. Then not being able to exhaust his energy in prayer and washing, he took to military adventures. The next week I found him in the garden among a group of some forty boys. They were older than he was, but he was definitely the boss of them all, I thought, as I watched him coming toward me, his pink face pinker, his coat thrown over his shoulders in a negligent but rather swanky manner, walking like a future conqueror. Actually I lived long enough to see victorious-and elderly-commanders walking after battles just as boyishly, just as swankily.

"I have won a big battle, mother," he said. "I have an army of forty boys "

He was six then, now he was thirteen and my reminiscences were not consoling.

Hassan kissed my hand in an embarrassed manner and was silent throughout the meal, during which I noticed that he had to try hard to swallow his food. After dinner I took him

up to my room, locked the door, and had a long talk with him. I was rather merciless, but he took it all manfully.

The only sentence he uttered when I opened the door to let him out was, "I will disperse my troop, Mother." I thought he sounded regretful.

One could tell when the organization began to break up. All the zest went out of the fighting, and Hassan kept his word, though he openly declared that he was not going to allow single boys to be beaten when he was present. I knew how he loved those queer little creatures with running noses, and how he had an almost fatherly interest in them, spending his money to buy them sweets. I accepted the reservation.

I found out from Mahmoire Abla that he had become as violent a pacifist as he had been a fighter. The boys who rebelled and insisted on going on fighting had to fight Hassan first. I knew he must always be completely self-forgetful, passionate in whatever he was doing: he was not so very different from me."

After he succeeded in partially pacifying our district, Hassan came to me one day and declared that it was high time he should wear long trousers. "Ali started wearing them much earlier," he said resentfully. And I was not tactful at all when I told him that Ali was a taller boy. I promised in the end that he should have long trousers in the spring. He counted the months on his fingers and said, "So many more months of misery." ¹⁵⁴

Erek Metin:

..... Beni görünce:

- Buraya geliniz, hanımefendi kızım. O dinlensin. Ben de size incir toplayayım, dedi. Karşı karşıya oturduk, bahçenin hususiyetini teşkil eden o tatlı incirleri yedik. Sanki Kolonel H. Smythe'in cevabım ne olduğunu ve benim üzerimde yaptığı tesiri anlamış gibi, beni avutacak tarzda ve her zamandan daha tatlı konuştu.

Bundan bir müddet sonra, küçük oğlum bana gelerek büyük kardeşi gibi, uzun pantolon giymek istediğini söyledi.

- Altı ay sonra olabilir, ancak, dedim. Parmaklarıyla altı sayarak:
- Çok uzun zaman, diye cevap verdi. ¹⁵⁵

Yorumlamadaki değişikliklere bir diğer örnek olarak erek kültürün tercihleri doğrultusunda sözcük seçiminde ve konunun anlatımının tamamında yapılan değişikliktir. Kaynak metindeki *Pera* yerine Erek metinde *Beyoğlu* kullanılmıştır. Kaynak metinde *Biletçinin* Türk, *Müfettişin* ise Hristiyan olduğu bilgisi verilirken erek metinde Türk okur için çevirmen tarafından bu bilgiye ihtiyaç duyulmamış kısaca geçilmiştir. Yine olayların arasında geçtiği kadınlar için kaynak metinde *Christian*, *Greek* ve *Turkish* ifadeleri kullanılırken erek metinde sadece *Giritli*, *Azınlık* ve *Türk* ifadeleri kullanılmıştır. Kaynak metinde tırnak içinde söylenen *küfürlü söz* erek metinde *ağza alınmayacak ifadeler* olarak geçmiştir.

Kaynak Metin:

"Among these painful impressions which I gathered from the people was beginning to realize that a country belongs to its women more than to its men. It was they who recognized instinctively a danger to their homes, although they were not in a position to know the

¹⁵⁴ Adıvar, 1928, 55-58.

¹⁵⁵ Adıvar, 2011a, 64, 65

politically complicated reasons which lead the men of every country to war. The fashionable women of Istamboul-those in **Pera** mostly-were trying to express the national indignation and the unfitness of the Allied actions in their own fashionable way. They were giving tea parties to English and French officers and dancing with them, as well as telling them about the state of things. Both sides were enjoying themselves, and probably there was some change of view in a limited circle of the Allied officers. The material result was of course a few intermarriages. I kept out of these parties with religious care.

The lower classes were expressing themselves in their dumb but very forcible way. Scenes on the trams and the boats enlightened me every day.

I will repeat one rather typical boat scene.

When we lived in Bebek (a village on the Bosphorus) I had to take either the tram or the boat. One day it was late and the first-class cabin was full. In those days one cause of the disorder in the boats was the fact that the **Christian women who had second-class tickets came and sat in the first-class cabin. The attendants and the controllers are mostly Turkish; the company is an old Turkish company.** The violent-looking rabble (mostly servant class) who swarmed the first-class cabin always threatened the controllers with the Allied police if they insisted on demanding and getting the difference between the first and second class. As these poor controllers did not have the ghost of a chance when reported to the Allied headquarters by Christian women, they tried to keep their peace. Blows between Turkish women and Christian women were frequent. On this particular occasion, as usual, most of the Christian women in the first class had second-class tickets, and I noticed particularly a Greek woman in brilliant yellow who had pushed two women over on each other's laps to be able to get a seat.

When the controller came she announced proudly that her ticket was second class but that she always travelled first class when she had a second-class ticket. The controller did not look as mild as she expected.

"All the Turkish women who take a second-class ticket sit in the second class," he said.

"They are Turkish," she answered, "I am Greek, and I am protected by the English and the French. I won't sit outside and catch cold."

"There is a closed second-class cabin, and I will give you a chair," he repeated patiently but firmly.

"I won't go," she screamed. "You dirty Turk, you abomination," and springing up she slapped him on the face and tried to spit on it as well. In another instant she was being carried out in his arms like a child, he holding her away from his face and she trying to reach his head with her fists. "I will tell the French, I will tell the English," she was screeching. Ten minutes later she came back accompanied by an inspector and by a policeman. **The inspector was probably a native Christian, but he was a well-mannered** person with some sense of justice. "Tell these gentlemen that the controller has beaten me," she ordered. There was profound silence. However, when the inspector asked if her statement was true, three or four voices called out in unison, "She has beaten the controller; he only took her out." Her language was such that the inspector ordered her to go away; but before the cabin had settled down she came back, and, sitting between two closely veiled Turkish women, she began to swear in Greek as an outlet to her roused passions. Among the epithets with which she was honouring the Turkish women beside her was the word "prostitute." The woman thus addressed sprang up and began to harangue the cabin half in Greek and half in Turkish. Evidently she was one of the Cretan Moslems (whose mother tongue is Greek). No Moslem hates the Greek as a Cretan. Having suffered from the Greek oppression in Crete and having seen frequent Moslem massacres, the Cretan is as bitter against the Greek as the Armenian is bitter against the Turk. In a few minutes even the more peaceful of the Turkish women were standing on their seats and letting out their feelings, their pent-up sense of the injustice which the Allies were inflicting by means of these native Christians. It was a very critical moment and I would have loved to see what was to follow, but I thought of the possibilities of unpleasant consequences, and going to the door of the men's department I called for the

inspector. He was already hurrying to the scene of action. This time he dragged the Greek woman out without ceremony; but she managed to fire a last shot at an old-fashioned elderly Moslem lady who had been very quiet throughout the whole scene. **"Dirt and abomination of the Christians, you dog of a Moslem," she cried.** The old lady gasped and fainted. I tried to revive her with eau-de-Cologne, rubbing her head and wrists. This excited the whole cabin into a red revolutionary mood, and the old lady wept all the time. "What will my son say? He is a liaison officer to the French, and he tells me that they are nice people, and he always asks me to hold my tongue. But what can I do with my white hair, I, who pray five times a day, if she calls me . . . ?" **Her lament was quiet but stirred the people more. I decided that I would sit on the deck with the second-class passengers henceforth.**"¹⁵⁶

Erek Metin

"Halk arasında dolaşıp herkesi dinlerken kadınların memleket meselesinde erkeklerden daha hassas olduklarına inandım. Hepsi birden tehlikeyi anlamıştılar. Çünkü onlar, siyasi sebepleri anlamasalar bile, yurtlarının tehlikeye girmesine karşı derhal isyan ediyorlardı. **Beyoğlu** tarafındaki yüksek sosyete kadınları, İtilâf Kuvvetleri'nin bu hareketine karşı halk arasında uyanan öfkeyi İtilâf zabitlerini davet ederek onlara anlatmaya çalışıyorlardı. Danslı partiler veriliyor ve İtilâf ordularının zabitleri elde edilmek isteniyordu. Belki bu zabitlerin üzerinde bir tesir yapmışlardı. Bunun görünürdeki neticesi birkaç evlenme ile nihayet buldu. Ben, kendim bu partilerden daima uzak kaldım. Daha çok, halk arasında dolaşıyordum ve görüyordum ki, çok konuşmamakla beraber, **Türk kadınlarının hislerini kudretle ifade ediyorlardı.** Bu devre ait bu gibi sahnelere, en çok, tramvaylarda ve vapurlarda şahit olunuyordu. Bunların bazılarını anlatmak isterim. **Buradaki azınlık kadınları bilhassa en aşağı sınıfa mensup olanlardı.** Bunlar daima ikinci mevki bileti aldıkları hâlde mutlak birincide otururlardı. Biz, o zaman Bebek'te oturduğumuz için, İstanbul'a inerken çok zaman vapura binerdik. Bir gün, iyi hatırlarım, sarı esvaplı bir kadın yan kamaraya gelerek kadınları ite kaka sıkışıp oturdu. Biletçi, biletinin ikinci mevki bileti olduğunu söylediği zaman

— **Ben İngilizlerle Fransızların himayesindeyim; hiçbir zaman birinci mevki bileti almam, diye bağırıp biletçiye epeyce hakaret etti.**

Biletçi gayet sakin bir şekilde:

— **İkinci mevki kamara da var, sizi oraya göndereyim, dedi. Kadın birdenbire azarak (belki biraz da sinir hastasıydı) biletçinin yüzüne tükürmeye kalktı, yumruklarını kafasına indirmeye ve ağza alınmayacak küfürler savurmaya başladı. Ama biletçi onu yine de çıkardı. On dakika sonra, bir polis ve bir müfettişle içeriye girdi.**

Kadın bağıırıyordu:

— Biletçinin beni dövdüğünü söyleyiniz!

Müfettiş bunun doğru olup olmadığını kadınlardan nezaketle sorunca, aralarından iki üç kişi bir ağızdan:

— O, biletçiye dövdü, dediler.

Müfettiş, kadını dışarı çıkardı. Fakat herkes daha yerine oturmadan kadın tekrar geldi ve **Rumca ağza alınmayacak küfürlere başladı. Aralarında Rumca bilen bir Giritli kadın heyecana geldi. Biraz sonra bütün kadınlar sövüşmeye başladı. Ben, meselenin kötüye varacağını düşünerek dışarıya çıktım, müfettişi çağırdım.** Bu defa müfettiş kadını kolundan tuttu, sürükledi. Müfettiş, azınlıklardan olmasına rağmen vazifesini yapmayı biliyordu. Fakat çıkarken kadının tekrar dine, imana sövmesinden dolayı, o zamana kadar bir köşede oturan bir ihtiyar kadın birdenbire bayıldı. Çantamdaki kolonya ile başını, bileklerini ovdu; biraz sükunet buldu, fakat durmadan ağlıyordu:

— Oğlum ne der? Fransızların yanında irtibat zabiti. Gayet nazik olduklarını söylüyor. Benim gibi ak saçlı ve beş vakit namazında bir kadın dinine küfür edildiğini duyarsa ne yapabilir?"¹⁵⁷

¹⁵⁶ Adıvar, 1928, 6-8.

¹⁵⁷ Adıvar, 2011a, 21-23.

Aşağıdaki örnek kaynak ve erek metin arasındaki kültür farkı odağından uzakta Haldie Edib'in doğrudan değişen ideolojisine bağlı olarak izlenen yorum farkları göstermektedir. Kaynak metni yurt dışında ana dilinden farklı bir kimlikle oluşturan Halide Edib Mustafa Kemal'in ölümünün ardından ana yurduna döndüğünde eleştiriden uzak bir yaşam biçimi seçer bunun en önemli kanıtı erek emtinde kullandığı Mustafa Kemal'e yönelik keskin ifadelerdeki yumuşamadır. Diğer yandan kaynak metinde kendini uzun uzun sorgulayan yazarın yerini, sınırlarını belirli sözcüklerle çizen olgun bir yazar/çevirmen karşımıza çıkar. Aşağıdaki bu örnek karşılaştırmayı bulabilirsiniz.

Kaynak Metin:

"What do you think, Hanum Effendi, am I not right?"

"I don't clearly understand what you want to say, Pasham."

"Come to this chair near me and I will tell you."

I took the chair near him. At once he lost his vagueness and dropped his childish debating tone. Then he was so dazzlingly clear that I remember vividly not only the sense of what he said but the very words he used. For once his life-motive was apparent without concealment, and he said what he really meant with the utmost simplicity.

"What I mean is this: I want everyone to do as I wish and command."

"Have they not done so already in everything that is fundamental and for the good of the Turkish cause?"

He swept my question aside and continued in the same brutally frank manner.

"I don't want any consideration, criticism, or advice. I will have only my own way. All shall do as I command."

"Me too, Pasham?"

"You too."

His absolute sincerity deserved a reciprocal frankness.

"I will obey you and do as you wish as long as I believe that you are serving the cause."

"You shall obey me and do as I wish," he repeated, ignoring the condition.

"Is that a threat, Pasham?" I asked, quietly but firmly.

But the veil which had parted to reveal his innermost mind closed again. He was eagerly apologetic.

"I am sorry," he said; "I would not threaten you."

I knew that he would threaten any one and everyone, including the most powerless; but I also knew that at that moment he did not mean to threaten me. For he was saying just what he felt regardless of those who were present: it was as though he were thinking aloud-my presence there was irrelevant.

He took his leave with his customary cordiality. But Colonel Ismet and Ismail Hakki Bey (the commander of his bodyguard) seemed to regret what had happened.

This was the only incident in my whole intercourse with Mustafa Kemal Pasha which at all approached a scene. For, although I know that he did not make an exception of me when

I was absent, and criticized and abused me as he did everybody else, when in my presence his attitude to me was that of a perfect gentleman. And this was no exception to his usual attitude to women. He was modern in one respect-that he did not have different standards for men and women. And those women whom he thought to be of the respectable sort he treated as he would have treated men-though this trait must not be viewed apart from the rest of his mental make-up. He always considered every Turkish subject to have been brought into the world specially to serve his purpose: each was a member of the collective mass of Turkish humanity which he meant to possess and command. And should a woman among them oppose him she would be given no chivalrous consideration, but would be ruthlessly dealt with by whatever horrid means he could devise."

"That night I did a lot of thinking.

Hating sham at all times, and being tired of the intrigues and subterfuges of Mustafa Kemal Pasha, I admired him for having told me his intentions in one single sentence. But I could not reconcile myself to the other Mustafa Kemal Pasha -the one who had refused to take any responsibility in the struggle of the Turks for their very existence. The phrases "All power belongs to the people" and "Power is indivisible" were in his mouth mere catchwords intended to transfer the responsibility to lesser people in case he should fail. Others had to suffer and die to achieve deliverance. Should they fail, they would have to pay the penalty. Should they succeed, Mustafa Kemal Pasha would step forward and say:

"You are only the herd! You were in chains and threatened with extermination, and lo! I have delivered you! Bow down and worship me to the exclusion of your God, your Past, your Personality, and of every other right!"

Although I hated this picture of him, I was practical enough to see that he was the most important of our leading men of the time: his extraordinary vitality and his unlimited ambition obviously predestined him to some great future. But I want to say very clearly that I don't believe it is the men of destiny who change the course of human history-it is the quality of the human material with which they work. Men of destiny are those who identify themselves with some fundamental though perhaps only half-expressed ideal of the crowd, and then manipulate the crowd intelligently. Often they achieve some personal end distinct from the collective purpose, but no man of destiny has remained on his pedestal after the crowd has got what it wanted. But besides holding this belief, I also recognized the irrefutable necessity for self-abnegation and discipline among all those of his followers who were sufficiently intelligent to know what was happening. And in this case I was one of these. I realized that ultimately Mustafa Kemal Pasha could succeed in no other aim than that of the cause, and that consequently, whether one approved of him as a person or not, it was one's supreme duty to back him.

I knew very well that he would never forget the incident of that evening, but that he would appear as if he had, and that I would be expected to go on working as though nothing had happened. But just then I couldn't: the strain was too much for me and the work wasn't important enough for me to compel myself to do it. So I decided to do something else which was then taking shape in my mind. I would try to recreate that period of Turkish history by preserving a faithful record of my experiences during that great ordeal. I would try to tell the story of Turkey as simply and honestly as a child, that the world might someday read it-not as a historical record nor as a political treatise, but as a human document about men and women alive during my own lifetime; and I would write it in a language far better fitted to reach the world than my own. It

was that very night, as I lay in bed after the scene with Mustafa Kemal Pasha that I determined to write my Memoirs and to write them in English.”¹⁵⁸

Erek Metin

O günlerde bir akşam, Mustafa Kemal Paşa Çiftlik’e geldi. Uzun uzun konuştuk. Pek dediğini anlamadım. Bana sordu:

- Doğru değil mi, Hanımefendi?
- Dediğinizi pek anlayamadım, Paşam.
- Yanıma geliniz, anlatayım.

Yanındaki sandalyeye oturdum. O da, bu defa fikrini çok açık olarak anlattı ve bunu şu kelimelerle ifade etti:

- Şunu demek istiyorum: Herkes benim verdiğim emri yapmalıdır.
- Şimdiye kadar Türkiye'nin selâmeti ve hayrı için böyle yapmamışlar mı?
- Ben hiçbir tenkit, hiçbir fikir istemiyorum. Yalnız emirlerimin ifasını.
- Benden de mi, Paşam?
- Sizden de.

Çok açık bir şekilde cevap verdim:

- Millî maksada hizmet ettiğiniz müddetçe size itaat edeceğim.
- Benim emrime daima itaat edeceksiniz!

Ben yine açık cevap verdim:

- Bu bir tehdit mi, Paşam?

Birden tavrını değiştirdi:

- Teessüf ederim, dedi. Ben, sizi hiçbir zaman tehdit etmem.

Gerçi, Mustafa Kemal Paşa'nın istediğini tehditle isteyeceğini biliyorsam da, bunu beni tehdit için söylemediğine emindim.

Bundan sonra, tabii bir surette konuşmaya başladık.

İşte, Mustafa Kemal Paşa ile münakaşaya benzer tek münasebetimiz budur.

O akşam çok düşündüm. Hep aklımdan Mustafa Kemal Paşa'nın vaktiyle kudretin bölünemeyeceği hakkındaki sözleri geçiyordu. Fakat kudret eline geçerse istediğini yapacağından da emindim. Bununla beraber, onun ne kadar önemli ve elzem bir mevki olduğunu bildiğim için, bu hissimi bertaraf etmeye karar verdim.

Mustafa Kemal Paşa'nın memleketi kurtaracağına inanıyordum.

Ben, bu küçük hadiseyi Mustafa Kemal Paşa'nın unutmayacağına emin olmakla beraber, bir gün, İngilizce olarak yazmaya karar vermiştim.¹⁵⁹

Yorumlama için bir diğer ilginç örnek yazar ve çevirmen olarak yazma amaçlarının kaynak ve erek metinlerde farklı şekilde ifade edilmesidir. Otobiyografiler bize aslında *yazma süreci* ve *çevirme süreci* hakkında bilgi de sunmaktadır. Kaynak metinde neden İngilizce yazdığını detaylarıyla açıklama ihtiyacı duyan Halide Edib erek metinde çevirmen olarak yazmaya başlamasını çok kısa geçmiştir. Erek kültür için Türkçe metinde neden İngilizce yazdığını açıklamaya ihtiyaç duymamıştır.

Kaynak Metin:

“The very next morning after the scene with Mustafa Kemal Pasha I set to work on a new program, I took an old wooden table to one of the empty rooms at the back of the farm and there began to write the story of my own life. Same queer intuition made me call it "The

¹⁵⁸ Adıvar, 1928, 187-190.

¹⁵⁹ Adıvar, 1990a, 172, 173.

Last Act." I thought of it as an attempt **to touch people whom I had never met, and would never meet-an attempt to reach distant firesides where human hearts are yearning for true contacts with other human beings who are too far away for them to meet in the flesh.** But in reality it was to be written above all for the little folk **who were just setting out to cross the Atlantic,** I did not allow myself to visualize them or to dwell on the thousand and one memories ever ready to arise: the time had not yet come for me to permit myself the luxury of tears. Nor did I allow myself to face the fact that there was only one chance in a million that I would ever see or touch them again. But **I wanted them to have an account of me. I wanted them to understand how circumstances and my too large and greedy heart had led me to be more than a mother.** And since it was in 1908 that I had stepped outside the safe boundaries of home, I planned the work to be from that date on.

My mornings were given to writing, and the material contained in the first volume of my Memoirs was fully prepared in those days. It was a personal and dramatic account, which subsequent events, however, have thrown into such insignificance that when it was ultimately published it was almost unrecognizable to me. I was dimly aware of other things to be expressed-of the intrusion of earlier events and of my childhood. **But I pushed them back then, though I knew that I would never be free till I had given at least a pale picture of my childhood as well.**"¹⁶⁰

Erek Metin:

"Ertesi gün, yazı masamı oturduğum odadan yattığımız odaya geçirerek, hatıralarımı İngilizce olarak yazmaya başladım. Buna "Son Perde" adını vermek ve çok garip olarak bilhassa, çocukluğumun ta kendimi bildiğim andan itibaren ifade eden tarafını yazmak istiyordum.

Hatıralarımın birinci cildine ait bütün notlar bu günlerde hazırlanmıştır. Bunların İngilizcesi İngiltere'de basılmış, Türkçesi de üç yıl önce Yeni İstanbul gazetesinde tefrika edilmiştir"¹⁶¹

Aşağıdaki örnekte belirtildiği üzere çevirmen yazıda belirtilen görüşlerin ifade edilmesinde öznelere değiştirme kararı almıştır. Kaynak metinde kendi fikirlerini beyan eden yazar Halide Edib, erek metinde kendisi ve herkes dediği kişilerin fikri olarak Mustafa Kemal Paşa hakkındaki görüşlerini beyan etmeyi tercih eden bir çevirmene dönüşür. Diğer yandan çevirmen kararı olarak tanımlamalarda seçilen sözcüklerde farklılıklar görünmekle birlikte kaynak metindeki kesin ifadeler yine erek metinde daha yumuşak bir hal almış, açıklamalar kısalmıştır.

Kaynak Metin:

"**My personal feeling** about Mustafa Kemal Pasha at this period can be summed up as follows: he was the brilliant organizer of the Anafarta victory in Chanak; he was aide-de-camp to the sultan; he was a man of extraordinary intelligence and cunning as well as of abnormal ambition. I had met him at a meeting without exchanging words. I had also seen him often walking down the Sublime Porte road and thought that he had a remarkably strong face. That he had personality and capacity was beyond doubt, and when I heard that he had taken part with the Nationalist movement in Eastern Anatolia, where he was officially sent to pacify them, I did not trouble myself about the **various rumors about his personal**

¹⁶⁰ Adıvar, 1928, 191.

¹⁶¹ Adıvar, 2011a, 174.

ambition, desires for despotism, and so on. As long as he retained a clear vision of the Turkish future and managed to serve the Turkish cause, I for my part would not have objected to his asking for any position he might have liked as a reward for his services from the Turkish nation.”¹⁶²

Erek Metin:

“Benim ve herkesin Mustafa Kemal Paşa hakkındaki fikrimiz bu devrede şöyle ifade edilebilir: Çanakkale’de Anafartalar kahramanı Padişah’ın Yaveri ve harikulade zeka ve ihtirası olan bir insan diye tanınıyordu. Ben kendisini birkaç defa Babıali’de görmüştüm. Şahsiyeti ve iradesi inkâr edilemeyecek bir görünüşü vardı. Doğu Anadolu’ya, oradaki kuvvetleri yatıştırmaya gönderdiklerini işittiğim zaman ihtirası hakkındaki fikirlere hiç inanmadım. Türk’ün istiklalini koruyacak bir vaziyet aldıktan sonra, Türk milletinin kendisine en büyük mevkii vereceğini tabii görüyordum.”¹⁶³

Otobiyografilerinden izleyebildiğimiz hâliyle Halide Edib’in hayatındaki bazı kimlikler kendisi için dönüm noktası olmuş ve tüm hayatını etkilemiştir. İlk eşi Salih Zeki de bu karakterlerden biridir. Tutkuyla âşık olduğunu ve kendisinden iki çocuk sahibi olduğunu bildiğimiz Halide Edib, Türkçe ve İngilizce otobiyografilerini yazarken medeni durumuna göre Adnan Adıvarla evlidir. Metinlerin hiçbirinde Salih Zeki ile ilgili olumlu anlam çıkarılabilecek ifadeler rastlamayız. Ancak İngilizce metinlerden farklı olarak çevirmen Halide Edib, Türkçe metinlerde bu konuda düşüncelerini kesin, kısa ve olumsuz ifadelerle anlatmayı tercih eder. Aşağıdaki kaynak metin ve erek metin bölümlerin girişini oluşturmaktadır. Başlıklardan da anlaşılacağı gibi kaynak metinde anlatılacak olan *evlilik yaşamı ve dünya* iken erek metinde anlatılacak olan sadece evlilik hayatıdır. Kaynak metinde evlilik hayatına dair detaylı bir girişle başlanır (oturdıkları evin anlatımı) erek metinde ise çevirmen bu bölümü kısa keseceğini özellikle baştan belirtir. Nitekim kaynak metinde yer alan bu bölüm 207-232 sayfalarını kapsarken erek metinde 161-173 sayfaları arasında yer verilmiştir. Çevirmenin uyguladığı sansüre örnek teşkil edecek bu bölüm, çevirmenin özel hayatını anlatımında nasıl bazı bölümleri özellikle çıkardığını göstermesiyle de dikkat çekicidir (Bkz. Ek4). Diğer yandan kaynak metinde bu bölümde çocuklarının doğumuna detaylı bir şekilde yer verilirken erek metinde birkaç cümleye yer ayrılmıştır. (.....*Oğlum Ayetullah o sene meydana geldi, on altı ay sonra da ikinci oğlum Zeki Hikmetullah’a kavuştum. Bu devre ait tecrübe ve hislerimin*

¹⁶² Adıvar, 1928, 11,12.

¹⁶³ Adıvar, 2011a, 28.

*üzerinde duracak değilim. Bunlar, ben yaşta ve başta her ananın geçirdiği tatlı ve acı tecrübelerdir....)*¹⁶⁴

Kaynak Metin

“CHAPTER VI MARRIED LIFE AND THE WORLD

My life was confined within the walls of my apartment. I led the life of the old-fashioned Turkish woman. For the first few years I even ceased to see father's old friends whom I had known as a child. I belonged to the new house and its master, and gave the best I had, to create a happy home and to help him in his great work. He had begun at this time his colossal work in Turkish—the "Mathematical Dictionary"—and I prepared for him from different English authorities the lives of the great English mathematicians and philosophers.¹⁶⁵

Erek Metin

“6 Evlilik Hayatı

Evlilik hayatımı imkan dairesinde kısa keseceğim. Babam, Sultantepe'si'ndeki evin bir dairesini bize vermişti. Burada Salih Zeki'nin birinci eşinden olan bir oğlu da bizim yanımızda idi. Bu çocuğu evvel de tanımıştım fakat bu vaziyette beni çok alakadar etti. Çünkü kısmen bizde, kısmen de annesi ile üvey babasının yaşadığı Kadıköy'deki bir evde kalıyordu.¹⁶⁶

4.5. Değerlendirme

Eserleriyle edebiyatımızda önemli bir rol oynayan Halide Edib Adıvar'ın çok sayıda romanı, hikâyesi, oyunu, makalesi, konferans bildirileri bulunmaktadır. Yazıldığı dönemin özellikleriyle beraber günümüzde her biri ayrı ayrı ele alınmış, gerek edebî gerekse tarihî açıdan dönemin birer aynası konumuna geldiği, diğer yandan yazar kimliğinin yanı sıra Halide Edib Adıvar'ın çevirmen kimliği ile de yazın dünyasında bir kimlik edindiği ve yer aldığı söylenebilir. Çevirmen olarak eser seçimi, çevirileri için öncesinde belirlediği amacı, çevirilerine ön söz yazımı ve yaptığı konuşmaları çeviri hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken bir yandan bize çevirinin yazıldığı ve yayımlandığı dönem hakkında bilgi verdiği bir yandan da Halide Edib'in çevirmen kimliği ile ilgili detaylara ulaşmamıza imkân sağladığı söylenebilir. Otobiyografilerinde modernleşmenin nasıl kurulduğu Halide Edib'in kendi yaşayışıyla özdeşleşimsel bir aktarım olarak sunulduğu, diğer tarihsel kimliklerin ötesinde Halide Edib'in gözünden dönemi izlememiz sağlandığı düşünülmektedir.

¹⁶⁴ Adıvar, 2011b, 166.

¹⁶⁵ Adıvar, 1926, 207.

¹⁶⁶ Adıvar, 2011b, 161.

Otobiyografi bize ünlü bir edebiyatçının kaleminden yaşam kesiti sunar. Bu, özdeşünümsel aktarımın hem güvenilir hem de sürecin nasıl gerçekleştiği gizemini ortadan kaldırır denebilir. Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının “ben”i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan özdeşünümsellik çeviri yoluyla önce kendi kimliğinden, dilinden kaçan Halide Edib’i gizler ardından Halide Edib’in sırlarını ortaya döker. Çevirmen kararları, çeviri stratejileri bu kimlik değişiminin izlerini sürmemizi sağlayabilir. Halide Edib’in İngilizce otobiyografisinde gerçekçi bir biçimde anlatma çabasının Türkçe çevirilerinde gizemli olma ve kapanma isteğine dönüştüğü ileri sürülebilir.

Nazan Aksoy, otobiyografi yazarak Halide Edib’in erkeklerin yazdığı tarihe bir kadın olarak katılma, bu tarihi kadınların da yer aldığı bir tarihe dönüştürme özlemini dile getirdiğini söyler.¹⁶⁷ Halide Edib tarihsel bir dönemi kendi anıları aracılığıyla anlatma kararı aldığını belirtir. Ancak otobiyografilerde daha çok duygusal yönü ve kişisel fikirleriyle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Bu bireyselliğin bir yandan da aslında Halide Edib’in modernleşme sürecinde kendi dönüşümü ve çelişkileriyle çok kimlikli yönünü ortaya koyduğu, başkaları tarafından yazılan bir oyunun parçası gibi kurgulanmış bir benliği yazdığı ileri sürülebilir.

Kaynak ve erek metinlerin karşılaştırmaların günlük yaşam kesitlerini oluşturan otobiyografiler aracılığıyla yapılması etnometodolojik kavramlar çerçevesinde Halide Edib’in farklı kimliklerinin olduğunu göstermiştir. Halide Edib’in farklı kimlikleri ve zaman içerisinde değişen ideolojisi ve fikirleri çeviri metinlerinde farklı stratejiler kullanmasına sebep olmuştur denebilir.

Vermeer’in “skopos” kuramı esasında ve Halide Edib’in yaşam öyküsünü çeviri süreci olarak göz önünde bulundurarak ele alınan yaşam kesitinin etnometodolojik malzeme olarak kullanıldığı veriler ışığında, Halide Edib’in kendi belirlediği amaç doğrultusunda çeviri işini yerine getirdiği söylenebilir. İnceleme sonucunda; Halide Edib’in değişen ideolojisi, farklı kimliklerinin varlığının çeviri sürecini ve çeviri stratejilerini yönlendirdiği ve çeviri metinlere farklı işlevler kazandırdığı ileri sürülebilir.

¹⁶⁷ Aksoy, age, 63, 64.

5. SONUÇ

Tezin sonuç bölümünde; “değerlendirme” başlıkları altında yapılan bölüm özetleri bir araya getirilerek “genel bir değerlendirme” yapılacak ardından araştırma soruları üzerinden “sonuç ve öneriler” kısmı sunulacaktır.

5.1. Genel Değerlendirme

Bu tez çalışmasında, etnometodolojik yöntemler çerçevesinde ve çeviribilim odaklı, Halide Edib Adıvar’ın İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki ayrı dilde kaleme aldığı “Otobiyografi” türündeki yapıtları, *Mor Salkımlı Ev* (2011), *Memoirs Of Halide Edip* (1926) ve *Türkün Ateşle İmtihanı* (2011), *The Turkish Ordeal* (1928) kitapları disiplinlerarası bir bakış açısıyla incelenmiştir. Otobiyografilerinde yazarın ve çevirmenin değişen ideolojisinin bir parçası olarak, kendini hangi farklı kimliklerle ifade ettiği ya da yazarın okur tarafından nasıl farklı biçimlerde algılandığı, çeviri sürecinde çevirmen olarak yapıtlarının yeniden nasıl inşa edildiği/yorumlandığı ve çevirmen kararları bu tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Halide Edib Adıvar’ın bahsedilen otobiyografileri, Vermeer’in “skopos” kuramı ve etnometodolojik kavramlar temelinde ele alınmıştır.

Bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır: Özel ve Bireysel Bir Süreç: Çeviri, Etnometodoloji ve Disiplinlerarasılık, Çeviri Sürecinde Kimlik ve Etnometodolojik Kavramlar Çerçevesinde Çeviribilim Odaklı Bir İncelemenin Sonuçları.

Özel ve Bireysel Bir Süreç: Çeviri, Etnometodoloji ve Disiplinlerarasılık birinci bölümde: Etnometodoloji ve temel kavramları (“Dizinsellik”/“Bağlama Gönderimlilik”, “Düşünümsellik” ve “Açıklanabilirlik”) disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çeviribilimin bilim felsefesinin bize; dilselliğin, metinselliğin yanı sıra çevirmeni, çevirmenin sosyal statüsünü, insani karar verme yetkisini, uzmanlığını, sosyal pratikleri de içine alarak çeviriyi daha bütünsel; ama bütün öğeleri kendi içinde ayrı ayrı değerlendirebilen bir yöntemle, farklı disiplinlerle ilişkili, paylaşabilen doğaya sahip bir çeviribilim sunduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla çeviri kendi özünü yine disiplinlerarası bir yaklaşımla kendinde bulacağından karşılıklı iki alanda da olası katkıları göz önünde bulundurarak çeviribilim ve etnometodoloji ilişkisi disiplinlerarası boyutta irdelenmiştir. Çevirileri inceleyebilmemizi ve kimlikle ilgili veri toplayabilmemizi sağlayan etnometodolojik yaklaşımdır. Bu verileri çözümleyebilmek için “skopos” kuramına ihtiyaç

duyulmuştur. Bu nedenle bu bölümün diğer odak noktasını, disiplinlerarası bir çalışma olarak bu tezin kuramsal temelini oluşturan ve çözümlemeleri analiz edebilmemizi sağlayan, görecelik odağı ve öznellik vurgusuyla çeviribilim kuramcısı Vermeer'in "skopos" kuramı oluşturmaktadır.

Vermeer "skopos" kuramında; çevirmenin (bir metin gibi) dilsel bir görüngüyü başka bir dile aktarmak anlamına geldiğini varsayar. Bir metin, 'dünya'nın bir ögesidir ve dolayısıyla başka şeylerle birlikte onun (bir parçası) tarafından belirlenir. Çeviri ise, bir metni 'dünya'nın bir parçasından bir başka parçasına (ya da bir 'dünya'dan ötekine) 'aktarmak' anlamına gelir. Onu çevreleyen koşullar değişir. Yeni koşullar çevirme eylemini ve çevirinin alımlanmasını (kabul edilebilirlik, anlaşılabilirlik, etki vb.) kendi yöntemlerince belirler.¹⁶⁸ Halide Edib'in çeviri otobiyografilerini "skopos" kuramı bağlamında ele almak, çeviri sürecine, çeviri stratejilerine, çevirmen kararlarına, bireye ve koşullara bağlı olarak gelişen ve değişen tüm öğelere ulaşmamızı sağlamıştır. Bu şekilde, sadece uygulamaya yönelik bir çeviri yaklaşımı yerine, çeviri gerçeğini bireyden bağımsız olarak değerlendirmeyen bir bakış açısıyla, bireyin/amacın etkisi altında, aynı zamanda göreceli kavramı odağıyla farklı zamanlarda ama aynı kişi tarafından yazılan ve çevrilen bu metinleri, çevirmenin alımlama biçimine bağlı olarak yorumlamış oluruz. Yorumlama sonucunda çevirmen kararlarında ve çeviri stratejilerinde göreceli olarak amaç doğrultusunda farklılıkların olduğunu söyleyebiliriz.

Çeviri Sürecinde Kimlik başlıklı ikinci bölümde ise; çevirmenin çokkültürlü kimliği, kültürel katmanlar ve kimlik üzerinde durulmuştur. Ana dili yerine yabancı bir dilde yazmayı tercih eden Halide Edib, farklı bir kültürde ve o kültürün (kültürel katmanın) kimliğine ait özelliklerle yazar. İngilizce yazmak, çoğul bir kimliğin sonucu olarak farklı kültürel anlamlara ulaşarak, çevirmenin toplumu tekrar farklı bir pencereden görmesine neden olmuş, biri Türkçede diğeri İngilizcede var olan iki farklı benliğin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Çevirmenin hangi kültürel katmanlara ait olduğunu bilmek çevirmen tercihleri hakkında da bilgi sahibi olmamızı ve etnografiler üretmek çevirmene dair etnolojik öğelere ulaşmamızı sağlamıştır.

Toplum için yeni bir kimlik arayışının, evrensel olanın aldığı kararlar ile ulusal olmaya çalışanın arasındaki uyumsuzluğun var olduğu bir dönemde, Halide Edib

¹⁶⁸ Vermeer, 2008, 41.

yazdığı otobiyografilerde içsel çelişkileriyle beraber hem bir kadının erkekler dünyasında yer edinmeye çalıştığı kendi kimlik savaşını vermiş hem de Kurtuluş Savaşı'nın aktörlerinden biri olarak bir ulusun kimlik savaşını yazmak istemiştir. Batı kuralları ve Doğu kültürüyle büyüyen Halide Edib gelecek, bugün ve geçmişe ait değişken duyguları ve farklı dillerde yarattığı kimlikleriyle yeni Türkiye'nin ulusal kimliğini bütün dünyaya anlatmak ister. Otobiyografilerinde izlenen bu çok kimlikli yapının çözümlenmesinde, çevirmenin “skopos”u doğrultusunda kullanılan çeviri stratejileri belirlenmiş, yazar, çevirmen, metin arasındaki bağ anlamlandırılarak çeviri sürecinde oluşan farklı kimlikler tespit edilmiştir.

Halide Edib'in yazdığı Türkçe ve İngilizce otobiyografilerde “yabancıya gidiş” (metinleri İngilizce yazması), “özüne dönüş” (metinleri ana diline Türkçeye çevirmesi) şeklinde birçok git gel ekseninin söz konusu olduğu bir iletişimden söz edilebilir. Bu iletişim ağında nasıl bir sınanmaya tanıklık edildiği ve bu sınanma esnasında çevirmen tarafından “yabancılaştırma”/“yerlileştirme” şeklinde hangi çeviri stratejilerinin kullanıldığı etnometodolojik inceleme ve Vermeer'in “skopos” kuramıyla yapılan analiz sonucunda belirlenmiştir. Bu bağlamda çeviri stratejilerinin belirlenmesinde Lawrence Venuti'nin “yabancılaştırma”(“foreignization”)/ “yerlileştirme” (“domestication”) kavramları ve Antoine Berman'ın “öteki”ni “öteki” olarak tanımak ve kabul etmek anlamına gelen “yabancılaştırma” kavramı yol gösterici olmuştur.

Halide Edib'in önce İngilizce yazarak, kendini çevirerek, “öteki”leştirerek yabancılaştırdığı, ardından aynı metinleri Türkçeye çevirerek “öz”üne döndüğü söylenebilir. Çevirmen kararları ve çeviri stratejileri ele alındığında; İngilizce metinlerde Türk kültürüne özgü ifadelerin sıklıkla yer aldığı görülmüştür. Öncelikle kendini çevirerek İngilizce yazmayı tercih eden yazarın, bahsedilen bu Türkçe öğeleri İngilizce metinlerde ayrıntılı açıklamalarla vermesi bir bakıma yazarın ana dilini yabancı dilde eksiksiz/hatasız anlatma isteği, Türk kültürünün yabancı olarak görülmemesi için bir uğraş ya da yazarın yabancı kültüre karşı kendi kültürünü savunması olarak algılanabilir. Yabancı kültür için Türkçe sözcükler kolay okunur ve anlaşılır hale getirilmeye çalışılarak “yerlileştirme”nin gerçekleştiği söylenebilir. Erek metinlerde ise çevirmen metinde dipnot kullanımına çok fazla yer vermeyip kaynak metindeki açıklamaları erek metinde erek okur için kullanmaya gerek duymamıştır. Çevirmenin metnin bir çeviri metin olduğunu gizlemek amacı olduğu

ileri sürülebilir. Erek kültüre anlatılan zaten kendi kültürü olduğu için gizlemenin sorunsuz gerçekleştiği söylenebilir. Yalnızca, çevirmen tarafından kaynak metnin büyük bir kısmında gerek metni değiştirerek gerekse metnin bazı bölümlerini çıkartarak sansür gerçekleştirildiği için metnin akıcılığını ve konu devamlılığını sağlayan anlam bütünlüğünde bozukluk olduğu hissi uyandırdığı ileri sürülebilir. İngilizce ve Türkçe metinlerin karşılaştırılması üçüncü bölümde detaylı olarak yapılmıştır.

Etnometodolojik Kavramlar Çerçevesinde Çeviribilim Odaklı Bir İncelemenin Sonuçları başlıklı üçüncü bölümde; Halide Edib Adıvar'ın yaşamı, çevirmen kimliği ve otobiyografilerine yer verilmiştir. Çevirmen olarak eser seçimi, çevirileri için belirlediği amacı, çevirilerine önsöz yazımı ve yaptığı konuşmaları çeviri hakkında görüşlerini ortaya koyarak, Halide Edib'in çevirmen kimliği ile ilgili detaylara ulaşmamıza imkân sağlamıştır. Otobiyografilerinde ise, modernleşmenin nasıl kurulduğu Halide Edib'in kendi yaşamıyla özdeşleşimsel bir aktarım olarak sunulmuştur. Bu da diğer tarihsel kimliklerin ötesinde Halide Edib'in gözünden dönemi izlememizi sağlamıştır. Bu “özdeşleşimsel” aktarımın gerçek bir yaşam kesiti olduğu için hem güvenilir olduğu hem de sürecin nasıl gerçekleştiği gizemini ortadan kaldırdığı düşünülmektedir. Toplumsal ve kültürel dünyayı araştırmacının “ben”i olmadan incelemenin mümkün olmayacağını savunan “özdeşleşimsellik” kavramı çeviri yoluyla önce kendi kimliğinden, ana dilinden kaçan Halide Edib'in kendini gizlediğini, ardından çevrilerek sırların nasıl ortaya döküldüğünü anlatır. Halide Edib'in İngilizce otobiyografisinde kendini gerçekçi bir biçimde anlatma isteği Türkçe çevirilerinde gizemli olma ve kapanma isteğine dönüşmüştür. Otobiyografi yazarak Halide Edib erkeklerin yazdığı tarihe bir kadın olarak katılmış, bu tarihi kadınların da yer aldığı bir tarihe dönüştürme özlemini dile getirmiştir.¹⁶⁹ Kendi kalemiyle kendi hikâyesini anlatan Halide Edib, erkeklerin dünyasında kendi kimliğini, modernleşme sürecinde kendi dönüşümünü, “kurgulanmış benliği”ni yazmış ve çelişkileriyle çok kimlikli yönünü ortaya koymuştur.

İngilizce ve Türkçe otobiyografilerin etnometodolojik kavramlar çerçevesinde karşılaştırılmasıyla Vermeer'in “skopos” kuramı temel alınarak yapılan inceleme sonucunda; çevirmenin kullandığı stratejilerde yansıttığı birden çok kimliği vardır ve

¹⁶⁹ Aksoy, age, 63, 4.

bu kimlik yeniden biçimlenirken çevirmen stratejilerinde ve kararlarında metne doğrudan yansımıştır denebilir. Aynı zamanda çevirmenin içinde bulunduğu toplumsal değişim çevirmen kimliğinde etkili olurken çeviri sürecinde oluşturduğu “öteki” yeni kimliğini bulmasını sağlamıştır. Vermeer’in kültürel katmanlardan bahsettiği işlev odaklı kuramı, kimlik çalışmalarında (çevirmenin kimliği) karşılaştırılmalı olarak yapılan analiz sonucunda çeviri sürecini irdelememize olanak sağlamıştır ve bu karşılaştırma esnasında kullanılan etnometodolojik kavramlar çevirmenin kimliğini irdeleyebilmemizi ve çeviri sürecine dair bilgi edinebilmemizi mümkün kılmıştır. Çevirmenin zaman içerisinde değişen ideolojisi yazar ve çevirmen olarak metne farklı işlevler kazandırmasına neden olmuştur. Bu farklı işlevler çevirmen kararları ile kimliğe dair kodlar olarak çeviri metinde gizlenmiştir. Etnometodoloji bu kodları nasıl çözebileceğimiz konusunda bize yol gösterir. Bu kodların çözülebilmesi çeviri sürecinde, çevirmene ayırt edici kimliğinin bir parçası konumunda bir özellik katacağı düşünülebilir.

5.2. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın bütüncesini oluşturan Halide Edib’in İngilizce yazdığı ve kendi diline çevirerek yeniden Türkçe oluşturduğu otobiyografileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Tezin amacını oluşturan “çevirmen olarak hangi kararları aldığı ve kimliğin bu kararlara nasıl yansıdığı” etnometodolojik yöntemlerle ele alındığında çevirmen Halide Edib’in birden çok kimliği ile karşılaşmıştır. Halide Edib çevirmen olarak öncelikle kendini çevirir ve İngilizce yazar daha sonra bu yazdıklarını farklı bir işlev doğrultusunda Türkçe’ye çevirmeye karar verir. Her iki çeviri dilinde tezde kullanılan etnometodolojik kavramların kimlikssel farklı göndermeleri olduğu tespit edilmiştir.

Tezin amacı doğrultusunda ulaşılan bu sonuçlar, tezin giriş bölümünde belirtilen ve yanıt aranan araştırma soruları sınıflandırmasıyla, detaylı olarak aşağıda sunulmuştur. Araştırma soruları şu sorulardan oluşmaktadır: Çevirmenin birden çok kimliği olabilir mi? Çevirmenin kimliği yeniden biçimlenir mi ve bu çeviriye/metne nasıl yansır? Yaşadığı toplumsal değişim çevirmende nasıl bir değişime neden olur? Vermeer’in kültürel katmanlardan bahsettiği işlev odaklı “skopos” kuramı kimlik çalışmalarında (çevirmenin kimliği), “çeviri sürecinde kimliğin etkisi”olgusunu irdelememizde yardımcı olabilir mi? Etnometodolojik yöntemleri kullanarak çeviri sürecine ve çevirmenin kimliğine dair bilgiler edinebilir miyiz? Etnometodolojik

kavramları çeviribilim çerçevesinde yorumlayabilir miyiz? Çevirmenin yaşadığı duygusal değişkelerin/yanılsamaların yarattığı gizil kodları nasıl çözebiliriz? Çözülen bu kodlar çeviri sürecini irdelememizde yardımcı olabilir mi? Çevirmenin ayırt edici kimliği nedir? Ana dilinin dışında farklı bir dilde yazmayı tercih ettiği metni, yazar neden tekrar ana diline çevirmek ister?

Birinci ve ikinci araştırma sorularına da yanıt olan; çevirmenin farklı dillerde yeniden biçimlenen çok-kimlikli yönünün metinde çevirmen kararları, çeviri stratejileri olarak vücut bulduğu düşünülmektedir. Kaynak ve erek metinlerin oluşmasında kimliğe dair etkileşimler belirlenerek yazar/çevirmeni (yeniden)yazmaya iten etkileşimler tespit edilmiştir.

Kaynak metinlerin oluşmasında yazar/çevirmenin kimliğine dair gerçekleşen etkileşimlerin; milli bir bilincin uyandığı, yeni bir toplumun oluşumunda, erkekler dünyasında, değişime inanmış, değişmeye hazır bir kadın kimliği ile yer alarak Türk ulusunun hikâyesini bir nesle (İngilizce bilen okura) anlatma isteği¹⁷⁰, çocukluğunda yabancı dil öğrenerek ve yurt dışı seyahatleri vasıtasıyla “yabancı”nın varlığını hissetmiş ve “yabancı” hakkında izlenim kazanmış olmak ve evrensel bir din ve kültür arayışı içinde yaşam ve gerçek konularını sorgulayarak, Batılı değerlerle yüzleşme isteğiyle gerçekleştiği söylenebilir.

Kaynak metinlerin ve erek metinlerin oluşmasında kimlikle ilgili ortak etkileşimlerin başında Eski Türk geleneğinde ve İslamiyet’te var olduğuna inandığı “aydınlatılmış”, yeni kuşaklar yetiştirilmesi için “milli bir vazife” görevi üstelenerek yazar/çevirmenin yaşadığı “Modern” olma rolü - geleneklerine bağlılık arasındaki ikilem gelmektedir. Diğer yandan Hülya Adak’ın bahsettiği çocuksulaştırma tekniği¹⁷¹ ile de yazar/çevirmenin ideolojisi ve yaşam felsefesi olarak sunulması ve Halide Edib tarafından otobiyografilerinde kullanılması ortak etkileşimlerde dikkat çekici diğer noktadır. Her iki dildeki metinde, etnik “ben” “kendimiz”i temsil eden “biz” öznesiyle iç içe geçer ve “ben” öznesinin ulusun gelişimindeki önemi otobiyografilerde yer alır.¹⁷²

¹⁷⁰ Aksoy, age, 75.

¹⁷¹ Adak, age, 29.

¹⁷² Adak, age, 232.

Erek metinlerin oluşmasında kimlikle ilgili etkileşimler bağlamında ise yazar/çevirmenin farklı okumaları sayesinde ve farklı kimlikler edinmiş olduğu, kendi belirlediği amaç doğrultusunda çeviri işini yerine getirdiği söylenebilir. Kaynak metinlerdeki gerçekçi anlatım çevirilerde üstü kapalı ve gizemli ifadelerle yeniden biçimlenirken, 30 yıl aradan sonra “özüne dönüş” amacıyla yeniden yazım¹⁷³ gerçekleşir. Ancak, saf, katıksız “öz”e dönmek mümkün değildir, bu süreç esnasında farklı sınıflara ait kimlik türleri yazar/çevirmenin bakış açısına yeni katmanlar getirmiştir, üyesi olduğu birçok yeni grup ve sahip olduğu birçok yeni kimliğin varlığı erek metinlerde görülmektedir ve denebilir ki çeviri sayesinde yazar/çevirmenin çok kimlikli yapısı ortaya çıkmıştır.

Yazar/çevirmen Halide Edib imparatorluktan ulusa geçişte, modernizm döngüsünde toplumsal değişimi zorunlu olarak yaşayan, kurgulanan bir nefer olarak tarihte yerini alırken aslında toplumda yaşanan ikilemi kendi hayatında ve ideolojisinde de yaşamaktadır. Üçüncü araştırma sorusuna da cevap niteliğinde; yaşanan bu toplumsal değişim çevirmenin de özünde bir etkileşim yarattığı, çok-kültürlü yönüyle geniş bir pencereden bakabilen çevirmenin zaman içinde toplumsal gerçeklik anlayışının da değiştiği söylenebilir.

Tezin kuramsal yönünün temelini sorgulayan dördüncü araştırma sorusunda belirtildiği üzere; Vermeer’in “skopos” kuramı çevirmenin ait olduğu kültürel katmanları da göz önünde bulundurarak, çevirmen kararlarının, çeviri stratejilerinin dayanağını oluşturan çevirmenin kimliği üzerine düşündüğümüzde; “çeviri sürecinde kimliğin etkisi” olgusunun irdelememizde yol gösterici olmuş çevirmenin belirlediği amaç doğrultusunda çeviriye kazandırdığı farklı işlevlerin aslında kimliğin de yönlendirmeleriyle belirlendiğini ortaya koymuştur denebilir.

Diğer yandan tezin kuramsal yönünün diğer temelini sorgulayan beşinci ve altıncı araştırma sorularının yanıtları doğrultusunda, etnometodolojik yöntemler bireyin kendisi üzerine genelleme yapmadan özne olarak sadece kendi bağlamında bir çalışma gerektirdiğinden, öznel bir süreç olan çeviri süreci ve çevirmenin kimlik/lerine dair bilgi edinilebilir. Ayrıca süreci sorgulamaya yönelik geliştirilen etnometodolojik yöntemlerde kullanılan kavramlar bir çeviribilim kuramıyla ele

¹⁷³ Yeniden-yazım(rewriting) konusunda kapsamlı bir çalışma için Bkz. André Lefevere, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, Londra ve New York: Routledge, 1992.

alındığında, çeviribilime alt alanlar oluşturabilecek araştırma konuları belirlememizi ve çeviriye yönelik yorumlamalarda bulunmamızı sağlayabilir. Bu çalışmada Halide Edib'in otobiyografilerinde İngilizce-Türkçe karşılaştırmalı olarak kimliğe dair ögeler çeviri stratejileri bağlamında etnometodolojik kavramlarla sınıflandırılmış bir çeviribilim kuramıyla, çevirmenin metne kazandırdığı farklı işlevleri göz önünde bulundurularak yorumlamalarda bulunulmuştur.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde çeviri sürecine ve çevirmene dair yönlendirilen yedinci ve sekizinci araştırma soruları, çevirmenin kişisel kimliğinin bir parçası duygusal ve gizli yönlerini sorgulamamızı sağlamıştır. Çevirmenin yaşamı hakkında bilgi sahibi olmak (otobiyografiler sayesinde Halide Edib'in yaşamı hakkında bilgi edinilmiştir), yaşanan duygusal değişkelerin/yanılsamaların bilinmesi kararları doğrultusunda metne olası yanılsamalarının tespit edilmesini sağlayabilir. Bu yansımalar gizil kodlar ile metinde örüntülenirken bize çeviri sürecine dair ipuçları verebilir.

Öyleyse denebilir ki; çeviri sürecine yansıyan tüm bu bireysel yönler çevirmen karları ve çeviri stratejilerini yönlendirirken, bu süreçte bize çevirmenin ayırt edici kimliğini ortaya koyacak, her çeviri yeni bir çeviri yeni bir kimlikle karşımıza çıkacaktır.

Bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan temel düşüncüyü sorgulayan dokuzuncu son araştırma sorusunun cevabı, uygulama kısmının değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Metinler karşılaştırıldığında: Çevirilerde çevirmenin kaynak metinde yer alan şekliyle dipnot kullanımına çok fazla yer vermeyip kaynak metindeki açıklamaları erek metine taşımadığı tespit edilmiştir. Çevirmenin metnin bir çeviri metin olduğu fikrini ortadan kaldırma amacı olduğu ileri sürülebilir. Çevirileri metinlerin konusu erek kültüre ait ögelerden oluştuğundan bahsedilen amacın dipnot kullanımı açısından sorunsuz gerçekleştiği söylenebilir.

Gerek kaynak metnin bazı bölümleri çevirmen tarafından erek metinde değiştirilerek gerekse tamamen çıkartılıp erek metinde hiç yer verilmeyerek çevirmenin ciddi bir sansürünün olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun metnin akıcılığını ve konu devamlılığını sağlayan anlam bütünlüğünde bozukluk olduğu hissi uyandırdığı düşünülmektedir.

Hem kaynak metinlerde hem de erek metinlerde bulunan etnometodolojik ögeler birbirleriyle karşılaştırıldığında aralarında anlamlı farklar tespit edilmiştir. Yani; kaynak metindeki kimliğe dair veriler edindiğimiz etnometodolojik ögelerin yaptığı göndermeleler ile erek metinden elde ettiğimiz ögelerin yaptığı anlamsal göndermeler arasında belirgin farklar yer almaktadır. Yani; etnometodolojik olarak Halide Edib'in toplumsal gerçeklik anlayışı zaman içerisinde değişmiştir denebilir

Yazar/çevirmenin zaman içerisinde değişen ideolojisi yazar ve çevirmen olarak metne farklı işlevler kazandırmasına neden olmuştur. Bu farklı işlevler çevirmen kararları ile kimliğe dair kodlar olarak çeviri metinde gizlenmiştir. Dolayısıyla, çevirmen kararlarında ve çeviri stratejilerinde göreceli olarak amaç doğrultusunda farklılıkların olduğu söylenebilir. Çeviriler özünde kaynak metinlerle aynı da olsa metinlerin ayrı metinler olduğunu düşündürecek hem içerik olarak hem de yapısal olarak farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın temel nedeninin çevirmenin “skopos”u olduğu söylenebilir. Yazar/çevirmen değişen ideolojisi doğrultusunda tekrar yazarak belirlediği yeni hedef kitle için anlama sadık kalarak kendini yeniden anlatmak ister.¹⁷⁴ Başlangıçta kaçtığı bireysel kimliğine, “öz”üne dönerek kendini ana diline çevirmek ister.

Etnometodoloji ve çeviribilim odaklı bu çalışmanın karşılıklı disiplinlerarsılık boyutunda örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Bu çalışmayla, etnometodolojik kavramların çeviri sürecine ve çevirmen kararlarına ilişkin analiz yapabilmeye yol gösterici olabileceği ortaya konmuştur. Bu tez çalışmasının konusunun yanı sıra, Halide Edib'den başka yazdığı metni daha sonra kendisi çeviren yazarların eserleri incelenerek, (görüşme yapma gibi) çeşitli etnometodolojik yöntemler kullanılarak çeviri süreci ve çevirmen kararları farklı bir boyutta irdelenebilir. Ayrıca Halide Edib'in otobiyografilerinde beden imgelerinin aktarımı ve çevrilmesi etnometodolojik açıdan yeni bir inceleme konusu olabilir. Bunun gibi ve buna benzer konuların disiplinlerarası boyutta çeviribilim kuramları ışığında çeviribilim odaklı başka araştırmalarla ele alınmasının çeviribilim araştırmalarına farklı bir boyut getireceği düşünülmektedir.

¹⁷⁴ Halide Edib Adivar'ın ideolojik nitelik taşıyan bir çeviri örneği için bir araştırmaya Bkz. İsmail Kaplan, “Politics and Translation: How George Orwell's Animal Farm was Rendered into Turkish”, *Interdisciplinarity on Translation*. Proceedings of the 2nd International Colloquium on Translation organized by Yıldız Technical University (İstanbul: Isis, 2006): 359-363.

KAYNAKÇA

Adak, Hülya. ““Ötekileştiremediğimiz kendimizin keşfi” 20. Yüzyıl Otobiyografik Anlatıları ve Ermeni Tehciri” **Tarih ve Toplum Yeni yaklaşımlar** s. 5 (Bahar, 2007)

----- “An Epic for Peace” in *Memoirs of Halidé Edib*. New Jersey: Gorgias Press, 2004.

----- “Suffragettes of the Empire Daughters of the Republic: Women Auto/Biographers Narrate National History (1918-1935)”. **New Perspectives on Turkey**. 2007: 27-51.

Adivar, Halide Edib. **Memoirs of Halide Edib**. New York, Lond: The Century Company, 1926.

----- **The Turkish Ordeal Being The Further Memoirs of Halide Edib**. New York, London: John Murray, 1928.

----- **Türk’ün Ateşle İmtihanı**. İstanbul: Can Yayınları, 2011a.

----- **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul: Can Yayınları, 2011b.

-----“Edebiyatta Tercümenin Rolü”. Üniversite Konferanslarında 1942-43 Ayı Bası. İstanbul: Kenan Matbaası, 1944:265-276.

Ahmad, Feroz. **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Akarçay, Gülbin Özdamar. “Etnografların Alanda Fotoğrafi Kullanma Deneyimleri ve Çalışma Pratikleri Üzerine Bir Etnografik Çalışma” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi**, (Aralık, 2013): 87.

-----“Fotoğraf Sahaya İniyor, Özdüşünümsellik Yükseliyor” **Kültür ve İletişim**, s. 34 (Eylül 2014, Şubat 2015): 76.

Allan, Kenneth. **Contemporary Social and Sociological Theory: Visualising Social Worlds**. London: Pine Forge Press, 2006.

Aksoy, Nazan. **Kurgulanmış Benlikler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Bahadır, Şebnem. “Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım”, **Varlık**, (2004): 24-29.

Bengi-Öner, Işın. “Çeviri Edebiyat Örnekleriyle Betimleyici Çeviribilim”. **Çeviri Bir Süreçtir. Ya Çeviribilim?**. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1999:18.

Berman, Antoine. “The Trials of the Foreign”. **The Translation Studies Reader**. Ed. Lawrence Venuti. London, New York: Routledge. (2000): 284-297.

Bulut, Alev. **Basından Örneklerle Çeviride İdeoloji, İdeolojik Çeviri**. İstanbul: Multilingual, 2008.

Iain, Chambers. **Göç, Kültür, Kimlik**. çev. İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Coulon, Alain. **Etnometodoloji**, çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Küre Yayınları, 1995.

Cuff, E. C.; G. C. E. Payne; D. W. Francis, D. E., Hustler ve W. W. Sharrock. **Perspectives in Sociology**. London: Unwin Hyman. 2. Bs., 1989.

Cuff, E.C., Sharrock, W.W. & Francis, D.W.: “Meaning and action: I, symbolic interactionism”. **Perspectives in Sociology**. Çev. Ümit Tatlıcan. London, New York: Routledge, 3rd Ed., (1990): 166-192. www.umittatlican.com [20.01.2012].

Dizdar, Dilek. “Hans Vermeer ile Röportaj: “Çevirinin Sınırları ve Çevirmenin Sorumlulukları””. **Varlık** (2006): 5.

Durakbaşı, Ayşe. **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Doltaş, Dilek. “Zamana ve Okura Göre Başkalaşan Bir Belleğin Öyküsü: Halide Edib’in Türkçe ve İngilizce Anıları”. **Journal of Turkish Studies**. (2004):33-46.

Enginün, İnci. **Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.

-----**Halide Edip Adıvar**. İstanbul: Toker Yayınları, 1998.

Erdem, Hakan. **Tarih-Lenk**. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2008.

Fay, Brian. **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, Çokkültürlü Bir Yaklaşım**. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2005.

Garfinkel, Harold. **Studies in Ethnomethodology**. ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1967.

Gönç-Şavran, Temmuz. “Etnometodoloji”, **Modern Sosyoloji Tarihi** Anadolu Üniversitesi Yayını, ed. Serap Suğur, c. 2304 (2011): 144-172.

Güvenç, Bozkurt. **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Haralambos, Michael ve Martin Holbom. **Sociology: Themes and Perspectives**. 4. bs. London: Collins Educational, 1995.

Kaplan, İsmail. "Politics and Translation: How George Orwel's Animal Farm was Rendered into Turkish", **Interdisciplinarity on Translation**. Proceedings of the 2nd International Colloquium on Translation organized by Yıldız Technical University. İstanbul: Isis, 2006: 359-363.

Karadağ, A. Banu. "Çevirinin"İdeolojik" Doğası". **Radikal**. 10 Eylül 2006.

----- "Mader ve Halide Edip". **XII Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu 18-20 Ekim 2012**. Edirne: Trakya Üniversitesi, 2012: 474.

Karasu, Bilge. **Öteki Metinler**. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Kaindl, Klaus. "Complexity and Interdisciplinarity: Two Key Concepts in Translations Studies". 2. Uluslararası Çeviri Kolokyumu "Çeviribilimde Disiplinlerarası İlişkiler", 23-25 Ekim 2003, İstanbul.

Kuhn,Thomas. **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**. çev. Nilüfer Kuyaş. İstanbul: Alan Yayınları, 1970.

Lefevere, André. **Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame**. London and New York: Routledge, 1992.

Morawska, Ewa. "A Historical Ethnography in the Making". **Historical Methods** 3, no. 11. (1997): 55

Orhon, Göze . "Alan Araştırması Deneyimini Tartışmaya Açmak: *İçeriden* ya da *Dışarıdan* Olmak, Çoğul Kimlikler ve Toplumsal Cinsiyet". **Fe Dergi**. c.6, no. 1 (2014): 54-67.

Özen, Aslı. ""Çokkültürlü" Çeviribilime Bir Sosyal Bilimler Alanı Olarak Yaklaşabilmek". **I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı Bildiri Kitabı, 20-21 Ekim 2011**. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2011: s. 445.

Özlem, Doğan. "Doğa Bilimleri-Sosyal Bilimler Ayrımı Üstüne". **Toplum ve Bilim Dergisi, Toplum ve Bilim Dergisi**. s. 76 (1998).

Öztürk, Kemal. **Halide Tutku, Hüzün, İsyan**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

Ricoeur, Paul. **Çeviri Üzerine**. Çev. Sündüz Öztürk Kasar. İstanbul: YKY, 2008.

Tellioğlu, Banu. "Hans Vermeer'in Skopos Kuramında Görecelik Kavramının Yeri ve Bu Kavramın Çeviri Eleştirisine Yansımaları 'Görece Görecelik'". **Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi**, s. 8 (1998): 162.

Turner, Jonathan H. "The Structure of Social Theory". Chapter, 23. Çev. Ümit Tatlıcan. Wadsworth Publishing Company. 5th Ed., (1991): 472-486. www.umittatlican.com [20.01.2012].

Venuti, Lawrence. "Translation, Community, Utopia". **Translation Studies Reader**. London, New York: Routledge, 2000): 468-469.

Vermeer, Hans. **Çeviride Skopos Kuramı**. çev. Ayşe Handan Konar. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

----- "Apparent Contradictions in 16th Century Reports on Turkey".
Uluslararası Çeviri Kolokyumu Bildiri Kitabı: Hasan Ali Yücel'in Anısına I. Uluslararası Çeviri Kolokyumu: Çevirinin Ekinsel Yönleri 23-25 Ekim 1997. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2002: 85-96.

Wills, Wolfram. "Interdisciplinary in Translations Studies". **Target**. c. 1, s 1 (1999): 133.

Yücel, Faruk. **Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi**. Ankara: Dost Kitapevi, 2007.

EKLER

EK 1: Etnometodolojik Kavramlar Çerçevesinde Çeviribilim Odaklı Bir İncelemenin Sonuçlarına İlişkin Örnekler

4.4.1. Dizinsellik / Bağlama Gönderimlilik İle Otobiyografilere Dil Kullanımının İncelenmesine İlişkin Örnekler

Kaynak Metin:

"Do mother us too, and take us up and translate for us..... "

"..... The interview was extremely painful to me. I was very much aware of the somewhat unsympathetic attitude of the commission at my left, sitting at an enormous table, and the four Turks in black on my right with fixed and tragic faces, while in the middle of the room on a single chair **I sat like an interpreter (and perhaps like a lawyer too)** defending the case of Eastern Anatolia....."¹⁷⁵

Erek Metin:

"**Ben, orada sadece bir tercüman değil, biraz da avukat vaziyetindeydim.** Odadan çıktığımız zaman, Süleyman Nazif Bey'in yüzünün son derece sararmış olduğuna dikkat ettim....."¹⁷⁶

Kaynak Metin:

"How are you, Fatima Hanum?" A fairish man walked up to me. I learned from him that we were to go to Beshiktash and we would take a boat in fifteen minutes. The pier was full. I bought a box of tobacco, some cigarette paper, and some pistachios. The cold was so bitter that I could not face the deck so I had to sit inside and act as unlike myself as possible to escape recognition. A young girl sat in the cabin all alone looking at the sea. She was one of my old students at the university. I could see only the pretty profile and the wistful expression of the young lashes turned toward the waves. **I tapped the tobacco box on my knee, opened it, and began to roll a cigarette, and just as I was beginning to get rather swollen-headed about my marvellous powers of imitating the tricks and the exact habits of the class of women to which I was pretending to belong,** I became conscious that she was staring at me. It was nothing I went on with what I was doing; but suddenly there was a change in her expression. I had lifted my arm to strike a match, and immediately her eyes were fixed on my lifted hand. **"This time I am recognized,"** I said, trying to keep the sudden leap of my heart from showing in my face. **How I hated my hand-and how happy I am today that my hands have turned into proper working-women's hands, strong and rather red, instead of the slim, delicate, fashionable hands of a society woman.** The best thing was to ignore her excitement and her

¹⁷⁵ Adıvar, 1928, 60.

¹⁷⁶ Adıvar, 2011b, 66.

curious look of mingled joy and alarm, though the fact that she seemed on the verge of coming over to me had relieved me. I went on smoking steadily, looking at her or at the sea as if I could not tell the difference. Gradually the wave of red which had inundated her pretty cheeks and the light which had leaped into her eyes-was it made lighter by moisture?-gave way to an expression of doubt and disappointment. **After I had finished the cigarette I opened a bag of nuts and began cracking them with my teeth and spitting the shells on the floor. This decided her. Halide Edib could never do such a thing, and she turned once more toward the sea.** I knew from the first that she would never have given me away, but it was better not to burden her with this terrible secret the knowledge of which was to be punished by death, according to the posters of General Wilson.”¹⁷⁷

Erek Metin:

“.....Biraz sonra birisi arkamdan:

-- Nasılsınız, Fatma Hanım, diye seslendi.

Sarışın bir adamla karşı karşıya geldim. Beşiktaş vapuruna binmemiz gerektiğini söyledi. İskele hıncahınç doluydu. Ben kendime bir paket tütün ve sigara kağıdı, biraz da Şam fıstığı alarak vapura girdim. Hava o kadar soğuktu ki, güvertede oturamadım.

Kamarada, denize bakan pencerenin önünde bir genç kız oturuyordu. Benim üniversite talebelerinden biriydi. Yalnız onun profilini görüyor, denizi seyrettiğinin farkına varıyordum. **Tütün paketini, üzerine vurarak açtım, bir sigara sarmaya başladım. Bu sınıf halkın tavrını ne kadar iyi taklit ettiğimi düşünerek koltuklarım kabarıırken, karşıdaki genç kızın dönüp bana baktığının farkına vardım. Sigara sarmakta devam ederek ve nihayet kibriti çıkıp sigarayı yakarken, yüreğini ağzıma geldi. Çünkü bu defa tanınmıştım. Çok şükür, bugün artık sosyete hanımlarının ince, manikürlü elleri değil, çalışan alelâde bir kadının elleridir.** Yapılacak tek şey, onun yüzünde beliren korku ve aynı zamanda sevinci görmemiş gibi davranmaktı. Halinden, yerinden fırlayıp bana gelmek istediğini hissettim. Ama ben bu ara bir ta-raftan sigarayı tellendiriyor, bir taraftan da onu görmezlikten geliyordum. Yavaş yavaş yüzündeki heyecan uçtu, gözleri yaşardı, aynı zamanda, şüphe ve acıyla doldu. **Sigara biter bitmez, fıstık külahını açarak içindekileri yiyip kabuklarını yere tükürmeye başladım. Bu, ona benim Halide Edib olmadığım kanaatini vermiş olacak ki, yüzünü tekrar denize çevirdi.** Gerçi beni hiçbir zaman ele vermeyeceğini biliyordum ama, bana yardım eden vatandaşlar ölümle tehdit edildiği için beni tanımamasını kendi menfaati bakımından uygun buldum.”¹⁷⁸

Kaynak Metin:

“.....It reminded one both of the old **Gaulois** pictures and the ancient **Yenicheri (Janissary)**.

"It is **Mehemmed Chavoush**-he is on guard outside."

"Who is **Mehemmed Chavoush**?"

¹⁷⁷ Adıvar, 1928, 79.

¹⁷⁸ Adıvar, 2011b, 83,84.

"An Anatolian *komitadji* who has seen a bit of Macedonian work in the Balkans. He is one of the **Kouwa-i-Millie**" (National forces)."¹⁷⁹

"..... Sergeant Shemsi went on telling me about him -that he had been wonderful at smuggling arms. "He is a bit cruel; and he talks too much," he added. That made me shudder a little, because what a Macedonian calls "a bit cruel" definitely had the power of making one shudder; but the fact about talking was not so significant. A Macedonian calls any one talkative who uses words for something that can be explained by a shake of the head or by a look of the eye."¹⁸⁰

Erek Metin:

"..... Bu yüz bana eski bir **Galyalı** veya **Yeniçeri**'yi hatırlattı. **Kumandan dedi ki:**

- Aşağıda **Mehmed Çavuş** nöbet bekliyor.
- **Mehmed Çavuş** kim?
- **Anadolulu bir komiteci. Kuvayı Milliye'den.**

Bu yüze dikkatle baktığım zaman, onun da benim gibi bir maksat için can vermeye hazır olduğunu hisset-tim. Kumandan'la beraber yanına gittiğimiz zaman:

- Safa geldiniz, Halide Hanım, dedi.

Gülümsediği zaman, bütün beyaz dişleri meydana çıkıyordu. **Kumandan dedi ki:**

- **O silâh kaçırır. Biraz çenesi düşüktür.**

Bir Makedonyalı için, başıyla, eliyle veya gözüyle bir hareket yaparak cevap vermeyen herkesin çenesi düşüktür."¹⁸¹

Kaynak Metin:

".....The offensive was to take place."¹⁸²

Erek Metin

".....Bizim Büyük Taaruz için karar alınmıştı."¹⁸³

¹⁷⁹ Adıvar, 1928, 92, 93.

¹⁸⁰ Adıvar, 1928, 93.

¹⁸¹ Adıvar, 2011b, 98.

¹⁸² Adıvar, 1928, 349.

¹⁸³ Adıvar, 2011b, 285.

Kaynak Metin:

“.....After talking with some of them, I saw how simply and picturesquely and effectively the little ones worked."I really made my people understand the mischief of microbes," said one of them to me. "You see, I told them that they were like the evil djinns which they know from the Koran. The only remedy is cleanliness and fire. We burn every year the rubbish heaps; we whitewash the houses, and revive the Moslem habit of washing their hands before meals. We ...”¹⁸⁴

Erek Metin

“.....Çocuklardan birkaçı ile konuştuktan sonra, onlar üzerinde ne derece hayretle çalışıldığını anladım. Çocuklardanbiri bana dedi ki:

- Bizim köylülere mikrobun ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu anlattım. Mikropların cin, peri gibi birşey olduğunu ve bunlardan korunmak için tek çarenin temizlik olduğunu söyledim. Her sene eski püskü ne varsa hepsini yakıyor, evleri badanalıyoruz. Yemeklerden önce, Müslüman adeti üzere ellerimizi yıkıyoruz....”¹⁸⁵

Kaynak Metin:

“..... The husband came in to welcome us for a minute-a tall Anatolian with a gentle face and a round black beard; then their boy of fifteen, dressed like a little Anatolian shepherd, entered and threw some more wood into the grate. **I was very conscious of the wide difference between Anatolia and: Macedonia that night.** The man said little, but he made me feel the difference all the same. In him I saw the humor-quiet, sardonic, buried deep down; in him I saw this intensely practical nature.”¹⁸⁶

Erek Metin:

“.....Bir dakika sonra kocası da geldi. Uzun boylu, kara sakallı, tatlı yüzlü bir Anadolulu idi. Biraz sonra da çoban kıyafetli, on beş yaşlarında tahmin edilen oğlu gelerek ocağa odun attı. **İşte, orada Anadolulu ile Makedonyalı arasındaki farkı tamamen anladım.** Bu adam, sakın, içinden alaycı, becerikli görünüyordu.....”¹⁸⁷

Kaynak Metin

“Till the little one came within the touch of that loving and humble old thing she was rather like a stranger in this funny world, like a dweller in **Hades** waiting to be initiated.....But that old teacher gave her the first life contact. She was no longer in **Hades**

¹⁸⁴ Adıvar, 1928, 402.

¹⁸⁵ Adıvar, 2011b, 327.

¹⁸⁶ Adıvar, 1928, 93.

¹⁸⁷ Adıvar, 2011b,99.

dozing in a sunless and sfrange atmosphere. There was a new life in her. She was no longer morbid and quiet. For the first time she made joyous movements, played happily with gestures which were not merely physical demonstrations but something more subjective and conscious. There was a wonderful security, a nameless delight in the old woman's presence. The little girl spoke, sang, and recited, happy to be able to give herself in humble gratitude for the other woman's warm heart.”¹⁸⁸

Erek Metin

“İşte bu küçük kız, bu yaşlı mütevazi mahlûkla karşılaşınca kadar, bu garip dünyada kendini yapayalnız hissetmişti.....Bu ihtiyar hoca ona iç hayat temasını ilk defa hissettirmişti. Biraz anormal, biraz herkesten fazla uzak duran mahluk artık oynuyor, sıçırıyor, koşuyor ve yaşıyordu. İhtiyar Eleni’nin varlığı ve huzuru ona sonsuz bir ehemmiyet veriyordu. Küçük kız şarkı söylüyor, ihtiyar kadını memnun edecek Rumca şiirler ezberliyordu.”¹⁸⁹

Kaynak Metin

“..... The large quantity of dainty hand-made lace showed years of hand labor in the lonely life of the old spinster, while in a dim corner stood **a panagia (icon of the Virgin Mary)**, an old oil-lamp flickering in front of it. Whenever the elder sister came to visit the little girls in the school she stealthily went up-stairs and tried to put the light out, whispering secretly to the little girl: "It is Christian. It is sinful." **What did that all mean to the little girl?** She had not entered yet that narrow human path where religion and language as well as racial differences make human beings devour each other. The little girl was still in a world where the joy of life is heart fusion and natural existence.”¹⁹⁰

Erek Metin

“.....Yukarıdaki odanın bir köşesinde, önünde kandil yanan bir Meryem Ana resmi dururdu. Mahmure Abla bazan küçük kızı görmeye gelir, he defasında yukarı çıkar, bu resmin önünde durur ve küçük kızın kulağına: “Bu gavurluk, bu günah, bu andili söndürmeli,” diye fısıldardı. Fakat küçük kız, insanları birbirinden ayıran din, dil, ırk farkları hakim olan ve insanları birbirini boğazlamay sevkeden yola henüz ayak basmamıştı. Onun dünyasının şevki ve saadeti, insanlar arasında kalbi kalbe ulaştıran tabii yol idi.”¹⁹¹

¹⁸⁸ Adivar, 1926, 25,26.

¹⁸⁹ Adivar, 2011a, 43, 44.

¹⁹⁰ Adivar, 1926, 27.

¹⁹¹ Adivar, 2011a, 44.

Kaynak Metin

“CHAPTER II WHEN THE STORY BECOMES MINE

“The brown childish orbs, brilliant and troubled in some unfathomable way, looked at me wonderingly. The next moment I had put a small hand over the mirror and covered those painful interrogation-points, leaving visible only the unformed round chin and the patch of red lips of the little girl. I realized then for the first time that this face, which people as a rule considered something unusual and unlike its environment, was mine. If I try to draw the portrait of the soul that belonged to the little face, I would describe it as two liquid, reddish brown eyes full of tragic anxiety and painful wonder at the funny species she belonged to, or asking such wordless questions as these: **Who are they? Who am I?** This white-faced woman whom I call granny and who is indispensable to me at night when I go to bed—she is a stranger; so are the others, so am I. **What is a face? And what are eyes and these funny sensibilities? Does everybody feel the same?** I have this internal smile which, translated into grown-up language, means humor. It makes me strangely aloof at times, and arouses a tiresome childish contempt, of which, only later, I learn the value and proper use. There is this internal catch too which squeezes one's throat and brings the water into one's eyes which people call tears. There is no reason why I should have these yet, for life is almost stagnant in its outside repose and quiet; nothing but the beautifully familiar setting and the familiar faces with their familiar looks.”¹⁹²

Erek Metin

“2 Hikaye artık benim oluyor

Bundan sonra küçük kızın hikayesi artık benim oldu, çünkü o zamana kadar hatırladıklarım hep rüyaya, hayale benzeyen şeylerdir. Halbuki ondan sonraki olaylar kendi şuurumun temelini teşkil eden hisleri meydana çıkardılar. Evvela aynada Halide denilen mahluka baktığım zaman, içimde hasıl olan garip bir his vardır. Bu yüzü yadırgadım; bu yüz bana yabancı yüzlermiş gibi, garip ve yepyeni bir mahlukmuş gibi geldi.

Yine aynı zamanda kendi içimde sarahatle* hissettiğim şey, İngilizlerin *humour** dedikleri, bizim daha fazla halkta görüşern bir nev'i mizahi his, bazan ağlatacak vak'alar karşısında dahi beliren ruhun tebessümüdür. Bu his beni insanlara hem yaklaştırır, hem de aynı zamanda beni onlardan uzaklaştırdı...

Başka bir his de hareketsiz bir suya benzeyen, bazı günlerde boğazını tıkayan, gözlerimden yaşlar akmasına sebep olan bir iç sızlamasıdır.

*Açıklıkla

*Mizah”¹⁹³

¹⁹² Adıvar, 1926, 30,31.

¹⁹³ Adıvar, 2011a, 47.

Kaynak Metin

“.....At the end of the path there was a ditch, and on the other side of the ditch an old wall had fallen on a dog, crushing half of its body under the stones.

It is full thirty years if not more since I saw and felt that scene. But I still distinctly see that yellow dog, with its clear yellow eyes, trying to get out with its fore paws, quivering, struggling in agony, and looking with that wonderful dumb appeal in its almost human eyes; while at intervals a pitiful howl escaped from its jaws, sending an incredibly painful note into the air, wolf fashion. The servant looked amused, while a few boys threw stones at it, delighted to see its helpless wriggle and to hear its howl.

This was a symbolic and ominous revelation for me of the ugly instinct which stains the human species. I hated to belong to it, in my childish and unconscious way, and I have realized since that no brute beast causes pain and commits cruelty for the simple pleasure of watching it. The cruelties which animals may commit in the course of their struggle for existence are too often done by us as a mere pleasure spectacle. I have seen this repeated in other times and in other ways, and each time it has given me the same physical horror and the same sickly pain as if a knife were cutting my body in two through my stomach. I hated the boys, the manservant, and the new revelation of life, which simply saturated me with an aching pain. My other self, the one who is distinct, and usually trying to make out the meanings of things intellectually, in such grave moments becomes one with my physical self. **If Allah had had mercy on me He would have stopped my life after this glimpse and spared me that queer, sharp, cutting pain so often repeated, that I have longed again and again to be anything except a human being.** It is strange that whenever I have gone through this sensation of being cut in two, **my dual personality** has ceased, and I have become one raging revolting soul. This first glimpse, however, was too much for me. I don't know to this day how we got home, but I know that I was ill for a long time afterward. I lay quietly on granny's white sofa and she said to people: "She has been frightened by a dog. We are calling in the hodj as to cure her." I could not explain that it was not fright; I hardly knew what it was myself. **I patiently lay where I was and let the holy men in green turbans come and read the Koran in undertones and breathe its holy virtue into my face.**"¹⁹⁴

Erek Metin

“..... Bu dar, dikenli yolun nihayetinde hayli derin, kuru bird ere ve karşısında yıkılmış bir duvarın altında kalmış bir köpekle karşılaştık. İşte o garip uluma, vücudunun yarısını taş yığınına altından kurtarmak isteyen köpten geliyordu.

O sahne ve uluma belki altmış küsur sene evvel olmuştu, fakat ben hala o sarı köpeğin imdat isteyen, adeta çarmıha* gerilmiş insane gibi, etrafından imdat dileyen zavallı göslerini bu günkü gibi görürüm. Bazan bir insan, bazan bir kurt gibi uluyup ağlıyordu. Lala bu sahneye güldü; yanımızdaki erkek çocuk kopek bağırdıkça ona nişan alıp taş yağdırıyordu.

İnsan cinsinde, zaman zaman hasıl olan korkunç insiyakın* kolektif ve canlı alameti* işte budur. **Bazan beni insane olmaktan utandıran sahnelerin birincisi bu hadisedir.** Ondan sonar öğrendim ki hiçbir hayvan işkencenin ve vahşetin verdiği zevke dayanarak, başka hayvanları parçalamamıştır. Hayvanlar bekaları* içinher türlü canavarlığı yapabilirler, fakat hiçbir zaman bu, sadece bir eğlence değildir. Acımak bu kadar şiddetli olduğu zaman, daima göğsümne bir bıçak saplanmış olduğunu hissederim. Her defasında içimde can korkusunu bile

¹⁹⁴ Adivar, 1926, 33-35.

unutturan bir isyan olur. **O gün olanca kuvvetimle bizim lala'ya : “Kurtar, kurtar,” diye bağırdım ve deli gibi öbür yana, köpeğin tarafına atılmak istedim.** Ondan sonra ne oldu bilmiyorum. Bizim lala beni kucağına alıp götürmüş. Bu şok beni hasta etti ve Haminne'nin sediri üzerinde birkaç gün yattım. Yoklamaya gelen komşulara Haminem köpekten korkup hastalandığımı anlatırdı. **Yeşil sarıklı bir hoca da gelir yüzüme okur, başıma üflerdi.** Tabii bu da geldi, geçti.

*(Far.)Suçlunun öldürölmek amacıyla çivilendiğı haç biçimindeki dar ağacı.

* İçgüdünün

* Belirtisi.

* Yaşayabilmeleri.”¹⁹⁵

Kaynak Metin

“I was having my first playmate too at this time. In fact perhaps she was the last also, for I never had any other friends in the same sense till my college years. She was the daughter of a **tablaker**.* She was the same little girl who had made my mother play on that horrible instrument ever so long ago. Mother had somehow befriended the family, consisting of the mother, Ayesha Hanum, a Cesarean woman who spoke a thick Anatolian dialect, her three daughters, one son, and her nice simple husband. The second daughter, who was always ill, came to be tended by my mother, who had lots of home-made medicines with which she helped the neighbors very generously, and she had a great reputation for household accomplishments and for her charitable aid. Shayeste, the youngest daughter of this family, was a hard, healthy, and somehow servile little girl, and my reasons for choosing her as a playmate seem selfish and almost ugly as I analyze them now. It is curious how the vain and the futile parts of a woman appear unconsciously in a little girl. She was the darkest little girl I knew, and having acquired an impression from my stepmother's relations that it is only fair people with blue eyes who are beautiful, and suffering from the belief that I was not fair enough for this, Shayeste's contrast to me gave me a foolish pleasure. Her neck was so dark, so like leather, her hands so brown, that I used to think she had never washed. I used often to put my hands near hers and feel a queer joy. The two looked like ivory and nutshell together. In fact there was something so much like a nutshell in her coloring altogether that my sister called her **the Nut-rat (Funduk Faresi, i. e., the mouse)**.

*Tablaker means tray-bearer. Hundreds of them belonged to the royal kitchen. One saw them moving about in great numbers in Yildiz, carrying enormous round trays, covered with black cloth, on their heads. Each tray was destined for some royal lady or some official or attendant of the sultan's. Although these men had low salaries, yet they were well to do; each had built himself a house in Beshiktash (a village on the Bosphorus near Yildiz) and kept their families in Constantinople. All this was done by selling the surplus food to Beshiktash people. Most of the houses bought their food from the royal kitchens through these people. As the royal kitchens were behind the bureau where my father worked in Yildiz Palace, I used to watch its colossal proceedings with intense delight. The enormous barrels of butter which they used to

¹⁹⁵ Adivar, 2011a, 49,50.

roll in, and roll out again when they were empty, attracted me most. I wondered how many little girls could be put in and allowed to play inside one of them; and to my childish imagination it seemed as if thirty small people could comfortably sit inside and do as they wished.”¹⁹⁶

Erek Metin

“Bu devirde ilk defa arkadaş edindim; belki de son arkadaş diyebilirim, çünkü Kolej’e gidinceye kadar hiçbir çocukla bu kadar yakın arkadaşlık ettiğimi hatırlamıyorum. Bu arkadaş annemin komşularından olan Tablalarlar Ailesi’nin küçük kızı Şayetse idi. Şayetse her an herkese hizmete koşan bir kızcağız idi. Onu kendime pek yakın arkadaş seçmemin sebeplerini tahlil ederken bugün kendime pek iyi not vermiyorum. Şayetse tanıdığım insanların en esmeri idi. Fındık rengindeki gözleri ile tebi adeta eş idi. Belki üvey annemin mavi gözlü sarışın ailesinin bende uyandırdığı şuur altı aşâğılık duygusunu Şayetse’nin fındık rengindeki teni gideriyordu. Boynu ve elleri o kadar esmerdi ki bana hiç yıkanmıyormuş gibi gelirdi. **Bazan elimi onun eli yanına koyunca ellerimiz arasındaki renk farkı bende bir zevk uyandırır.** Mahmure ablam ona “**Fındık Faresi**” demesinin sebebi renginin fındığa benzemesidir.”¹⁹⁷

Kaynak Metin

“.....**Hava Hanum** was of different origin. She was a merchant's daughter and a merchant's wife. They were very well to do till, according to her account, her husband married for the second time the widowed wife of his brother, and said that it was out of kindness. **Polygamy being rare in the families who had no slaves, this brought bad luck to the household.** Their house too was burnt down soon after in one of the big fires in Istamboul, and he lost his money besides.....”¹⁹⁸

Erek Metin

“**Havva Hanım** bir esnaf kızı ve bir esnaf karısı idi. Anlattığına göre halleri vakitleri yerinde imiş. Fakat kocası, ölen kardeşinin dul karısını aldıktan sonra vaziyetleri tamamen bozulmuş. O zamanlarda halayiksız ve mütevazı Türkler arasında, **taaddüd-i zevcat*** çok kötü görülürdü ve bazılarına göre uğursuzluk getiren, aile ocağına incir diken bir şey idi. Havva Hanım’ın İstanbul’daki evi, kocasının ikinci defa evlenmesinden sonrai büyük yangınlardan birinde yanmış ve kocası iflas etmişti.....

*Bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması.”¹⁹⁹

¹⁹⁶ Adıvar, 1926, 36,37.

¹⁹⁷ Adıvar, 2011a, 51,52.

¹⁹⁸ Adıvar, 1926, 41.

¹⁹⁹ Adıvar, 2011b, 54.

Kaynak Metin

“Arzie Hanum had been initiated into seeing the future at the birth of her first-born. **When a Turkish woman had a baby in those days it was well known that for forty days she was dangerously exposed to peri influence.** In fact it was not safe for her to be left alone for a moment, and if she was poor and had no servants a neighbor would come in to stay in her room and would leave a broom behind the door if called out in an emergency; this keeps the spirits away. The woman has a Koran on her pillow and wears a red ribbon on her hair, and every evening incense is burned beside her to keep the evil ones at a distance.”²⁰⁰

Erek Metin

“Arziye Hanım, insanların istikbalini keşfeden tabiat üstü kudretine –isterseniz falcılığına- ilk çocuğunu doğurduğu zaman erişmişti. **O günlerde her loğusanın kırk gün müddetle perilein eline düşmek tehlikesine maruz kaldığına inanılırdı.** Kırk gün loğusalar yalnız bırakılmazla şayet evde kendini bekleyecek kimsesi yoksa- bir komşu gelir, başında oturur, dışarı çıkmaya mecbur olursa kapının arkasına bir süpürge kordu. Yani süpürge, perilere karşı herhangi bir insan kadar muhafız vazifesini görürdü. Loğusanın başına mutlak bir kırmızı kurdele, başının ucunda bir Kur'an bulundurulur, perileri kaçırmak için her akşam çörek otu, üzerklik* tütsüsü* verilirdi.

*Sedefotugillerden, yaprakları almasıık, çiçekleri beyaz renkte, susamambenzeyen tohumları acı olan bir bitki.

*Dini törenlerde çevrenin güzel kokmasını sağlamak, büyü ve ilaç yapmak amacıyla yakılan kokulu madde.”²⁰¹

Kaynak Metin

“Hava Hanum used to tell a vivid story about the first night of her marriage which I can never forget. She would forget that her audience consisted of two little girls and a foolish Circassian slave, and would get into a dramatic mood.

"We used to have our hair plaited and left hanging down our backs in my young days," she would begin. "I had forty plaits; they were like a fringed shawl reaching from one shoulder to the other." (In fact, old as she was, she still had two thick plaits, hennacoloored, wound over her soft head-dress.) "I had such beautiful teeth !" (Her mouth was like an empty black hole, but she ate wonderfully, managing the hardest morsels.) "My cheeks were like two bright peaches." (They were loose wrinkled leather now.) **"My husband when led to my bridal chamber saw everything through my veil. He asked me three times to lift my veil*, but of course he opened it himself, offering me the face-seeing present*. But he had hardly looked at me before he called in the woman attendant.**

²⁰⁰ Adıvar, 1926, 42.

²⁰¹ Adıvar,2011a, 55,56.

" 'Undo one of these plaits,' he ordered her."

'O Effendi, her hair has been plaited by the Professional bath hair-dressers. She only goes once a fortnight because it is such a tremendous business each time. How can I undo it?'

" 'Undo it quickly. It cannot be real hair. It is n't possible she should have such a quantity. I must be sure that it is not false.'

"Two professional hair-dressers from the bath she used to go to were accordingly called in, and they undid my plaits while **he wetted his handkerchief in his mouth and rubbed my cheeks."**

"Why did he do that, Hava Hanum?" I would ask.

And my sister nudged me angrily for interrupting the story.

"To see if the paint would come off of course, you stupid!"

Well, finally the gentleman made sure that none of the beauteous attributes of his wife were false, and he shook his head over the possibility of such hair and such coloring.

For years and years the first night ceremonial of marriages meant for me a repetition of this particular scene. **As I had not acquired a femininistic turn of mind, I did not in the least object to any gentleman who tested the physical virtues of his wife as if he were examining any other property such as slaves or cows.** I made a moral out of this story, after I had heard other versions of first night ceremonies from other ladies, which were more or less alike; and **I concluded sadly that a bride could never cheat a Turkish husband by paint or false hair if her hair was thin and her cheeks pale.....**

***This is the ceremonial performance of old Turkish marriages.**

***A bracelet, necklace, etc., according to the wealth of the bridegroom."**²⁰²

Erek Metin

"Havva Hanım'ın anlattıkları arasında, gelin olduğu akşamın tarifi hafızamda en fazla yer etmiş olanıdır. Kendini dinleyenlerin iki küçük kız ile bir de aptal Çerkes halayık olduğunu unutur, adeta kahramanı olduğu tiyatro sahnesini tekrar eder gibi konuşurdu:

- Bizin zamanımızdaki saçlar, iki uzun örgü yapılı, arkamıza bırakılırdı, fakat ebnim arkamda kırk örgü vardı. Omzumu bir başta öbrü başa bir şal gibi örterdi. Dışerim inci gibi-o günlerde Havva Hanım'ın ağzı karanlık boş bir delik gibi açılır, fakat bu dışsız delik en zor lokmaları bile öğütürdü-, yanaklarım iki pembe şeftali – öğünlerde iki buruşuk kösele gibi idi-, Füvey, duvamğımın arkasından bana baktı, duvağımı açtı, fakat hemen kapıdan yengeyi çağırırdı.

- Şu örgülerden birini çöz dedi.

- **Yenge şaşırdı, çünkü benim saçlarım on beş günde bir hamamda usta tarafından örülürdü Yenge: "ancak bir hamam ustası bu saçları çözer, "dedi; ama efendi, örgüler açılmadan bu saçların takma olmadığına inanmadı. Ne dersin..... Bir hamam ustası buldular, getirdiler saçlarımı çözdüler. Ondan sonra mendilini tükürükledi yanaklarıma sürdü.**

Ben hemen sözü kestim:

²⁰² Adıvar, 1926, 46-48.

-Niçin yaptı Havvanım teyze?

Mahmura abla şiddetle beni dürttü.

-Aptal...yanakları boyalı mı, değil mi diye?

Bu sahneyi mangalın başında Havva Hanım bize kaç defa tekrar etti hatırlatıyamadım. Ama her defasında bizde büyük bir alaka uyandırıyorudç **Her gelinin ilk akşamı böyle inek gibi fizik muayenesinden geçmesi, gelinlik merasiminin bir parçası gibi aklıma yerleşti. Başka kadınlardan da buna benzer hikayeler dinledikten sonra, hiçbir kadının boya veya takma saç ile kocasını aldatamayacağı kanaati zihnime yerleşti.....**²⁰³

Kaynak Metin

“....."I will tell granny if you make me fetch your things."

"Wilt thou?" she would blaze. "Come along then. It is I who will tell. Dost thou think I am afraid of any one? Besides we all know thou art a telltale. Thou hast Gipsy milk."

The accusation of having Gipsy milk and mixed milk was a common one in those days. As my mother had been too delicate, father had hired wet-nurses for me. **It was believed that the milk a baby drinks affects its character, making it like the woman who nurses it. My first milk-mother, as we call a foster-mother, was an Albanian, and my sullen moods were put down to her.** Granny would say, "Now it is the milk of that cross Albanian which is working in thee." The next was the wife of an onion-seller, a supposed Gipsy. Hence anything in me different from a conventional Turkish child was her fault. For three months fortunately a good and beloved person had nursed me, and this gave the explanation of certain good traits. Whenever I was docile, gentle, or unselfish it was attributed to my **Nevres Badji***, a black slave of my granny's who had married in Istamboul. In spite of her black face she had a milk-white heart and had really nice manners. She had a respected position, and granny visited her often and allowed her to take us one at a time to her house for long visits in Ramazan. This holy month was a wonderful time in those days. The quarter where it was most brilliantly celebrated was Istamboul, near the famous mosques; and Nevres Badji's house was in Suleymanie in the very center of this part of the city. But of these wonderful doings I have more to tell later, and for the moment I must return to our evenings in Hava Hanum's room.

* **Badji is the appellation for a negro nurse.** ²⁰⁴

Erek Metin

“-Haminne’ye söyleyeceğim Abla.

Kime istersen söyle, ben korkar mıyım? Zaten sen bir fitnessi. Ne olacak **Çingene sütü** var kanında.

İnatçılık yaparsam, somurtursam, ilk sütninemin Arnavut olduğundan geliyor fitnesslik edersem Çingene sütünden. Bereket versin, Haminne’nine ski çıraklısı bir Arap halayık bana üç ay süt vermişti. **Nevres Bacı’nın yüzü kömür gibi kapkara, fakat kalbi süt gibi beyaz,**

²⁰³ Adıvar, 2011a, 58,59.

²⁰⁴ Adıvar, 1926, 49,50.

temiz bir insandı. Süleymaniye Camii'ne yakın bir yerde otururdu. Onda, ileride, Ramazan münasebeti ile bahsedeceğim”²⁰⁵.

Kaynak Metin

"I look at the meat in the butcher's shop and the melons on the stall, but never dost thou give me one thing to eat at all. Nor art thou fair and handsome, hast no good looks at all. A fine strong husband I could love, but thou art dwarfish small. So if I go and leave thee, make love to some poor black, and thou canst keep my nikah; I will not ask it back." (The nikah is the sum the husband has to pay the wife in case of divorce. If she demands the divorce, she usually gives up her right to the money in order to persuade him.)”²⁰⁶

Erek Metin

“Eti kasaplarda görürüm

Kavun karpuz sergide,

Ayda bir kere olsun, Yollamazsın hamama.

Surre alayına' giderken,

Tutmazsın araba.

Boyun bosun yoktur,

A herif,

Yürü söyle imama.”²⁰⁷

Kaynak Metin

“Men, women, and children flickered forward like a swarm of fireflies, drums were sounding in the distance, and from every minaret the muezzin was calling, *"Allah Ekber, Allah Ekber. . .*” *

* **God is great—the beginning of the usual call to prayer.**”²⁰⁸

Erek Metin

“.....Kalabalık bir ateş böreği kfilesi halinde hareket ediyor ve minarelerden "Allahu ekber, Allahu ekber" nidalan havaya yayılıyordu.....”²⁰⁹

²⁰⁵ Adıvar, 2011a, 59.

²⁰⁶ Adıvar, 1926, 65,66.

²⁰⁷ Adıvar, 2011b, 62.

²⁰⁸ Adıvar, 1926, 70.

²⁰⁹ Adıvar, 2011b, 73.

Kaynak Metin

“.....Thereupon the house began to get ready to celebrate my *bashlanmak*, my entrance into learning.

Little children in Turkey started to school in those days with a pretty ceremony. A little girl was dressed in silk covered with jewels, and a gold-embroidered bag, with an alphabet inside, was hung round her neck with a gold-tasseled cord. She sat in an open carriage, with a damask silk cushion at her feet. All the little pupils of the school walked in procession after the carriage, forming two long tails on either side. The older ones were the hymn-singers, usually singing the very popular hymn, "The rivers of paradise, as they flow, murmur, Allah, Allah.' The angels in paradise, as they walk, sing, 'Allah, Allah.' " At the end of each stanza hundreds of little throats shouted, "*Amin, amin!*"

They went through several streets in this way, drawing into the procession the children and waifs from the quarters they passed through until they reached the school. In the school the new pupil knelt on her damask cushion before a square table, facing the teacher. Kissing the hand of the instructor, she repeated the alphabet after her. Some sweet dish would then be served to the children, and each child received a bright new coin given by the parents of the pupil to be. After this sort of consecration, the little one went every day to school, fetched by the *kalfa*, an attendant who went from one house to another collecting the children from the different houses.”²¹⁰

Erek Metin

“.....Bu muvafakat derhal evde bir mektebe başlama hazırlanması doğurdu. O günlerde mekteb başlama merasimi çok cazipti. Kızlara ipekli, süslü esvaplar giydiretilirdi, göğüslerine sırma işlemeli içlerinde Elifba* cüz'ü* bulunan keseler asarlar, arabaya bindirirler, ayaklarının altına ipekli bir yastık koyarlardı. Başlanacak mektebin çocukları, arabanın arkasından gelirler ve öndeki büyük çocuklar ekseriyetle:

Şol cennetin ırmakları,

Akar Allah deyu deyu.

Cennette huni kızları,

Gezer Allah deyu deyu!

diye çocukluğumuzun en meşhur ilahisini söylerler, her mısra'ın arkasından küçükler de "âmin, âmin" diye alaya katılır ve gırtlaklarını patlatıncaya kadar bağırırlardı. Sokaklarda alay geçerken başka çocuklar da sürüye katılır, mektebe kadar giderler. Mektebe başlayacak çocuk, hocanın elini öperek elifbayı tekrar ederdi. Ondan sonra bütün çocuklara lokma ve çilpara dağıtılırdı. Artık ertesi sabahtan itibaren mektebin kalfası gelir, mahallenin mektebe giden diğer çocukları ile birlikte onu da alır mektebe götürürdü.

²¹⁰ Adıvar, 1926, 86.

*Osmanlı alfabesi

*Kuran'ın bölünmüş olduğu otuz parçadan her biri”²¹¹

Kaynak Metin

“.....**All ceremonies in Turkey**, even marriages and Bairams, tend to take on a sad and solemn tone; always the women with wet eyes and the men in softened silent mood. What makes other people rejoice **makes the Turk sad**.”²¹²

Erek Metin

“Evlenme, bayram, hatta mektebe başlama Hulâsa başka memleketlerde coşkun bir sevinç gösterisine vesile olabilecek merasimler bizde daima hüznü yaratıyor. Kadınlar mutlak ağlıyor, erkekler huşu ifade eden bir tavır takmıyorlar. Evet, başkalarına sevinç veren şey bize hüznü veriyor.

* Gönül üzgünlüğü.”²¹³

4.4.2. Düşünümsellik ile Otobiyografilerin Çevirisinde Kullanılan Tekniklerin İncelenmesine İlişkin Örnekler

Kaynak Metin

“Finally Suleymanie mosque was reached, where we were to hear preaching or **mukabele**.* The sight of that gray and imposing group of buildings made me almost drunk with pleasure.....

* Every family had a hafiz, a man who knows the Koran by heart and the musical rules of the chanting. He has to chant the Koran for the soul of the dead. One heard them in every mosque, some being famous and more sought after for beauty of voice or rendering.”²¹⁴

Erek Metin

“Nihayet Süleymaniye Camii'nde bir mukabele, Cami'nin etrafındaki o kurşun renkli binaların senfonisi beni adeta sarhoş etti.....”²¹⁵

²¹¹ Adıvar, 2011b, 84.

²¹² Adıvar, 1926, 88.

²¹³ Adıvar, 2011b, 85.

²¹⁴ Adıvar, 1926, 67.

²¹⁵ Adıvar, 2011b, 71.

Kaynak Metin

“A moment's pause at the door to give one's shoes to **the old man*** the lifting of the corner of the huge worn curtain, beside which one looked like a tiny rabbit, and then the entrance!

A gray endless upward sweep of dome, holding a hazy gray atmosphere in which hung the constellation of **the tiny oil lamplets**. The light through the colored Windows must have added a rosy hue, but the warmth of its pinkish shade was rather felt than seen. It was diffused in that gray air and added a faint tone which prevented the gray from being sad and somber, as it usually is on sea and sky. The magic of genius has given the mosque of Suleymanie the proportions which make one fancy it the largest building one has ever seen, so imposing is the sense of space and grandeur reduced to its simplest expression. Near the **mihrab**,* under different groups of lamps, sat various men in white turbans and loose black gowns, swinging their bodies in rhythm with the lilt of their minor chants. Everything seemed part of the simple majestic gray space with its invisible rosy hue and its invisible pulsations. In the pulpits sat men in the same dresses as the chanters. They Were preaching and waving their arms in more passionate rhythm than the chanting ones, but everything became toned down and swallowed up in the conquering silence, in the invisible pulsation of the air. Nevres sat down where she could listen to some man who was chanting for the souls of the dead. Some of these chanters were old and some young, but all had the transparent amber pallor and the hectic eyes of those who are fasting. In no time I felt caught up into the general sway and began moving my body unconsciously to and fro in the same harmonious manner as the rest. I became a part of the whole and could not have moved otherwise than under the dominating pulsations of the place. No false note, no discordant gesture was possible.

There were more groups of women than men around the preachers, and as Badji always went to listen to the chanters, I quietly sneaked away and knelt before a preacher's pulpit. A pale man with eyes of liquid flame was speaking, condemning every human being to eternal fire, since his standard for a good Moslem was such that it was quite impracticable to get to heaven. As the natural dwelling-place of Moslem mortals therefore, he described all the quarters of hell—the place where people are burned, the place where they are tortured in all sorts of ways. It seemed to be a case of either endless suffering in this world or the next; that at any rate is the effect which has stayed in my memory as being what he wanted to impress upon us. His arms in their long loose black sleeves had prophetic gestures; his voice had a troubling tone, something so burning, so colored lending itself to the wonderful rhythm and beauty of the verses of the Koran which he read and interpreted. It was really sublime nonsense, rendered in most artistic gestures and tones. I sneaked back to Badji and hid my face in her ample charshaf. I was frightened and troubled for the first time with a vague sense of religion.

* No one may pollute a mosque by walking in it with shoes dirty with the impurities of the street. Huge padded curtains hang over the mosque doorways.

*Until recently all mosques were lit by tiny lamps, each lamp consisting of a small, cup-like glass filled with oil on which floated a wick. From the ceiling of the dome an iron framework was hung by heavy chains, and in this framework the lamps were placed; but so slight and delicate was it that when the lamps were lit the framework was unseen and the impression was of stars hanging in the sky of the dome.

* The part of a mosque which shows the direction of Mecca.”²¹⁶

²¹⁶ Adivar, 1926, 68-70.

Erek Metin

“.....Ayakkabılarımızı kapıda verip de o ağır ve kalın perdenin yanından içeri girerken hepimiz birer tavşan kadar küçük kalıyorduk.

İçeride yine kurşuni bir havada o yüksek kubbeden inen küçük yağ kandilleri, boşlukta pırıldayan birer **seyyare*** gibi idi. Camlardan sızan ışık, bu kurşuni havaya görülmeyen, fakat sezilen bir pembelik ilave ediyordu. Bunlar sönünce denizle gökyüzü gibi bir şey olacaktı.

Mihrabın* yakınında beyaz sarıklı, siyah cübbeli adamlar seslerinin temposuna uyarak sallanıyorlar. İşte bu şahane, kurşuni boşlukta, göze görünmeyen bir pembelik içinde kolektif bir nabız atıyor. Birtakım adamlar aynı tempo ile kollarını sallayarak, zaman zaman seslerini yükselterek **vaaz ediyorlar***. Nevres Bacı Kur'an okuyanların önüne oturdu.

Hafızların bazısı ihtiyar, bazısı genç. Hepsinin yüzü sapsarı, gözleri pırıl pırıl. Biraz sonra ben de o kalabalıkla beraber Kur'an sesine uyarak öne arkaya, sağa sola sallanmaya başladım. Kolektif hissin ve hareketin ne demek olduğunu o zaman sezmiş olsam gerek.

Bir aralık Bacı'yı bıraktım, **vaizlerden*** birinin kürsüsünün önüne dört ayak sürünerek gittim. Solgun yüzlü, gözleri ateş saçan bir vaiz, her insanı ebedi bir cehennem ateşine mahkûm ediyor ve yeryüzünde cenneti hak edebilecek kimse yokmuş gibi konuşuyordu. Belki de mantık icabı, insanın son durağı -onun kanaatine cehennem olduğu için, **muhtelif*** yerlerini, **azabın*** her şeklini, erişilmez ve tabii sanatkâr kudreti ile çiziyordu. Her halde dünyada da ahrette de sonsuz ve çeşitli azaplara maruz ve mahkûm olduğunu kalabalığın kafasına yerleştirmek istiyordu. Uzun ve bol siyah cübbesinin içinde kolları bu karanlık istikbali gösteren hareketlerle inip kalkıyor, sesi bir yanardağ alevi gibi etrafa korku saçıyordu. **Bu gün, söylediklerinin, hareketlerinin bir sanatkâr kudretiyle ifade edilen birtakım korkunç manasızlıklar olduğuna inanıyorum.** Ben korktum, sürünerek Bacı'nın yanına gittim, çarşafının içine saklandım. O, anda, din bana müphem ve korkunç bir şey gibi görünüyordu.

* Gezegen.

* Cami, mescit gibi yerlerde Kâbe yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan oyuk veya girintili yer.

* Dini öğütlerde bulunuyorlar.

* Cami ve mescit gibi yerlerde Kuran'dan, hadis kitaplarından örnekler getirerek dini öğüt veren kimse.

* Çeşitli.

* Müslümanlıkta dünyada günah işlemiş olanlara ahrette verilecek ceza.”²¹⁷

²¹⁷ Adıvar, 2011b, 72,73.

Kaynak Metin

".....I thought of granny's caution: "That woman does not pray at all ; no one is religious in the proper way among those people. Do not forget to say thy sures at night before thou goest to sleep." The sures were from Al Falaq, and as my Arabic lessons went on I began to realize the beauty of the words, which till now had been nothing but soothing sounds:

Say: I seek refuge in the Lord of Dawn,

From the evil of the utterly dark night when it comes,

And from the evil of those who cast wicked suggestions on firm resolutions. . . ."²¹⁸

Erek Metin

".....Haminne ayrılırken bana: "Orada herkes beynamazdır; sakın geceleri Kul'euzü'leri ve Elham'ı okumayı unutma," demişti. Bunların manasını anlamak bana çok büyük bir teselli verdiği için, her çocuğun bunları yatarken Türkçe olarak tekrar etmesinin çok hayırlı olacağına inanıyordum.

"Yattım sağıma, döndüm soluma"yı ilk o gece tekrar ettikten sonra, daima Fatiha'yı okuyordum:

"Bütün âlemlerin hâkimi olan, Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Merhametliler merhametlisi, hesap gü-nünün Rabbi olan sana ibadet eder, senden yardım dileriz. Bize doğru yolu göster, senin nimetine mazhar olanların yolunu göster, gazabını celb etmişlerin doğru yoldan sapmışların değil."*

*Fatiha suresi (yazarın meali)."²¹⁹

Kaynak Metin

"We are having great iftars" (Ramazan invitations), she said; "grandfather in the selamlık and Granny in the harem. We have got a new man cook and an Armenian woman-servant for Ramazan, and Hava Hanum is all dressed in her grandest things and is receiving the visitors. To-night we are going to have a children's party. Thy Nut-rat is coming. All the girls in the quarter are coming. Auntie* Vasfie is bringing that newly circumcised boy of hers, that monkey-faced child who sits at the window in a girl's blue dress and the cap covered with a *nazar takimi*"

* Every older woman was called "auntie" by little children. Boys who had just recently been circumcised wore blue dresses and caps, and dangling down from their caps they had an ornament, *nazar takimi*, made of blue beads and pearls to keep off the evil eye."²²⁰

²¹⁸ Adıvar, 1926, 156.

²¹⁹ Adıvar, 2011b, 126.

²²⁰ Adıvar, 1926, 74.

Erek Metin

“- Haminne hem selâmlıkta hem de haremde bütün komşuları iftara davet edecek. Ramazan için bir aşçı, bir de Ermeni kadın tuttular. Bu akşam çocukların iftarı. Şayeste de geliyor. Hep kızlar ama, Vasfiye Teyze'nin hani şu pencerede gördüğümüz nazar boncuklu, takkeli, maymun suratlı oğlu Rıfat yok mu, onu da getirecek.”²²¹

Kaynak Metin:

“At six in the morning Mahmoure Abla came in. They had actually to hold me as they dressed me, for I was still burning with fever and was dizzy and sick-more than ever before; but I knew I should be able to command myself as soon as I was on the road. She brought down a funny talisman which the children wore around their necks.

"This is the prayer of the Unknown," she said.²²²

Erek Metin

“Ertesi sabah, saat 6'da Mahmure Abla geldi. Beni onlar giydirdiler. Çünkü hâlâ ateşim yüksekti ve başım durmadan ağrıyordu. Bununla beraber, sokağa çıkar çıkmaz kendimi ayakta tutabileceğimden emindim. Ablam bir muska getirip boynuma taktı ve dedi ki:

--Bu, Şeyh Edebalı'nın odasında asılı bir duaymış.

Bir gün Sultan Osman, şehzadeyken, onu ziyarette gelmiş, bu duanın ne olduğunu sormuş. Şeyh de bunun ne kadar mühim olduğunu söyleyince, bütün gece, bu duanın asılı olduğu yerin altında durarak kurmak istediği hükümet için sabaha kadar dua etmiş O hükümet geldi, geçti. Sizler onu yerine koyacaksınız yine. Şimdi bunu boynuna asalım, sen bu mukaddes dua yolunda çalışırken, sana bir zarar gelmez.

Mahmure Abla'nın hiçbir zaman bu kadar ciddi konuştuğunu duymamıştım. Durmadan yüzüme bakıyor, gülüp gülmediğimi anlamak istiyordu.

- **Tak boynuma Abla, bir daha çıkarmam. Çocukluğumda boynuma muska astırmazdım. Fakat bunu, Mahmure Abla'nın kendisi ifade ettiği için takıyordum.**²²³

²²¹ Adıvar, 2011b, 76.

²²² Adıvar, 1928, 82.

²²³ Adıvar, 2011b, 86,87.

Kaynak Metin:

“.....There was a huge bonfire in the middle, and men danced round it while one beat a

drum and another played a **"zurna," a flute-like instrument**, very like the Highland fife.”²²⁴

“"The slut is coming in to dance for you," they said."The men are going to let her come, since it's for you."

The slut was a hired woman dancer who usually performed only for the men. Although in a village there are more love affairs without the benediction of the clergy than in a town, there is no prostitution. So that a prostitute or "slut," as they called her, was a person to arouse intense curiosity in the peasant women. The sins of the flesh, and in fact sins of all other categories too, gave rise to no outburst of virtuous indignation among the village folk. They regarded all flagrant sinners much as they would a rope dancer, and felt a secret thrill at the thought of any person daring to do that which was forbidden them by custom and fear. Besides, the presence of a slut at weddings and other such celebrations often coincided with knife drawings and similar outbursts of violence; and although the peasants as good women deprecated these rough events, as mere females they felt a sneaking admiration for any other female who could stir up such violent passions in the male breast.

"Where did the men get her from ?" I asked.

"From the Street of the Red Lanterns," they answered.”²²⁵

Erek Metin

“.....Dışarıda davul zurna çalınıyor, Ayşem türküsü söyleniyordu. Orada bir kahpe vardı. Kadınlar bana:

--Kahpe yalnız erkeklere göbek atar ama, senin yanına gelip çiftetelli oynayacak, dediler. Bu kadını nereden bulduklarını sorduğum zaman, kırmızı Fener Sokağından getirdiklerini söylediler?.....”²²⁶

Kaynak Metin

“The day before the Kurban Bairam, granny took me for our annual visit to the *türbeh* of **Eyoub.*** Before my birth, it was very much hoped that I should be a boy, and father had vowed that he would name me, after the saint in Eyoub, Halid. When I disappointed them by turning out to be a girl, they persisted in giving me the feminine form of Halid, which is Halide; and every year either father or granny took me to the Holy Tomb and sacrificed a sheep for the poor of Eyoub.

²²⁴ Adıvar, 1928, 207.

²²⁵ Adıvar, 1928, 207,208.

²²⁶ Adıvar, 2011b, 181.

As we were driving this year to Eyoub, grannj stopped at **Hadji Bekir's*** and bought *loukoum*. "The softest you have," she said. "It is for an old lady of a hundred and ten."

"Who is she?" I asked, as the carriage drove on.

"My teacher," she said. "I have not been to see her for some time, and I need her **blessing,*** especially just now."

So that year we called on the oldest lady in Eyoub, living in the oldest house in the place."

* Eyoub, the Turkish form of Job, is a suburb of Constantinople just outside the city walls on the Golden Horn. It is said to have been thus named to commemorate the fact that Eyoub, or Halid (as he was also called), one of the most devoted of Mohammed's followers, made a raid and entered the Byzantine city some hundreds of years before its final fall before the Turkish armies in 1453. The Mosque of Eyoub is one of the most sacred. A *türbeh* is a small building round a tomb, often of great architectural beauty.

* The great sweet-shop in Istamboul, specially renowned for its Turkish delight.

* A teacher's blessing is especially respected. One of the sayings of Ali is: "If some one teaches me one letter, I am his slave for life."²²⁷

Erek Metin

"Kurban Bayramı'ndan bir gün önce Haminne beni Eyüpsultan'a götürdü. Orada bağlı idim. Babam bir erkek çocuğu beklemiş, adını doğmadan Halit koymuştu. Rahmetli, ölünceye kadar bana "Halit" derdi. Her sene kurban bayramından evvel beni ya babam ya da Haminne oradaki türbeye götürür ve orada bir de kurban keserlerdi.

Eyüp'e giderken Haminne, Hacıbekir'in önünde tarabayı durdurur, lokum alırdı. Şekerciye: "Çok yumuşak olsun, yüz on üç yaşında bir ihtiyar hanım için," derdi. Arabada kim olduğunu sorunca: "Hocam, bu günlerde onun duasına çok muhtacım," dedi. Eyüpsultan'da ilk işimiz, belki en eski bir evden en yaşlı bir kadını ziyaret oldu."²²⁸

Kaynak Metin

"My Arabic teacher was an elderly gentleman with an enormous white turban and a gray beard. His system proved excellent, and I soon got to understand my Koran. But this had an unpleasant side to it. He often asked strange gentlemen, Arabic scholars, to come and listen to our lessons. He wanted to prove the efficiency of his system. Fortunately I was not very self-conscious with men; they did not notice one's looks as women did. Shukri Efendi approved of my pious spirit, and after each lesson he gave me a talk on the holiness and beauty of Islamism. Islamism taught by an orthodox person is very clear and full of common sense, but like everything very orthodox it lacked a certain mystic emotion, and this led me to long as I grew older for the mystic tendencies of the dissenting spirit of the **tekkes*** I learned enough from my teacher, however, to make me fairly correct in my daily ablutions and daily prayers. Every

²²⁷ Adıvar, 1926, 98, 99.

²²⁸ Adıvar, 2011b, 92.

Thursday and Monday afternoon I used to sit in my room and chant **Yasin*** for the souls of the dead. The large hall, with the five rooms opening off it where my own rooms happened to be, was entirely deserted except for myself, and my voice had a way of resounding to its furthest corners, like a strange and searching call for the years that were gone.

* Tekkes are Moslem institutions, something of the character of Christian monasteries. The dervishes who are the members of them are distinguished not only for great religious fervor but also for non-orthodox mystical tendencies.

* Yasin is the name of the chapter in the Koran which is chanted for the souls of the dead.”²²⁹

Erek Metin

“Merhum Şükrü Efendi'nin sistemi benim için çok faydalı olmuştu. Sisteminin ilk muvaffakiyeti diye beni mütemadiyen eve büyük misafirler dinletmek için getirirdi. Maamafih erkeklerden kadınlar kadar çekinmez ve sıkılmazdım. Her halde erkekler insana kadınlar gibi şahsi suallar sormazlardı. Aynı zamanda Şükrü Efendi gibi bir hocadan İslâmiyet'i öğrenmek bana dinimiz hakkında sarîh fikirler veriyordu. Beş vakit namazımı kılıyordum; perşembe ve pazartesi yürek sesle ölümlerin ruhuna Yasin okurken, benden başka kimse bulunmayan üst katın sofasına ve odalarına akseden sesimde adeta geçmiş günleri çağıran garip bir mana vardı. Dinin mistik tarafı, biraz da belki bu sofulaşmanın bir aksülâmeli olarak başka başka tesirlerle hayli erken içimde uyanmaya başladı.”²³⁰

4.4.3. Açıklanabilirlik ile Çevirmen Tarafından Toplumsal Dünyanın Nasıl Yorumlandığının İncelenmesine İlişkin Örnekler

Kaynak Metin:

“The door of our compartment opened suddenly and Mustafa Kemal Pasha's hand reached up to help me down the step. **In that light his hand was the only part of him I could see distinctly, and it is that part of him which is physically most characteristic of the whole man. It is a narrow and faultlessly shaped hand, with very slender fingers and a skin which nothing darkens or wrinkles. Although it is not effeminate, one would not expect it to be a man's hand.** Its swift and sudden movements reminded me of Mehmed Chavoush and of that new revolutionary type of whose existence I had become aware in Samandra. It seemed to me that the merciless hunting of the human tiger in Turkey had its answer in this hand. It differed from the large broad hand of the fighting Turk in its highly strung nervous tension, its readiness to spring and grip its oppressor by the throat.”²³¹

²²⁹ Adıvar, 1926, 157, 158.

²³⁰ Adıvar, 2011b, 127.

²³¹ Adıvar, 1928, 127.

Erek Metin:

“Trenin kapısı açılınca, Mustafa Kemal Paşa yaklaştı. Bana merdivenlerden inerken yardım etti. Bu elin çevik hareketi ve kudreti, bana Mehmed Çavuş'la Milli Mücadelenin, yolda arkadaşlık etmiş olduğum şahsiyetlerini hatırlattı. Fakat bu kudretli el, şekil itibariyle ötekilerden bambaşkaydı. Anadoluluların elleri umumiyetle kocaman, geniş ve zalimleri gırtlığından yakalamaya kadir görünür; Mustafa Kemal'in gergin derili, uzun parmaklı, beyaz eli Türk'ün bütün hususiyetleriyle birlikte aynı zamanda hakim bir vasfa da sahipti.”²³²

Kaynak Metin:

“The gray figure came in, but the lamplight was not good enough for me to study it. He sat on the **divan** and talked, but this first interview would have been disappointing if I had thought that I could take in Mustafa Kemal Pasha at a first meeting. **His mind is two-sided, like a lighthouse lantern. Sometimes it flashes and shows you what it wants you to see with almost blinding clearness; sometimes it wanders and gets itself lost in the dark.** This evening the dark side was evident. And as I listened to him I was lost, for he showed none of the clarity I had expected of him, both from his letters and from the prompt and decisive steps he had taken in the quick and dizzily moving panorama of the first days of the revolution.”²³³

Erek Metin:

“- Mustafa Kemal Paşa'yla Adnan Bey geliyorlar, dedikten sonra odadan çıktı. İçeriye giren Paşa'yı lambanın sönük ışığında pek fark edemiyordum. **Sedirin** üzerine oturarak konuşmaya başladı. İlk görüşte onu anlamak güçtü. Mustafa Kemal Paşa **deniz fenerlerini** hatırlatıyordu. **Işık saldıği zaman göz kamaştıracak kadar parlak, fakat ışık söndüğü zaman bir şey görmek ihtimali yok. Bu ilk konuşmada onu anlamak kabil değildi.** ²³⁴

Kaynak Metin:

“On the seventh of June, about five o'clock, I went to the doctors' room. We could still afford the luxury of a cup of tea and half an hour's rest in the afternoon. There was no one in the room, and I took up the papers from Istamboul and glanced at them rather absent-mindedly. “Great loss,” “The death of a savant,” dominated a page. I read a few lines without understanding, but I had an uneasy feeling in me somewhere . . . **Salih Zeki Bey had died . . .** the father of my sons had died . . . the pity, the helpless longing to reach them beyond the Atlantic, to touch them and say, “I am still alive,” was intolerable at first.

²³² Adıvar, 2011b, 135.

²³³ Adıvar, 1928, 128, 129.

²³⁴ Adıvar, 2011a, 136, 137.

Yet the vision of his sons and mine in mourning soon passed away. I realized suddenly that this was the master mind to which I had bowed down with all the veneration I was capable of in my youth; this was the first man I had loved with all that my eighteen years held, and the capacities of my eighteen years for loving were infinite. And this was the man who, after having rules all the moods and the sufferings I had gone through for nine years, had passed out of my life completely, so much so that I was not able even to recognize him during the few chance meetings we had had. But on the seventh of June, 1921, when I knew that he had passed away from among men he came back to me in a flash. . . . A well-lit room in Nour-Osmanié, with all the details of a well-cared-for and cozy home . . . the green shade covering the light by his spacious writing-table . . . it is evening . . . he is in his dressing-gown, and the usual brown warm cap is on his head . . . the same utter absorption as the pen grates the paper . . . and I am choosing the story I read every evening to the little boy who will presently come and climb on my knees . . . he rises from the desk and comes toward me . . . have we quarrelled again? Why is that intellectual look which has awed me so long and still awes me at this moment turned to me? Why does he say with the same tone he has used so often, "Oh, you poor little girl!" The superiority, the pity, the whimsical yet affectionate tone reechoes in the doctors' room in Eskishehir. "Poor little girl!" . . . What is she doing in this room in Eskishehir, now that that other room has gone? What is she doing, anyhow, in this strange and funny world? How many times have the man in the brown cap and the poor little girl vowed in earnest that they would die together and be buried in the same grave! Oh, the utter travesty, the unreliability, and the clownishness of life."²³⁵

Erek Metin

"Yedi haziran, saat beşte, Doktor'un odasına bir fincan çay içmeye gitmiştim. Orada İstanbul gazeteleri vardı. Birinde, "Bir Âlimin Ölümü" başlığı gözüme çarptı, okudum. **Salih Zeki Bey'in ölümünü yazıyordu.** İçimden Atlantik'i ruhumla geçip çocuklarıma, "Ben daha yaşıyorum " demek geldi. Ben eski günlerin hatıralarına dalmışken, Dr. Şemseddin....."²³⁶

Kaynak Metin

".....She did not bother much about the struggle in Anatolia; her native city was Saloniki, she mourned for it, and she would have no new dress made until her son Mustafa would deliver the city from captivity.

Fikrie Hanum's coming into the room ruffed her. She would bristle all over with resentment and boom out hints at young people in general which were meant to be for Fikrie Hanum in particular. The young woman sat opposite her, respectful but cool, and very conscious of the old lady's animosity. These mutual resentments seemed inevitable, for both loved the same man wholly for his own sake and wished to own his heart."²³⁷

²³⁵ Adıvar, 1928, 264, 265.

²³⁶ Adıvar, 2011b, 219.

²³⁷ Adıvar, 1928, 348.

Erek Metin

“.....Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin Ankara'ya gelmiş olması Dr. Adnan'ı oraya mütemadiyen gitmeye mecbur ediyordu. ihtiyar hanımın yüzü, ince, hareketli vücudu, atılğan ifadesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın aynıydı. Yetmiş yaşında olmakla beraber, süt gibi beyaz ve pembe renkli cildinde bir tek buruşuk yoktu. Çok çabuk öfkelenir olmasına rağmen, koyu mavi gözlerinde ve ağzında bir şefkat hissedilirdi. Beyaz entarisi, ütülü mendilleri, beyaz elleri büyük annemi hatırlatırdı. Tam Makedonyalı bir kadındı. Onun için oğlu, daima ilk mektepteyken istediği gibi azarladığı Mustafa'ydı. Bir yer yatağında yatıyordu. Anlaşılan hastalığı çok ciddiydi ve yaşaması bir mucizeydi. **Dr. Adnan'ın boynuna kollarını dolar, yanaklarını öper, elini yakalayarak doğmuş olduğu Selanik şehrinden bahsederdi.** Anadolu mücadelesiyle pek ilgili değildi. içi Selanik için yanıyordu. Oğlu Mustafa, Selanik'i almadan kendine yeni bir entari yapmamaya and ettiğini söylerdi. **Fikriye Hanım'a da pek teveccühü yoktu.**”²³⁸

Kaynak Metin

“It was during this week that I had a big surprise. A man who was usually present at Mustafa Kemal Pasha's night revels came to see me.

.....I did not mean to change my habits. I was not going to be bullied. The man who told me this had never lied, to my knowledge. I was puzzled. "Was it only a drunken fantasy? Or was Mustafa Kemal Pasha lying deliberately? For the only man to whom I ever talked serious politics was Ismet Pasha. Kemaleddine Sami Pasha, whose guest I had been at Bolvadin, discussed everything freely, but there had been no one present, and neither he nor I expressed any personal opinion which could be used against the military prestige of Mustafa Kemal Pasha. Whatever people's politics were in those days, every one meant to stand and did stand by Mustafa Kemal Pasha as the leader of the movement. This queer allegation puzzled and hurt me all the more because Mustafa Kemal Pasha continued to visit me and acted as if nothing had happened. I knew him too well to be sure that he would speak out if he had really heard anything of the sort. And I did not want to discuss the matter with him, for the sake of the man who had told me about it. In the meantime, there had been some difference of opinion between the Turkish authorities of the Turkish orphanage in Kaisariya and the American Near East Relief, which was supporting it.

I was on the advisory board, and both the Turkish and the American members wanted me to go and study the question and report. I was glad of the opportunity to see Kaisariya. I wrote to Ismet Pasha telling him of what I had heard, and I also asked him to make some arrangement by which I could work in Angora. Mustafa Kemal Pasha was too great a man in the military movement to be troubled by this sort of suspicion, be it only the outcome of his own imagination.”²³⁹

²³⁸ Adıvar, 2011b, 280.

²³⁹ Adıvar, 1928, 348.

Erek Metin

“Bu aralık, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in sabık valisi Tahsin Bey'in evinde bir içki âleminde hepimizin aleyhinde bulunduğunu ve benim dağlarda yalnız gezmemin tehlikeli olacağını, bana orada bulunan bir adam anlattı. Pek inanmak istemedim. Dolaşmakta devam ettim. İnanmadım, çünkü, Mustafa Kemal Paşa'nın vücudunun* bu mücadeledeki lüzumunu en fazla hissedenlerden biriydim. Bu adamın sözlerini o günlerde bize sık sık gelen ve bize çok dostça davranan Mustafa Kemal Paşa'ya söylemekten çekindim.

Aynı günlerde Amerikalılar ve Türkler, Kayseri'de bir yetimhane açacaklardı. Beni oraya bu meseleyi tetkik için yolladılar.

*Varlığının”²⁴⁰

Kaynak Metin

“Another big hall, bigger than that of Sakaria days-a long table laid out, officers walking hurriedly, the same greeting from every side.

The door of a small room is open. Two lamps burn on a round table. Fevzi Pasha and Mustafa Kemal Pasha are leaning over a map and gesticulating. It is Mustafa Kemal Pasha who sees me first, standing by the door. He seems to be actually blinking at a hundred suns all rising over his head, so exalted and radiant he seems.

"Welcome, Hanum Effendi." The ring of the voice and the shake of the hand make you feel his excitement-the man with the will-power which is like a self-fed machine of perpetual motion.

"Congratulations, Pasha. You have alone it at last."

There is a mighty chuckle-a chuckle that reminds one of the purr of a royal tiger.

"Yes, we are doing it at last. How did you come? When did you come?"

"I nearly fell into the Greek lines, I believe."

"I also nearly fell into the Greek lines to-day."

"Your falling into Greek hands would have quite a different significance."

Another long chuckle. He seems to be contemplating the joke of falling into Greek hands.

"Come, Hanum Effendi, let us eat."

Fevzi Pasha sat opposite-he is patting his right shoulder, as he usually does in moments of satisfaction, and sucking his teeth, which makes such a funny noise. Ismet Pasha is

²⁴⁰ Adıbar, 2011b, 284.

his own self-there is an excess of cordiality. As he shakes hands I feel as if he were saying, "Forget about the nasty episode you have written in your letter; it was a mistake."

Thinking of all that he had gone through in the harci days, it was almost touching to see Mustafa Kemal Pasha's exuberant joy.

"After you take Smyrna, Pasha, you will rest, you have struggled so hard."

"Rest; what rest? After the Greeks we will fight each other, we will eat each other."

"Why should we?" I said. "There will be an enormous amount to do in the way of reconstruction."

"What about the man who have opposed me?"

"Well, it was natural in a National Assembly."

He had been talking in a bantering tone, but now his eyes sparkled dangerously as he mentioned the names of two men from the second group (the name of the opposition party in those days).

"I will have those lynched by the people. No, we will not rest, we will kill each other."

Though I did not take these words seriously, they were symptomatic. We were at the very beginning of the final realization of our dream. "Was he going to use his power, a power achieved at the cost of such national sacrifice, for petty grudges? He deserved the highest price he could ask from the nation for his services; but this desire for revenge for political purposes expressed so early was nauseating. I looked at Ismet Pasha. He was eating his dinner quietly.

"When the struggle ends," he continued, "it will be dull; we must find some other excitement, Hanum Effendi."

These words are the key to his temperament. There must be something doing-he must be on the stage, a unique actor perpetually astonishing the world-a dangerous kind of actor, but dangerous for others and safe for himself. He must be exacting all that the spectators can give-fear, wonder, adoration. And he would have only shadows on the stage, shadows called or sent back at his will, simply to make the show showy no more. Perhaps he was not so very different from the other men of destiny whose specialty was thrones, power, rather than intellectual achievement. He made me think strangely at this moment of Isaiah's description of God, a God who will not bear any uplifting of heads, be they of men, trees or mountains. "For the day of the Lord of hosts shall be upon every one that is proud and lofty, and upon every one that is lifted up And upon all the cedars of Lebanon, that are high ... and upon all the hills that are lifted up." Mustafa Kemal Pasha was now going to act the Lord of hosts in Turkey-woe to every one whose head is uplifted!

I smiled at it all in those days. I felt curiously detached from the future of this rising man. Compared to the future and the destiny of the Turkish people which they themselves would shape out of their undying vitality, Mustafa Kemal Pasha was one single wave in a mighty sea."²⁴¹

²⁴¹ Adivar, 1928, 354-356.

Erek Metin

“Nihayet, Sakarya günlerinininkinden daha büyük bir sofa. Büyük bir masa. Zabitler dolaşıyor. Bir küçük odanın kapısı açık. Yuvarlak bir masada iki lamba yanıyor. Fevzi Paşa ile Mustafa Kemal Paşa bir harita üzerine eğilmişler, bir şeyler konuşuyorlar. Mustafa Kemal Paşa'nın başında yüz güneş birden doğmuş gibi yüzü parlıyor.

- Safa geldin, Hanımefendi.
- Tebrikler Paşam, nihayet muvaffak oldunuz.
Bir kahkaha:
- Evet, nihayet bu işi yaptık. Buraya nasıl geldiniz?
- Az daha Yunanlıların arasına düşüyordum.
- Ben de bugün Yunanlıların arasına düşüyordum.
Bunu söylerken yine gülüyordu.
- Sizin düşmeniz çok büyük bir felaket olurdu.
Yine bir kahkaha:
- Gelin, Hanımefendi. Yemek yiyelim.
Fevzi Paşa karşımda oturuyor ve memnun olduğu anlardaki gibi sağ göğsüne vurup gürüldüyordu. İsmet Paşa da oradaydı.

Geçmiş günlerde neler çekmiş olduğunu düşünerek Mustafa Kemal Paşa'nın neşesi insana ferahlık veriyordu.

Dedim ki:

- İzmir'i aldıktan sonra artık biraz dinlenirsiniz, Paşam. Çok yoruldunuz.
- Dinlenmek mi? Yunanlılardan sonra birbirimizle kavga edeceğiz, birbirimizi yiyeceğiz.
- Niçin? O kadar yapılacak iş var ki!
- Ya bana muhalefet etmiş olan adamlar?
- Bu, bir millet meclisinde tabii değil mi?
Burada gözleri tehlikeli surette parladı ve İkinci Gruptan iki isim zikrederek onların halk tarafından linç edilmeye lâyık olduklarını söyledi.

Ben bu sözleri ciddiye almadım. Nihayet gayemize ulaşıyorduk. Bu kadar büyük bir milli fedakârlıktan sonra O, milletin en büyük mükâfatını hak etmişti. Biraz sonra yemek yerken:

- Bu mücadele bitince, vaziyet sıkıntılı olacak. Başka heyecanlı bir iş bulmalıyız, Hanımefendi, dedi. Bu sözler Mustafa Kemal Paşa'nın mizacının anahtarıdır. Büyük kudrete erişenlerin hepsinde bu vardır.

Ben gülüyordum. Geleceği düşünüyordum. Mustafa Kemal Paşa bu büyük cereyanda üste gelen en büyük dalgaydı. ²⁴²

²⁴² Adıvar, 2011b, 289, 290.

Kaynak Metin:

“EPILOGUE

.....

“All through the ordeal for independence the Turkish people itself has been the supreme hero-the Turkish people has honored Mustafa Kemal Pasha as its symbol. For this reason Mustafa Kemal Pasha will have a pedestal in the heart of every true Turk, even among those who have been irretrievably wronged by him.

Yet in the unending struggle for freedom there can be no real individual symbol, no dictator. There will be only the sum total of a people's sacrifice to bear witness to the guarding of their liberties. The independent Turkish nation will share its ordeal with many independent nations of the world. Can I do better than quote the words of Henry W. Nevinston?" For freedom, we know, is a thing that we have to conquer afresh for ourselves every day, like love; and we are always losing freedom, just as we are always losing love, because, after each victory, we think we can settle down and enjoy it without further struggle The battle of freedom is never done, and the field never quiet."²⁴³

Erek Metin

“EPILOG

.....

“İstiklal Savaşı'nın imtihanında en başta telâkki edilen ve sembol olan Mustafa Kemal Paşa vardı. İşte bundan dolayı onun devrinde eziyet çekmişlerin hile, kalplerinde daima bir yeri vardır. O, sonu gelmeyen hürriyet alanındaki çabalamaların bir sembolüdür. Türk milleti de diğer hür dünya milletleri gibi hür olacaktır. Burada Henry W. Nevinston'un şu sözlerini alıyorum:

"Hürriyet denilen şey, biliyoruz ki, tıpkı aşk gibi her gün yeniden kazanılması gereken bir şeydir. Nasıl her gün aşk istersek ve aşkı kaybedersek hürriyeti de öyle ister ve kaybederiz. Hürriyet kavgası hiçbir zaman bitmez, alanı hiçbir zaman sükun bulmaz."²⁴⁴

Kaynak Metin

“It was a tall Kurdish porter with a dark face and a tender heart, as they all usually have. He caressed my hair, patted my cheeks, laughed and tried to be friendly, tried his best to make me speak. He wanted to stop and buy me sweets out of his own poor purse if Nevres Badji had allowed such familiarity. Such an unpleasant penetrating smell attacked my nostrils from his body, and his face was so fond and foolish, and I was in such an irritated state of mind, feeling the Istamboul crowd to be an audience gathered to watch my humiliation,

²⁴³ Adıvar, 1928, 407.

²⁴⁴ Adıvar, 2011b, 333.

that I hated him violently at that moment; but I have changed my mind since, and I love him and his kind.²⁴⁵

Erek Metin

“Hamal uzun boylu, esmer, fakat her halde kalbi rikkatle dolu bir Kürt'dü. Mütemadiyen yanaklarımı, saçlarımı okşuyor beni konuşturmaya çalışıyordu. Hatta bir yerde durdu, eğer Bacı itiraz etmezse bana kendi kesesinden şeker bile alacaktı. **Burnumu o iri vücuttan gelen ter kokusu istilâ etmiş', kocaman ve alık yüzündeki muhabbet bile beni ilgilendirmemişti.** Öyle bir haysiyet ran vaziyete düşmüş, sanki bütün İstanbul halkı beni seyretmeye gelmiş gibi içimde bir utanma hâsıl olmuştu ki bu hamaldan olanca kuvvetimle nefret edivermiştim **Fakat şimdi, ona da ona benzeyen dışı kaba ve hayvani: içi basit, fakat insanlık ifade eden mahluklara çok ama çok yakınlık duyarım.**”²⁴⁶

Kaynak Metin

“The first night at Nevres's house was not pleasant. The first night anywhere is unpleasant for a child, but it was more so in her house for two special reasons: first she made me sleep in her bed, **and she had the incurable smell of colored people, so hard for a sensitive white nose to bear, however that nose may love the owner of the smell.** Secondly she put out the light, and I was used to sleeping with an oil-lamp, a soft shaky light which bathed the furniture, as well as granny's face, in a dim and golden haze ; whereas this darkness in Nevres Badji's room seemed to thicken so as to solidify Nevres Badji into a hard black mass, so hard that one could bite it, as Mark Twain says, but never be able to chew it without breaking one's teeth. I perspired with anguish and felt that the unmoving time too was solidified and fixed like the darkness.”²⁴⁷

Erek Metin

“Nevres Bacı'nın evinde ilk gece pek hoş geçmedi, Esasen her çocuk, yer değiştirence yadırgar. Fakat bu geceki rahatsızlığımın başlıca iki sebebi vardı. Evvelâ beni koynunda yatırdı; Bacı'yı bütün varlığımla sevmekle beraber, **Zencilerin kendilerine mahsus ten kokusu, bu kadar yakın ve bütün gece için tahammül edilmez bir şeydi.** Sonra da Bacı gazı söndürüyor, karanlıkta yatıyordu. Hâlbuki Haminne'nin odasında her gece bir zeytinyağı kandili yanardı. Ben bütün eşyayı, hatta Haminne'nin yüzünü titrek, hafif bir loşlukta ayırt edebilirdim. Nevres Bacı'nın odasının karanlığı o kadar katı bir cisim hâlinde idi ki Mark Twain'in dediği gibi, insan âdeta ısırabilirdi. Fakat dişlerini kırmadan çiğneyemezdi. Terledim, içimi saran huzursuzluk, sıkıntı bana tıpkı üstümdeki karanlık gibi edebi ve sabit...) geldi.”²⁴⁸

²⁴⁵ Adıvar, 1926, 63.

²⁴⁶ Adıvar, 2011b, 68.

²⁴⁷ Adıvar, 1926, 63, 64.

²⁴⁸ Adıvar, 2011b, 69.

EK 2: “Kaynak Metin”lerde Yer Alan “Erek Metin”lerde Yer Almayan Görsel Öğeler

Kaynak Metin: *Memoirs of Halide Edib*²⁴⁹

²⁴⁹ Adivar, 1926.

FAMILIAR OLD SCENES

THE CEMETERY WHERE I PLAYED AS A CHILD

MOSQUE OF SULEYMANIÉ

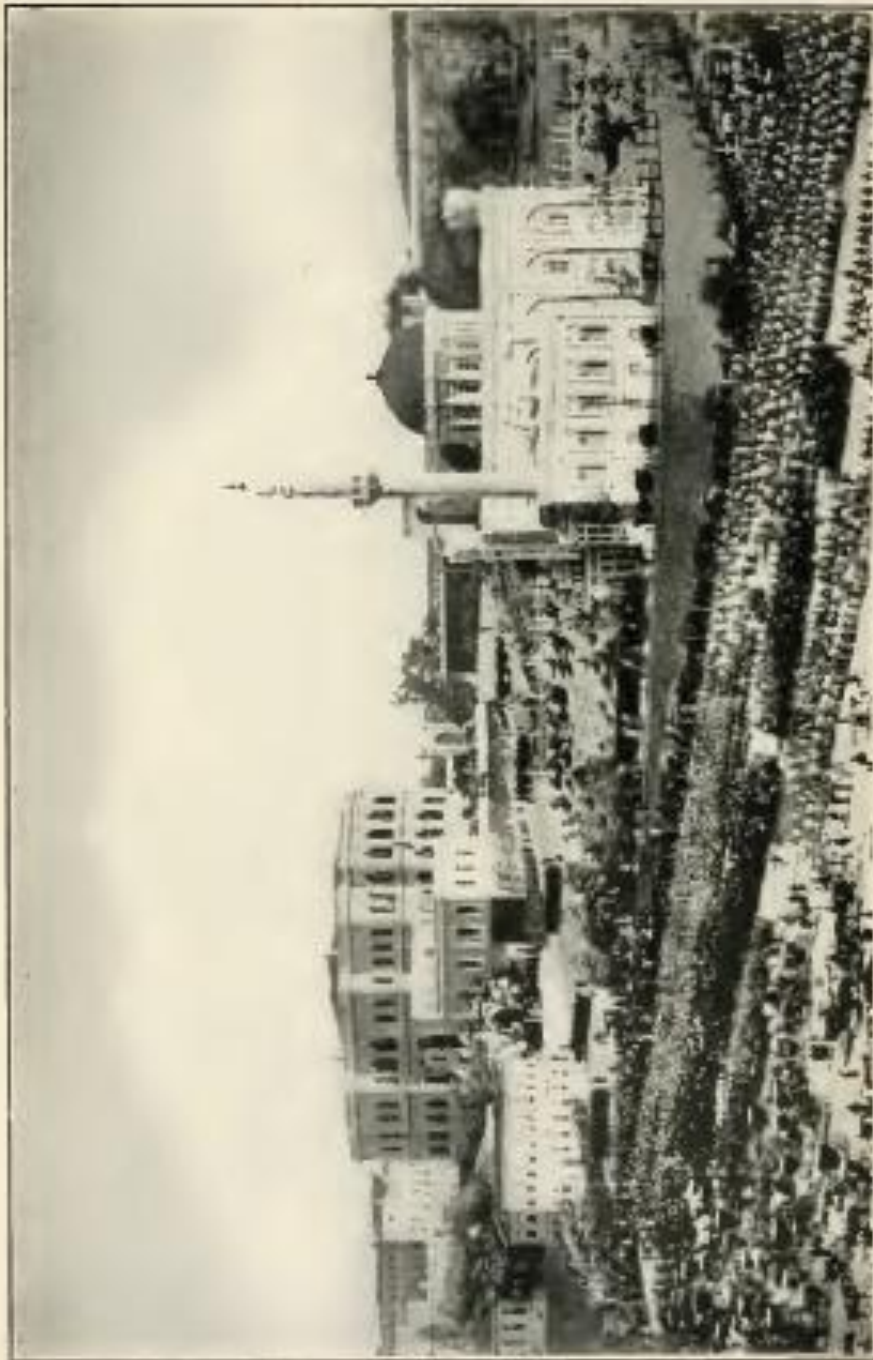
THE MAIN ROAD IN ISTAMBOUL

THE YARD OF THE EYOUB MOSQUE WHERE I FED THE PIGEONS AT EVERY YEARLY VISIT

ENTRANCE TO EYOUB MOSQUE

A SELAMLIK IN ABDUL HAMID'S TIME

SULTAN TEPE

Alexandre Pankoff

ISTAMBOUL

THE HILL OPPOSITE OUR HOUSE IN SULTAN TEPE

Alexandre Pankoff

A TOUCH OF THE PAST

JENT-JEMI MOSQUE, AND THE DRESS OF THE TURKISH WOMAN OF NINETEEN HUNDRED

LANDING-PLACE IN SCUTARI

A VERY OLD STREET IN SCUTARI

Alexandre Paukoff

IN ISTAMBOUL

THE MOSQUE OF FATH

TURKISH WOMEN IN NINETEEN EIGHTEEN

WHEN THE MOSQUES WERE FULL THE FAITHFUL PRAYED OUTSIDE

Alexandre Pinkoff

ON THE WATERSIDE

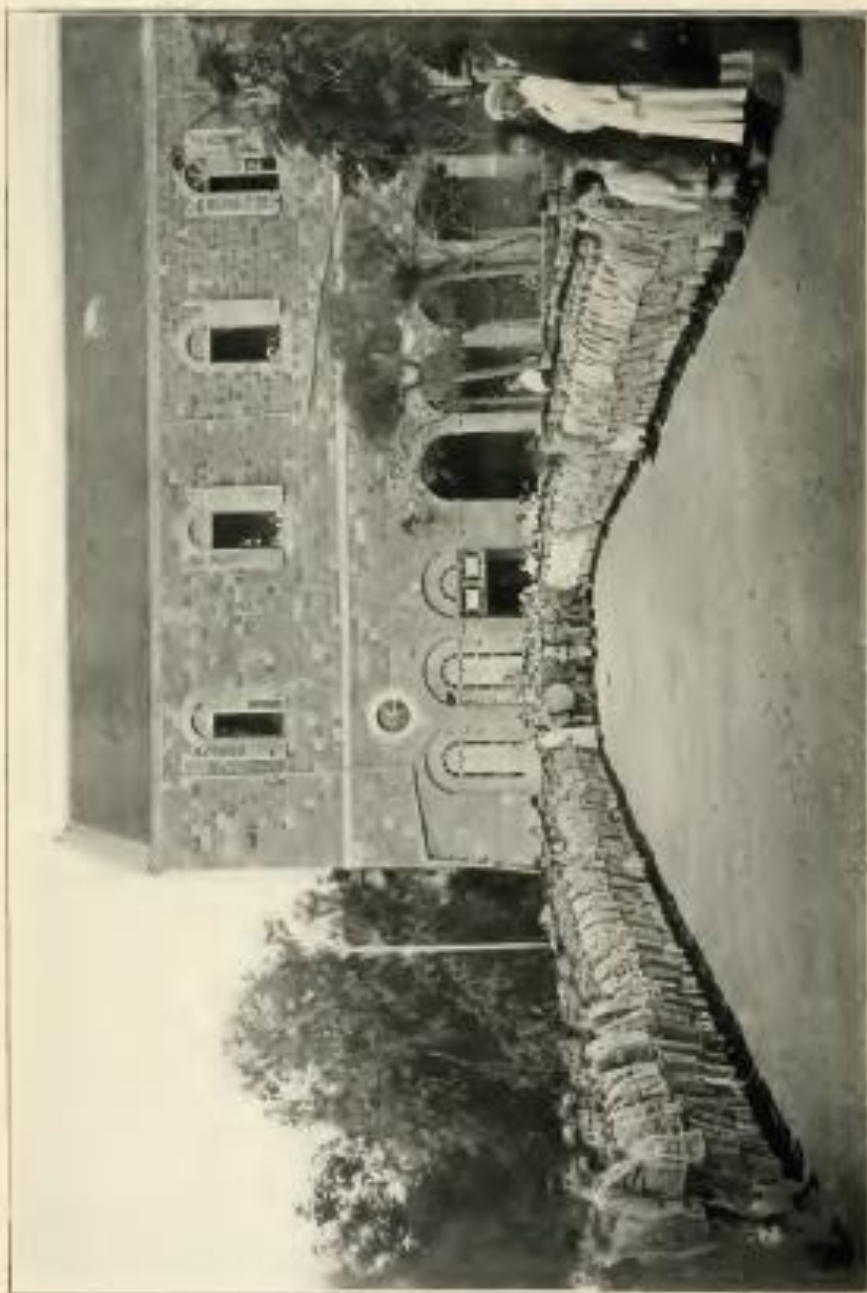
CARPENTERING CLASS IN AINSTOIRA

MONTESORI CLASS IN AINTOURA

A GROUP OF GIRLS IN AINTOURA

THE ARMENIAN CHILDREN WERE GOOD MUSICIANS

SEWING CLASS IN AUSTRIA

MOSQUE OF SULEIMAN, STAMBOUL

²⁵⁰ Adivar, 1928.

Underwood & Underwood, N. Y.

HALIDÉ EDİB HANUM

Photo by Ewing Galloway, N. Y.

MOSQUE OF SULTAN AHMED, ISTAMBOUL

Photo by Ewing Galloway, N. Y.

ROBERT COLLEGE, OVERLOOKING THE BOSPHORUS JUST OUTSIDE ISTAMBOUL

Photo by Ewing Galloway, N. Y.

GALATA BRIDGE, SPANNING THE GOLDEN HORN AND CONNECTING ISTAMBOUL WITH PERA

PART II

IN ANGORA

کبته‌ی مجنونه خانه دهری بظایر صادرادی
به خراب آورد - خایر ویرانه ده ویرانه یه

THE MAD ONE IS GONE LEAVING THE HOUSE OF THE WORLD
IN MY CHARGE AND KEEPING: IT IS A RUINED HOUSE LEFT
FROM FOOL TO FOOL,

Bektashi lore

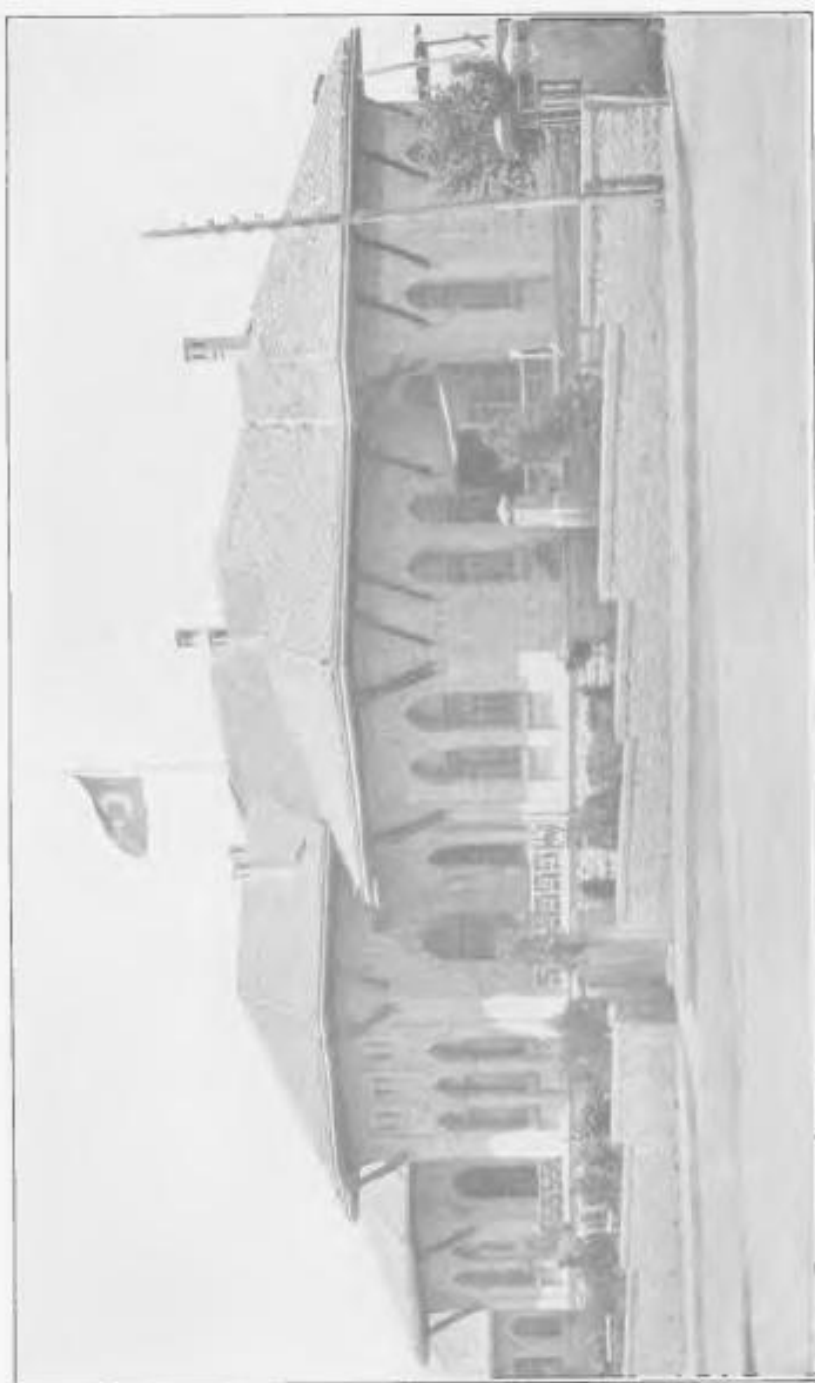

Photo by E. W. Galloway, N. Y.

THE PARLIAMENT BUILDING, ANGORA

MUSTAFA KEMAL PASHA

THE VILLAGE OF KALABA

CHILDREN OF KALABA

HALIDÉ EDİB ON DÖRÜ

ISMET PASHA, COMMANDER OF THE TURKISH ARMY

MAJOR TEWFIK, CORPORAL HALIDÉ, MAJOR TAHISIN, AND GALIB BEY

MAP OF ANATOLIA, SHOWING ZONES OF FOREIGN OCCUPATION

BEFORE AN AIRPLANE HERE AT THE FRONT

Photo by Durbart

OTHER ARTILLERY MAKING A FURTHER STAND AGAINST THE ADVANCING TURKS

WINDING CANYON

© Underwood and Underwood, N. Y.

THE WATER-FRONT AT SMYRNA

Photograph from Underwood and Underwood, N. Y.

THE SAME STREET AFTER THE FIRE WHICH NEARLY DESTROYED THE CITY

Photo by Irving Gillberg, N. Y.

(MILITARY OF THE NEW TURKEY—COUNTRY CHILDREN BY THE ROADSIDE)

EK 3. Halide Edib Adıvar'ın “Çeviri Metin” *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'na Yazdığı Önsöz

Anlatacaklarım basit şeylerdir. Türk'ün ateşle imtihanı esnasında, o mücadelede yer almış olan Türklerin ve düşmanlarının gençliği, gelecekte bunu okudukları zaman, birbirlerinin kanına girdiren düşmanlık perdesini yırtacak, göz göze gelecek, o eski kin ve nefret harabesinin üstünde bir insanlık ve barış dünyası kuracaklardır.

Nasıl Sinekli Bakkal'ı ve hatıramın birinci cildini önce İngilizce, sonra Türkçe yazdımsa hatıramın ikinci cildi olan ve 1918'den 1923 sonlarına kadar İstiklal Savaşı'nı içine alan *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nı da önce İngilizce, sonra Türkçe yazdım. Bunların hiçbirisi tercüme değildir, fakat bazı yerleri kısa, bazı yerleri biraz uzun olmakla beraber, öz itibariyle aynıdır. Bu hatıralar, İstikla Savaşı'nı hazırlayan zihniyetin, başka başka yönlerden, lehte ve aleyhte olan bütün fertlerin, en fazla, bir ruh tahlilinden ibarettir. Gerçi başlıca vakaları da içine alınmışsa da, bu hatıralar asıl, bütün bir memleketin, üç yıl sonunda İzmir'e, nasıl önüne geçilmez bir sel gibi beraberce aktığını gösterir.

H.E.

EK 4. Halide Edib Adıvar'ın Çevirisinde Uyguladığı Sansüre Örnek “Kaynak Metin” ve “Erek Metin”

Kaynak Metin: Adıvar, Halide Edib (1926) *Memoirs of Halide Edib*, New York, Londra: The Century Company

CHAPTER VI

MARRIED LIFE AND THE WORLD

MY life was confined within the walls of my apartment. I led the life of the old-fashioned Turkish woman. For the first few years I even ceased to see father's old friends whom I had known as a child. I belonged to the new house and its master, and gave the best I had, to create a happy home and to help him in his great work. He had begun at this time his colossal work in Turkish—the “Mathematical Dictionary”—and I prepared for him from different English authorities the lives of the great English mathematicians and philosophers.

It was at this time that the Sherlock Holmes series appeared in English. I cannot describe with what childish interest both my father and Salih Zeki Bey listened as I read these stories out in Turkish. Father used to tell us that the interpreters in Yıldız were translating them as fast as they could, for Abdul Hamid had an extraordinary liking for criminal and police stories, especially for those of Conan Doyle; the chief of the royal wardrobe, İsmet Bey, read them all night behind a screen. Although I also found the stories curious and interesting, there were a yellow face and a man with a wooden leg in the stories which frightened me constantly in my dreams.

For my own satisfaction I took to reading French literature and that with deep interest. At first I did this with a view to perfecting my French, but its mere form, so inimitably beautiful, impressed me as something almost spiritual. Yet I did not linger long with the stylists. It was the French soul in its fastidious insistence upon beauty, and still more upon truth, which held me in subjection. Good old Daudet with his warm, loving, and tender soul I always adored, but Zola I did not appreciate at first when I was wading through his gigantic productions one after another. After having digested his more difficult material, got over his blinding, lurid, and often chaotic coloring, overcome my disgust at his too often ugly sexual and degrading descriptions I became gradually aware of Zola himself. Although he was without a refined sensibility I could not deny his mastery of words, his powerful if clumsy application of light and color in human descriptions. I do not say this of his portraiture of individuals, for these he rarely created. But he lighted up portions of the human soul with his fastidious and very French idealism; he chastised men by making grotesque statues and pictures of their vileness. All this, however, ultimately effaced itself from my mind, while Zola has remained as perhaps the most powerful educator of my soul. To me he represented that rare idealist fight for truth in which he persisted, just as an ordinary man fights for breath if his mouth is closed by force. Zola's soul sensed an invisible oppression created by the lower powers which dominate man and make him eager to suppress truth.

There is no other writer I know who stands up for truth with such temperamental passion. He wanted the whole of it; his meticulous idealism would not allow him to temper it. The higher the standard he set before himself for man the harder he struck at his weaknesses. He attacked man's vices, exaggerating into absolute folly the sexual ones. I do not know why he was so much haunted by man's sexual weaknesses; there are plenty of other shortcomings. But Zola seems to have been aware of them also, though only in his later works, as "*Les Quatres Evangiles*." Zola evidently thought that the sexual perversions were fundamental ones in man's character and that unless he were made sane and normal in that respect he could not reach higher levels.

I always identify Zola with a picture of Christ chasing the money-lenders from the Temple. I do not remember whose the picture is, but in it Christ has the unrelenting eyes of a destroyer, full of a holy horror, such horror as Pasteur would have had in his eyes if he had seen a tube of microbes of some terrible sort getting loose in a human dwelling. Zola has that same horror at the sight of vice let loose among human beings, and he attacks it with the relentlessness of a force of nature. He does not stop to see if there is anything to be said on the other side. His impetuous honesty to destroy not only the vices and ugliness of the human heart but man's self-created illusions and shams nearly killed my mystical comfort from the Divine and the Unseen. If Zola had lived and seen the destitution and misery of to-day he would surely have encouraged men to hold fast

to the elevating and purifying influence of the spiritual world in every sense.

He made me put these questions to myself: Was it the eternal desire for inward support and comfort which kept me tied to the Unseen? Or was it the fear that I could not keep the needed strength of soul in my struggles for the highest? Could I stand and face the ugly truth of human realities without spiritual aid and still have the strength to serve my kind?

The extraordinary greatness and inward power of Zola was this: seeing men, as he did see them, cut off from every spiritual belief, he still fought for their betterment in his own way. Zola's test is the hardest test for sincere and piously inclined souls, but if they can come out of it whole nothing afterward can change their belief in the existence of a Divine Power.

I had already been shocked by my first contact with the reality of life, and when I came to feel that one's own eternally isolated and very ephemeral soul has to stand alone and struggle and bear as well as serve mankind (a mankind as presented in Zola's coloring), it almost destroyed my mental equilibrium; and in the mental disturbance which followed I was much under his influence.

In the autumn of the year 1902 I had a nervous breakdown. Such illnesses and mental affections are worth studying in oneself as well as in others, for if they are the source of degeneration and discord, even of anarchy in the masses, they are also in some instances landmarks in individual souls.

My trouble seemed like simple insomnia at first. I ceased to sleep. Something in my head and in my inner conscience had awakened, and I had the feeling that I should never sleep again.

Some light in my head was constantly burning. I could look and see the inside me clearly with a light that was never dimmed, never lessened. When I closed my eyes in sheer exhaustion, still that intense consciousness glared on in me.

At first the idea that I should never sleep again frightened me, but when the conviction became settled, I ceased to fear. My consciousness of the time seemed really to solidify; minutes, hours, nights were eternal. Even after nights through which I passed, sitting by the light of a succession of candles which burned up one after another, I had the feeling that time was there; it was not moving, and it had never moved. Then I felt that immortality, an unceasing consciousness in a light which will never be extinguished and which will never liberate a mortal, is horrible.

I was at last slowly and ironically settling down to bear my new condition patiently. Every warm color in me had somehow faded into a somber gray. Every desire in life had left me. There was no sense of values, no sense of possible physical satisfaction. That wonderful garden and the coiling Bosphorus, that marvelous night of purple blue in which sharpest forms take fluid outlines and the stars glisten like drops of water, gave me no more emotion. All nature was gray to me, and gray all the time.

I believed I was quietly fading away, and I waited for the end. I covered the looking-glasses in my room at night, for my face in its sharp lines and my eyes in their strange stare frightened me.

Some other self of mine seemed to watch this queer stranger. I suddenly felt that I had fallen into a world among people who were strangers, and that I had nothing in common even with the most familiar and the dearest. Surely this girl I watched in the mirror was related to these people around, and she was an inhabitant of this senseless place, but the inside me had no relations or interests. And the inside me was after all the real me. I saw the values of life in glaring lucidity, as I have never seen them since.

My life before this strange experience and my life after it are separated into two stages with this lucid but gray interval between them.

Of course I had all the nerve experts, and they did everything to make me sleep and eat. They naturally thought I was a foolish young girl, and a stubborn one too, who had hypnotized herself into this stage. There was one of them who talked interminably and made me swallow eggs, trying hard to overcome the silent inward resistance of his disagreeable patient, till I heard his exasperated voice one day say, "Why are you crying?" Only then did I realize that the cheeks and the hands of this very foolish girl, which was my physical self, were wet with tears.

In the end it was Mahmoudé Abla who called me back to life from this gray mental monotony. She came

often from Kadikeuy; she kissed me and scolded me and handled me as if I were one of her many babies. It was after one of the numerous Turkish baths she gave me that I suddenly had my old sense of life. As I lay in my towels I had a physical feeling of comfort, and that flicker which awakened with her motherly touch repeated itself with the baths from that time onward.

With sleep and the ordinary human feelings came a very serious illness. And that illness was a complete cure, for with it came also a new creation. I was to create a being. How mysterious and how unutterably divine is the act of creation! The greatest genius creating the greatest human masterpiece is not the equal of a simple woman in whom a new soul is called to life with all its infinite complications of the vital mechanism. There is indeed an infinity of hard labor in all the creative processes of nature, and if nature itself is conscious, what infinite and inexplicable divine pain there must be too! But for me now this mental disturbance which had seized me withered like a great natural catastrophe which comes and leaves behind only some peaceful landscape.

These years are dream years for me, but in the middle of the interminable night sufferings of the time I had a symbolic dream. Some one said to me, "Here are the souls of men; which will you choose?"

"I choose Ayetullah," I said, and so loud that I woke up with my own voice. Ayetullah means the sign of Allah, but I do not know whether it was the meaning or the sound of it that made me say it in my dream. In

the morning when I told my dream they told me that this was a sign that my baby would be a boy and that I must call him Ayetullah.

I saw him in Mahmoudé Abla's lap, in a towel—the most astonishing piece of creation, as every baby is—and he was called Ali Ayetullah, the first name after my grandfather. He was a big fine creature with a face and head that looked three months old. The face was my own face repeated in a darker shade, the head covered with very black hair, and eyes that had none of the bleared, miserable, sorry old looks of most babies when they realize that they have stepped into man's den. Then came to me the strange bliss that never comes to any one except at this particular moment, every atom of one's physical being, the farthest confines of one's tormenting inner self bathing and expanding in light and ecstasy.

Everything was done in the old Turkish way. Nevres Badji was there to make the red ¹ sherbet for seven days, and an elderly Greek nurse with Mahmoudé Abla took care of me and the child. Everything belonging to him was pink, as simple and as sentimental as it could be. Above me, two onions tied in white muslin with pretty red bows were hung on the wall. The Greek nurse with that precious human bundle in her arms, its soft long pink shawl trailing on the floor, walked up and down on the thick carpet, singing in the softest and lowest murmurs, "*Tolilicamou. . .*" It

¹ Red in order to ward off the peris.

meant nothing, but the simple melody also seemed to trail like the ends of the shawl, and my heart trailed and crawled after it in this first and highest realization of love. How often have I put my arms round that fat Greek woman's neck and kissed her, and how often has she hugged me and called me foolish names and sung me to sleep as she did the pink bundle! Her attachment, which began at this supreme moment, lasted for years after.

The old sheik of the Euzbeks, a dear and holy neighbor of ours, gave the baby its name. He sat by my bed and chanted the call to prayers in his grave tones into its ears, and three times he called, "Ali Ayetullah, Ali Ayetullah, Ali Ayetullah!"

When the gray cloud of my mental misery was completely lifted by this event I began to agree with the doctor who thought I was a foolish little girl self-hypnotized into neurasthenia; and after this I felt that nothing could shake the equilibrium of my soul, no matter how hard the things might be which I might have to undergo. Ali Ayetullah undid the complicated knot of life's dilemma; he cured me from my over-intellectual suffering and made me realize the beauty of the simple and common affections, which I shared with all the other women of my kind.

For three months I lived on wrapped in Ali Ayetullah, though sharing him with his devoted nurse. Then I had a psychical experience in connection with him which is perhaps worth recording.

It occurred in this way. Father did not come home

as usual one evening. Salih Zeki Bey told me that he was going to have an operation in the German Hospital the next day, and he had not wanted Abba and me to know of it before it was over.

I had a bad night; my conscience smote me, for since Ali's birth all my heart had gone out to him, and I seemed hardly aware of the existence of any one else. This lack of affection on my part toward my father during the recent months now troubled me very much, and early the next morning I went to the hospital and decided to stay a few nights at an English friend's to be near my father in the hospital during the days of his convalescence.

The first night I had a dream. In the large grounds of Sultan Tepé there is a raised mound with thick clustering fig-trees, looking over the sea. There among the trees a tall and half-naked woman in white drapery, her black hair streaming and a torch in her hand, walked up and down. I woke with a strange anguish and feeling that something had happened to Ali Ayetullah. There was no reason why I should connect this dream with the ill omens of the old childish stories told by the servants, but my depression and anxiety could not be put aside by any amount of reasoning or will-power.

I tried to be natural and cheerful with father, but before I left his room the man-servant appeared with a strange look on his face, telling me that Salih Zeki Bey asked me to go home that evening. He was not really ill, he said, but he was not feeling quite well. I arranged to go home at once. All the way there I could

not bring myself to believe that the call was really for my husband.

As soon as I reached our house, I ran straight up to my room, and before the door stood Salih Zeki Bey, leaning against it almost as though to prevent my going in.

In the middle of the room Mahmoudé Abla was leaning over something laid on a floor-cushion. "The fit is over, Halidé," she said, as I went in.

The baby was in a towel; the little face was still in the hard and painful purple stare of a convulsion; the little mouth was still pulled into the diabolical travesty of itself that convulsions give to babies. But he opened his eyes and gave me that melancholy smile which was peculiar to the heavy eyelids and the greenish depths of the eyes hidden under their long fringes.

"I don't want him to die, Mahmoudé Abla."

There followed a long period of fighting against the convulsions. For months I sat up night after night with that bit of human flesh, which seemed so essential to my life. Very often the doctors gave him up, but we went on struggling, and I could not believe that he could die while I was still a dweller on the earth. Each time before a fresh fit I dreamed of the same woman. She usually appeared on the sea-shore, and sometimes she would be swimming. She was always half naked, but the color of her eyes, although often the color of dead seaweed, was at other times black and she stared at me hard. After each dream-meeting with her, I was sure that Ali Ayetullah would have fresh convulsions.

and he always did. The torture and tyranny of the dream are inexplicable. Salih Zeki Bey tried hard to influence me against believing in it, but to no effect. Once there was an interval of twenty days when I did not have the dream nor he the fit. Then I saw her again. But the baby looked well and I wanted to make myself believe that it was nervous imagination which I must overcome. So defying my superstitious fears I went out to shop, for the first time for months. But before I entered the boat from Scutari the man-servant came running breathlessly after me. The baby was in a bad fit.

It was the worst he had, and I was seriously alarmed. But he lived, and that was the last dream I had of her and the last of his fits.

The dream woman appeared once more, when Ali Ayetullah was ten; that is, ten years later. He had had a long attack of pleurisy, and although weak he seemed out of danger, and so I had taken him to my cottage on the little island of Antigone. This time she was dressed when she appeared and sat by me with a mocking smile in her eyes, the color of dead seaweed again.

"You are some one I know; tell me your name," I said.

She sat and smiled on. As I woke and felt the anguish of the old days I jumped out of bed with sudden mental recognition, crying, "It is she." Three days later Ali developed typhoid fever, an extraordinarily severe case, from which he was saved almost by a miracle. And that was the last of the fateful dream woman.

In 1905, before Ali Ayetullah could walk, the great Japanese war came, and Hassan Hikmetullah Togo, named after the great Japanese naval hero, appeared with red tufts of feathery hair, bleared baby eyes, and a continual screech. At first he did not seem to be of much account, but in two months he shot out into the loveliest of small creatures, with a perfect golden complexion, golden curls, and golden eyes that had a lively language of their own. Ali Ayetullah had expressed the slow melancholy of my inner self, but when Hassan arrived he came with a temperament, life, and energy all his own. At eleven months I had quite an uncanny feeling as I saw the tiny being running about and talking Greek and Turkish to the conversation point.

In 1905 we left Sultan Tepé and went to live in the upper apartments of the observatory on the Grande Rue of Pera. Hassan was fifty days old at the time.

The life in the Grande Rue of Pera was strange to me. I was already living a secluded life, but the noise, the vulgar amusement, and the bustle of the whole place threw me further into my inner shell. Fortunately there were rooms at the back of the house, and I preferred to look out at the dull dirty courtyards full of rubbish-heaps, and at the tall ugly apartments, over the smudgy lines of which the Golden Horn stretched out in a thin blue line amid the curve of its purple hills.

I had a tiny study with my books and piano, and I spent all my leisure hours there alone. After Zola I had gone back to Shakspeare.

Some of Shakspeare had already been translated by

Sirry Bey and Abdullah Djevdet Bey, but it was done in over-literary Turkish. There is a wild harmony in the Anglo-Saxon diction of Shakspeare the parallel of which I thought I could find in the simple but forcible Turkish of popular usage, the words and expressions of which belong more to Turkish than to Arabic or Persian sources. This was at the time an unheard-of and shocking thing, but as I had no intention of publishing I was not hindered by any considerations of what the public or press might say. Shakspeare with his amazing genius had created much of his own English, expressing psychological and philosophical complications of the subtlest order with words never before so employed. The popular Turkish genius in its language was a thing rather apart, although it had greater resemblance to the forcible Anglo-Saxon than the refined Persianized Turkish could be made to have. Still I had to do a great deal of twisting, especially as I had begun with "Hamlet," which is so full of abstract thought. But the task gave me great intellectual amusement. Salih Zeki Bey also became interested, and as he was not able to enjoy the masculine grandeur of Shakspeare's art as revealed in its original English it was the intellectual side of the work which interested him. He had read "Hamlet" in the French rendering, which is an extremely poor one, and he was shocked at my vulgarizing Shakspeare by the use of such simple Turkish as I had chosen; so he used to go over my version scratching out with a red pencil here and putting in Arabic words and the usual orthodox terms of high literary Turkish there.

As he always maintained an air of professional authority I was scolded a great deal, but I went on doing the work in my own way, he scratching out and writing in his own version. When I began the sonnets, however, even his mathematical accuracy and correctness in expression felt that there was some intangible lyrical vein which one could not always convey in strictest orthodox phraseology.

I have often returned to Shakspeare since that time, and later on I translated a great many of his works, but I believe that my fullest realization of him was in this same year 1906. Shakspeare, although more impersonal than any other human genius that I know, revealed the dominant personality of his mind to me then. He made me feel clearly that there is such a thing as a difference between man and woman in art, in religion, and in all forms of culture. I cannot say that one is higher than the other, but they are distinctly different. The highest art and the highest beauty may be revealed by persons of either sex indifferently. Genius is a divine gift which either a woman or a man may have; and sometimes indeed it is a woman who may express the man's note in art while a man may express the woman's. It does not depend on their sex; it depends on the quality of their souls.

For me, both our poet Suleiman Dedé and Jesus Christ in their sublime note of love strike the supreme note of women in religion and art; while Mohammed and Shakspeare sound the highest note of man, or rather the male note in the same realms. It is strange to

admit that what Mohammed gave me in religion, Shakspeare gave me in art. There is no Christian feeling in Shakspeare. He is a man, clearly chanting the creative manliness of his barbaric ancestors, toning them down to harmony, indeed bringing into formal beauty the chaotic ideals of their dreams and struggles, and painting them in terms with which every human being in every decade of history may become familiar.

Mohammed, though the last Semitic prophet, is not influenced in his soul to any great extent by the series of prophetic predecessors who left behind them their tradition and their prophetic art. Though somewhat impressed by the organizing power and the manly capacity of Moses, he is otherwise but little touched by the Jewish art in the Old Testament, which not infrequently reaches a strident note of complaint, sometimes very beautiful but usually very hysterical. The sublime but womanly gestures of Christ did not touch Mohammed either. In his love, in his pity, in his social organization and his whole conception of life both here and hereafter, Mohammed is essentially a man. The mystic and somewhat sickly tendencies of his own people had to find satisfaction by infiltrations from other sources into his clear and well balanced creed; while the manly tone with which Christianity was tempered by means of its iron organization of later years all came from church organizers and personalities of somewhat Roman tendencies rather than from Christ's own teachings.

In the spring we went back to Sultan Tepé and spent the summer there. This year my sister Neilüfer married a young sheik in Broussa. She was only fifteen years old.

The second important event of this year was poor Mahmoudé Abla's trouble. She was the first victim of the old régime in our family.

It happened in this way. Ali Shamil Pasha with his new and constantly increasing power was brought into conflict with other influential men around Abdul Hamid. His nephew Abdurazzak, a young and impetuous Kurdish aristocrat, had begun a quarrel with Ridvan Pasha, the prefect of Constantinople, a great personage in the immediate entourage of the sultan. The quarrel arose about the mending of a piece of road in front of Abdurazzak's house. Ridvan Pasha had near him a man called Ahmed Aga who had some unofficial but very influential post in the road-mending department. Ahmed Aga refused to give orders for the mending of the road before Abdurazzak's house. Abdurazzak, having heard of this, kidnapped Ahmed Aga, imprisoned him in his house, and handled him in Kurdish fashion, threatening to keep him in his house as a hostage till the bit of road was repaired. Ridvan Pasha, with whom Ahmed Aga was a favorite, took the matter up and complained to his Majesty. I believe an iradé of the usual kiss-and-be-friends kind was issued, but Abdurazzak was in his fiercest Kurdish temper and by no means in a kissing mood. Ridvan Pasha sent the road repairers under his command to release Ahmed

Aga, and they bore down upon Abdurazzak's house with their spades and other road-making implements. A fight took place, and men were wounded on both sides. Another iradé removed Ahmed Aga from the scene, and an apparent calm was established; but it was the unnatural calm that precedes a worse storm.

One afternoon father came home earlier than usual looking distressed and pained. Serious events had taken place the night before. Ridvan Pasha, going to his summer residence in Erenkeuy, had been murdered in his carriage by four Kurds who attacked him on the bridge near Ali Pasha's house in Haidar Pasha. They were arrested and brought to Ali Shamil Pasha as the governor of Scutari. He imprisoned them for a few hours but released them the next morning, evidently at the instance of his nephew. This aroused the fears of the sultan, and that very night all the Bederhani family, of which Ali Shamil Pasha was the head, were arrested, packed into a boat, and sent off to Tripoli in chains. Ali Shamil Pasha's house and the little houses opposite where my sister lived were under the strictest guard, and no contact with outsiders was allowed. My poor brother-in-law, who had done nothing all his life but humbly and conscientiously mix and prepare drugs as a chemist, was huddled into the boat with the others and put in chains also. Even boys of twelve were taken from school and exiled. No male Bederhani was to be left in Constantinople; consequently a great number of Bederhanis who knew nothing whatever about the quarrel of Abdurazzak suffered with the rest. Poor

JENT-JEMI MOSQUE, AND THE DRESS OF THE TURKISH WOMAN OF NINETEEN HUNDRED

Ali Shamil Pasha was the victim of his family pride, for he had not approved of the quarrel, but his nephew's influence had made him release the hired murderers of Ridvan Pasha.

It was impossible for any of us to get at Mahmoudé Abla. But the railway ran below the street where she lived, and so we used to take the train and casually appear at the window of the car as it passed her house, trying to see if she were ever at the window or on the balcony. As Ali Shamil Pasha used to come to our house a good deal we expected father to be arrested also; for the sultan did not like father on account of his well known liberal ideas. At such times of course the paid spy army were endlessly active, trying to deserve their salaries or to get new honors by new discoveries and reports, while a new set of men who were ambitious of joining the easy profession of the spy were even more active. To get into the favored set the worst passions and ambitions were aroused. God preserve any people from such a system; for apart from the great misfortune of the individual suffering, the more dangerous and deep the corruption becomes, the wider does the low habit of spying spread, men finding an easy way to success by merely reporting their neighbors. When such a class is once formed in a country it is like a hidden moral poison, and every succeeding era is poisoned by it.

Mahmoué Abla had four children, the eldest at this time nine and the youngest eleven months; and another was to arrive in five months. In my futile train rides I never got a glimpse of any one on her little balcony.

Once only I saw her white veil, which she used at her prayers, hung up to dry, and so great was my pain that even this upset and excited me to a night of fever. Father went more frequently and mourned for her like a lost soul. He saw her once on the balcony, and their eye or rather soul contact was described to me by her after her release. "When I saw him pass, forgetting the police guard under the window, I waved my hands; he was searching the house with his eyes. The moment he caught sight of me he sat down in the carriage and covered his face with his hands." He was sobbing aloud, and that in a public train. After he came home that day he sat by a table and cried as he used to do after mother's death. Meanwhile granny and Teïzé had taken a house in Sultan Tepé not far from ours, and during all these days of anxiety I went often to see granny and talk about Mahmoudé Ablā. She also cried bitterly and continually. After two months of this helpless suffering, she told me one day that she was going to try and get to Mahmoudé Ablā. Father went on trying hard in the palace through influential friends of his to get some relief for my brother-in-law. Humanity, although so cowardly at times, is not entirely extinguishable even in the worst régime, so that he had some hopes.

Granny said a significant good-bye to me one day, and taking a humble one-horse carriage she drove away in her loose black *charshaf*. When she did not return in the evening, I felt that it was ominous; but the next day early in the morning she was back with tears and smiles.

She had got in and had spent the night with Mahmoudé Abba. We had of course to hear her adventures. She had left the carriage at a suitable place and walked toward the house. Fortunately the guard at the corner of the street was not there, so granny had only the one guard before the door to deal with. I can imagine her, her white wrinkled face still keeping its perfect oval, her toothless mouth small, pink, and fresh as a child's, her gray eyes full of tears, her bearing calm and dignified, her face clean as only the face of an old Moslem woman who prayed five times a day and washed five times a day could be, and her aristocratic voice saying:

"She is my granddaughter; she has no one; she is shut up with four little ones, and I must find out when the fifth is coming. Let me in, my son, if you have a family and a heart."

She must have actually patted his back as she implored him, and she must have trembled with fear lest Mahmoudé Abba, who indicated her presence behind the lattices by excited coughs, should get into one of her usual tempers and scold the policeman or herself for condescending to beg for anything. But the man had looked up and down anxiously and had at last whispered, "Go in, granny, and to-morrow, early at dawn, when I come to take my watch I will let you out; but don't talk loud, for if the other guard knows I have let you in I shall lose my bread; I may even be exiled; so don't ruin me."

"Mahmoureh's first word of greeting was, 'Why did you beg a policeman so hard?'" said granny smiling

through her tears. But Mahmoudé Abla in spite of her pride had wept copiously and kissed her continually, asking about every one of us, and talking loudly about the rough way in which the house was searched and the difficulty she had in getting the guards to buy even medicine for her. Shut up for months in the state she was in, she had of course been suffering, but the guards looked upon the desire for medicine by a woman whose husband and father were in the bad graces of the sultan as luxurious whims. There were hardly three months more before her confinement, and if she were not released she would be condemned to face the ordeal all alone.

My old enemy Insomnia came back and stared at me through long nights, presenting Mahmoudé Abla's image distorted in pain and with no one except babies and a very stupid little maid to help her. Why did women have babies any time and anywhere? ²

The extraordinary court which was sent by the sultan to try the Bederhanis in Tripoli separated my brother-in-law from the Bederhanis, and he was exiled to Jerusalem, which was heaven after the dungeons of Tripoli.

² During the first Greek revolution in the Greek provinces of the Turkish Empire, the Turkish people in Istantboul were uneasy about the Greeks, who might rise in sympathy and start massacres, and so the Moslem youth kept guard in the Turkish quarters. Chenghel Tahir Pasha, a strict and wonderfully able man, was appointed to govern Istantboul at the crisis. He issued an order that every one should go to his home after night prayers and that no one was to be seen in the streets. The first night the guards arrested everybody who was found abroad. One of them had gone in search of a *sage femme* for his wife who was going to have a baby. "Tell your woman," said Tahir Pasha, "she must not have a baby at night and at such a time again."

Ali Pasha's military grade was taken from him, and he was condemned to perpetual imprisonment with the rest of his family in Tripoli. He died in the prison in 1907 after a sad and lonely life. Mahmoudé Abba was released after two more months, and she had her baby near us. She soon sailed for Jerusalem with her five children to join her husband. They came back with all the other exiles in 1908, and a great reception was given to all the passengers in the boat as having been the victims of the great tyrant.

In the fall of 1906 before we could go back to our place in Pera I had a dangerous internal operation which kept me in bed for six months. I was very near death, but despite very high fever I never lost consciousness. My head was full of strange whims and regrets. I was, as once before, immensely conscious of myself and distant in feeling from every one else. Something was hurting me in an unutterable way. I seemed a foolish child playing with words and as though I had missed the essence of life. What had I missed? I had made a love marriage. I had two babies who made me realize the full ecstasy of motherhood. I could not complain much of the details of my daily life, for they were more or less the same as the daily life of the great majority of other Turkish women. I did not envy the bustle and the empty pleasures of the few more or less described by Pierre Loti. I never had "hat and ball"³ longings. What I had missed and what I wanted, I did not know. I remember repeating the

³ That is, to go out unveiled in a hat like Christian women, and to dance.

Turkish expression used for those who die with an unfulfilled desire: "I will go to my grave with open eyes."

In the spring the anxious look on the faces around me relaxed and they talked of moving me to a warmer climate, probably to Beirut; and I also felt hope and desire for life returning. The first time that they carried me into the garden, on a warm day in April, the touch and smell of new grass penetrated me with an absolute sense of contentment, and I seemed to lose all the vague regrets of the past months. The world was after all what it should be; its aspect could be changed according to the use we made of it; its color depended on the lenses through which we looked at it; and its hardness or softness, its painfulness or soothing power, depended on our personal handling of it.

As I could not go to Beirut without the permission of the sultan because of my father's position in the palace, my desire turned to Antigone, the quiet little island in the Marmora where I had stayed in 1901 after my graduation. I wanted a house, an old-fashioned one, with wisteria-covered windows and roses in the garden, big rooms and large halls like the ones in which I had been born but which had been sold some years ago.

There are queer coincidences in life; and a house was actually found in Antigone as like granny's house as two houses could be. The garden was a profusion of rose-bushes; its double stairs had long windows over which wisteria and ivy coiled. It was on raised ground, and below it a steep hill covered with pines ran down to the

beach. I went to the place as an invalid and recovered fast both in body and mind. It was the final conquest of my mature self over the foolish whims and the precocious mind of a rather ridiculous young girl. I have gone through great suffering since then, but nothing has ever been able to bring back the mental disorder and estrangement from my kind which I then experienced, and nothing has ever been able to keep me from the enjoyment of the humble things which Allah has put into the world.

We lived in the pine-woods. Every morning we started from the house with the babies, their nurses, and the cook all on donkeys, and we did not return till evening. Reshé had developed into a fine colored lady, dressed in the latest fashion, proud of the attention she attracted, and always taking care to wear a thick veil and gloves, which caused her to be taken for a white woman with a beautiful figure. She took charge of Ali Ayetullah, and Hassan had his old Greek nurse. I lay in a hammock the whole day, body and heart and mind open to the salty warmth of the sea air and the pungent scent of the pines. I was convinced I should get well, for in spirit I felt back in my first childhood. In my new outlook on life the continual intellectual worry had abated. I somehow sensed the human heart better and ceased to be impatient of its foolishness.

As I grew stronger we enlarged our circle of friends, at first with reluctance on my part, but later with real enjoyment. There were some old pupils of Salih Zeki Bey's, some college friends of mine, and some neighbors

in Antigone, who included Hussein Jahid Bey and his family. With these we made excursions by boat or went on simple picnics and thus spent a summer of peaceful well-being, oblivious of the throes of the country under its most tyrannical ruler.

The winter of 1907 I passed quietly in Pera. I was deep in old Turkish books, especially the chronicles. I got to reading Naima, the wonderful Turkish chronicler who reaches to the levels of Shaksperian psychological penetration in his very simple yet vivid description. Sometime previously in my nights of insomnia I had begun reading his almost incomprehensible and very formless old prose, and till I could penetrate the hard crust of his language, and till his critical and intensely living presentation of facts emerged upon me, he succeeded in putting me to sleep. But the moment the difficulties of its external form disappeared and I lost consciousness of the form as something apart I had a wonderful vision of individual souls, large crowds, and revolutions in life and action. He was opening my eyes to the psychology of the old Turks, and I found the key which would interpret many moments of psychological importance in our early history, in the bewilderingly fast changes which were now taking place before my eyes.

In May, 1908, we went back to the old house in Antigone, and till the actual Declaration of the Constitution on July 11 of that year we were perfectly unaware of the new life in Macedonia which was blossoming into such tremendous activity.

6

Evlilik hayatı

Evlilik hayatımı imkân dairesinde kısa keseceğim. Babam, Sultantepe'si'ndeki evin bir dairesini bize vermişti. Burada Salih Zeki'nin birinci eşinden olan bir oğlu¹ da bizim yanımızda idi. Bu çocuğu evvel de tanımıştım, fakat bu vaziyette beni çok alâkadar etti. Çünkü kısmen bizde, kısmen de annesi ile üvey babasının yaşadığı Kadıköy'deki bir evde kalıyordu.

Çocukların hayatlarının iki eve ayrılması, onların hayatlarının tabîi olarak, onlara iki ayrı muhitin havasına intibak etmek² mecburiyetini yükletir. Bunun nasıl bir iç istikrarsızlığına³ sebep olduğunu tecrübe etmiş olduğum için, ona karşı içimde hem acımak ve hem de mesuliyet hissi vardı. Maamâfih bizim evde çok mesuttu. Galiba bizde kalmayı tercih ederdi. Çok neşeli ve daima oyun seven bir çocuk olduğu için, kardeşlerimle akşama kadar oynardı. Hatta ben de zaman zaman bu oyunlara katılırdım. Maamâfih, ona karşı bir analık vazifem olduğunu da hissederdim. İşte bundan dolayı yaramazlığı, taşkınlığı ahlâk kaidesini aşar aşmaz, tıpkı küçük kardeşlerime

1. Ahmed Malik (Sayar) (1892 – 1965), Türk jeolog.

2. Uymak.

3. Dengesizliğine.

yaptığım gibi, onun da yakasına sarılırdım.

Tahsili meselesinde de babam ve ben çok alâkadar olduk. Daima toprakla, tabiatle meşgul olması onda bir jeolog olma kabiliyetini sezdiriyordu. Hakikat hâlde bu günün Türk jeologlarının başında gelen bir mevkii vardır.

Daha sonraları Galatasaray'da iken bazan ben onun üniformasını giyer, o da benim esvaplarımı giyerek dolaşır dururduk. Bir zaman sonra yazılarımı da ona dikte etmeye başlamıştım.

Ev kadını rolünü çok ciddiyetle ele almıştım. Aynı zamanda fikrî çalışmalarım ve yazılarım da devam ediyordu. Salih Zeki Bey'in *Kamus-u Riyaziyat*¹ (adlı) eserinin içindeki büyük riyaziyeci ve filozofların hayatını muhtelif eserlerden toplayan ve hazırlayan bir asistan veyahut kâtip vazifesini görüyordum.

Akşamları babamla Salih Zeki Bey'e, Conan Doyle'un² hikâyelerini okumak bir vazife hâlini almıştı. Bu, benim için faydalı oldu. Çünkü herhangi İngilizce eseri ele alıp, tabîî bir surette Türkçe olarak okumak yolunda beni bu akşamlar yetiştirdi.

İşittiğime göre Sherlock Holmes³, Abdülhamid'i de o devirde çok alâkadar edermiş. Ve Esvapçıbaşı İsmet Bey⁴ her akşam bir paravananın arkasından sabaha kadar

1. On iki ciltten oluşan eserin ilk iki cildi 1315/1897 tarihinde İstanbul'da Karabet Matbaası'nda basılmıştır. "Elif" harfindeki maddeleri kapsayan 400 sayfa metin ve açıklamalardan oluşan eserin ilk cildinin geliri, Darüşşafaka Cemiyeti'ne bağışlanmıştır. Yazarın el yazısıyla olan diğer ciltler İ.Ü. Kütüphanesi, T.Y.908 – 919'da kayıtlıdır.

2. Sir Artur Conan Doyle (1859 – 1930), İngiliz yazar. İlk eserleri tarihî romanlar olup, sonraları yazdığı polisiye türündeki eserleriyle tanınmıştır. Ayrıca Boer Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'yla ilgili eserleri vardır.

3. Conan Doyle'un polisiye romanlarının başkahramanı Holmes, özel hafiyedir.

4. Esvapçıbaşı İsmet Bey (1843-1906), II. Abdülhamid zamanında tanınmış Saray adamlarındandır. II. Abdülhamid'in süt kardeşi ve Fehim Paşa'nın da babasıdır.

bu eserlerin tercümesini okurmuş. Fakat Saray'da yapılmış olan bu tercümeler¹ neşredilmiş değildir. Ben de Sherlock Holmes ile epeyce alâkadar oldum. Hikâyelerinden karakter ve hâdiseler geceleri rüyalarım girer dururdu.

İki sene müddetle tek derdim ana olamamaktı. Yirmiden evvel bünyemin ana olmaya müsait olmadığını söyledikleri zaman, iki yıl ayları ve günleri saydım, durdum. Garip olarak bazı kadınlar için ana olamamak, bazıları için de ana olmak saadetini geçen hiçbir şey yoktur.

Ben kendim, o iki yıl, daha fazla Fransız Edebiyatı ile meşgul oluyordum. Fransız dilinin güzelliği, edebiyat şekillerinin kusursuzluğu beni teshir ediyordu. Maamâfih çok geçmeden şeklinden ve üslûbundan², Fransız ruhunun güzelliğine karşı iptilâsından³ ziyade, bu milletin fikir hürriyeti ve fikir namusu üzerinde duran tarafları beni yakaladı.

Daudet'yi⁴ her zaman sevimli bulur, eserlerinin rikat ve hararetini bilhassa çok severdim. Bununla beraber, Fransız Edebiyatında bu devirde, fikrime en çok tesir yapan Zola⁵ olmuştur. İlk önce uzun eserlerini sıra ile ve

1. Burada adı geçen çeviriler İ.Ü. Kütüphanesi, T.Y.7421 – 8824 arasında kayıtlıdır.

2. Sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatışındaki özelliği veya bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi, tarz, stil.

3. Düşkünlüğünden.

4. Alphonse Daudet (1850 – 1897), Fransız yazar. Eserlerinden bazıları: *Taraskonlu Tartaren*, *Değirmenimden Mektuplar*, *Bir Edebiyatçının Hatıraları*, *Jack...*

5. Émile Zola (1840 – 1902), Fransız romancı. Eserlerinden bazıları: *Thêrèse Raquin*, *Meyhane*, *Nana*, *Germinal*, *Toprak*, *Hayvanlaşan İnsan...*

dikkatle okurken biraz yadırgamış ve sevimsiz bulmuş-
tum. Fakat bir defa üslûbunun ağırlığını, hayat tabloları-
nın birbirine karışan acayipliğini, hatta âdeta mide bu-
landıran çirkin ve hayvanî insiyakların üzerinde durma-
sını biraz hazmettikten sonra, onların arkasındaki Zola'
nın kendisini yavaş yavaş anlamaya başladım. Zaman za-
man bu karışık tarihlerin arkasında, hakikatte yaşayan
insan örnekleri görürdünüz. Çirkin ve karışık tarafların
ise bir zaman sonra Zola'nın şahsî idealizminden doğdu-
ğunu idrake başladım. İnsanların zaaf kötülüklerinin ba-
zan iğrenç tablolarla teşhiri âdeta bu nev'i örneklerle
manevî bir ceza tayinine benziyordu.

Bütün bu taraflarım yavaş yavaş söndü. Zola, ruhu-
mun kudretli bir mürebbisi¹ olarak kaldı. Alelâde bir fer-
din ağzını kapadığımız zaman nasıl nefes almak için çırpınırsa, Zola da hakikat telâkki ettiği her şeyi olduğu gibi
ifade etmek için aynı surette çırpınmıştır. Bu sahada
mutlak bir fikir namusu ile ömrünün sonuna kadar bu
ihtirasla çalışmış olan bir muharrir tanımadım ve tanıya-
cağımı da zannetmiyorum. İnsanlık seviyesini çok yük-
sek tutmuş, fakat insanın herhangi zaafına da taviz² ka-
bul etmeyen bir şekilde vurmıştu.

İnsanların rezaletlerini teşhir ederken, cinsî zaafları-
nı büyük bir mübalâğa ile göstermiş olması hoşla gitme-
yen bir tarafıdır. İnsanların ve insanlığın bin türlü zaafı
varken, Zola'nın neden en fazla cinsî tarafında bu kadar
ısrarla karar kıldığını anlamış değilim. Maamâfih, kendisi
de bu mübalâğasında biraz ileri gitmiş olduğunu son ya-
zılarında ihsas eder. Bununla beraber, Zola cinsî sapıklı-
ğın insanın en büyük zaafı olduğuna daima inanmış olsa

1. Eğitimcisi.

2. Ödün.

gerek. Zannediyorum ki normal ve ölçülü vaziyet almayan insanın hayvaniyetten yukarı çıkamayacağına kanaat getirmiştir.

Son zamanlarda Zola'nın, dünya edebiyatında tekrar, âdeta klâsik telâkki edilen ve en fazla okunan muharirlerinden biri olması, bütün dünyaya hâkim görünen ahlâk düşüklüklerine karşı bir aksülâmel hasıl olması ihtimalini hatıra getiriyor.

Zola'yı okurken ben, Hazret-i İsa'nın mabetten faizcileri kovduğunu gösteren meşhur bir tabloyu hatırlarım. O tabloda Hazret-i İsa'nın gözlerindeki kutsî¹ dehşet bana aynı zamanda Pasteur'ü² de düşündürür. Eğer Pasteur korkunç hastalıkların âmili olan mikropların, insanların arasına daldığını görse, o da maddî bakımdan aynı dehşet ve aciz³ içinde nasıl bir tehlike karşısında olduklarını insanlara söylerdi.

Maalesef bu Pasteur devri, benim ruhî tesellim ve dayanağım olan mistik tarafımı bir zaman için öldürdü. Fakat bu gün inanıyorum ki Zola aramızda olsa insaniyeti saran ıstırap, huzursuzluk, istikbal yolunu kaybettiren kararsızlığa göre, o dahi bu günün büyük ve samimî âlimleri gibi, insanlara manevî kıymetlere dört elle sarılmalarını tavsiye ederdi.

Zola'ya o kadar genç yaşta içten dalmak, insaniyeti onun gözleri ile görmek, hayli uzun süren bir uykusuzluk nöbeti yaptı. Bir zaman için, Sultantepe'sinde her zaman bana büyük bir zevk veren yeşillikler, Boğaziçi sularının o tarife sığmayan eda ile akışı, gecelerin koyu mavi göklerinde birer altın damlası gibi yıldızların ışıltı-

1. Kutsal.

2. Louis Pasteur (1822 – 1895), Fransız kimyacı ve biyoloji bilgini, mikrobiyolojinin kurucusu.

3. Gücü bir işe yetmez olanın durumu.

sı, hep rengini kaybetmiş, hiç değişmeyen koyu kurşunî ağır bir yüzün rengi içinde kalmıştır.

Epeyce zaman yatakta kaldım, âdeta ölüm mukaddermiş¹ gibi sönüp gidiyordum. Maamâfih 1903'de ana olacağımı hissettiğim zaman bütün bunlardan uzaklaştım ve yavaş yavaş sıhhate kavuştum. Oğlum Ayetullah o sene meydana geldi, on altı ay sonra da ikinci oğlum Zeki Hikmetullah'a kavuştum.

Bu devre ait tecrübe ve hislerimin üzerinde duracak değilim. Bunlar, ben yaşta ve başta her ananın geçirdiği tatlı ve acı tecrübelerdir. Birincinin adını garip bir rüyanın tesiri ile koymuştum. İkinci doğduğu zaman Japon – Rus muharebesinde Amiral Togo'nun zaferi memleketimizde bütün muhayyileleri o kadar harekete geçirmişti ki mahallemizde doğan diğer erkek çocuklar gibi o da Togo diye çağırıldı durdu.

Zeki, elli günlük iken biz Beyoğlu Caddesi'ndeki Rasathane'nin üst katındaki müdür dairesine taşındık. Yazları umumiyetle Burgaz Adası'na gidiyorduk.

Rasathane günlerinden bir gün, belki Sultantepe-si'ndeki sakin muhitindekinden fazla, kendi içime çekilmiş bir hayat sürdüm. Çocuklarımla ve evimle meşgul olmadığım zamanlar, dairenin arkasında, arka taraflardaki evlere bakan küçük bir odaya çekilirdim. İki arkadaşından biri yazı masası, öteki ise piyano idi.

Bu dar hücrede Zola'dan, Shakespeare'e döndüm. Shakespeare İngilizcesinin çok azgın bir ahengi vardı; daha fazla Anglo Sakson ruhunun kudretini ve sadeliğini ifade eder. Ben de Shakespeare'i tercüme edenler bilhas-

1. Yazgıda var olan.

sa his ve manzaralarda Türkçenin kendi menbaından¹ gelen kelimeleri kullanmaları yerinde olur zannediyorum. Böyle sade bir Türkçeye Shakespeare'i tercüme etmek o zamanın münevverlerinin affedemeyecekleri bir cüretti. Fakat tercümesine başladığım *Hamlet*'i bastırmaya niyetim olmadığı için, kendi zevkime göre yazıyordum. Shakespeare'in psikolojik ve felsefî düşünceleri dahi, o zamana kadar pek de görülmemiş olan tâbirlerle ifade ettiği göze çarpıyor. Bana da Türkçede aynı şey yapılır gibi geldi.

Salih Zeki Bey, *Hamlet*'in Fransızcasını okumuş, aslında muazzam kudret ve sanatla değil, eserin fikrî tarafıyla âlakadar olmuştur. Ondan dolayı benim tercümem onda büyük bir şevk uyandırdı. Masasının üzerinde duran tercümelerdeki Türk dilinin yüksek edebiyatında pek kullanılmayan tâbirleri daima kırmızı bir kalemle; çizer, yerine tumturaklı², izafetli³ tâbirleri koyardım. Maamâfih ben, Shakespeare'in sonelerini⁴ tercümeyle başlayınca onun da bu husustaki titizliği sendelendi, çünkü o da lirik ifadesinin dürüst bir edebî Türkçe ile ifadesi mümkün olmadığını anladı.

O zamandan beri Shakespeare'in tercüme ve tahlili sahasında çok uzak kaldığım devirler oldu. Fakat onu 1906'da en iyi anladığımı sanıyorum.

Sanatta herhangi dâhiden fazla, şahsiyetten uzak kalmış olan Shakespeare, bana şu hakikati öğretti: Erkek ve kadın, sanatta ve kültür şekillerinde umumiyetle bir-

1. Kaynağından.

2. Anlama bir şey katmayan, bir anlam bildirmeyen ama kulağa hoş gelen, gösterişli.

3. Bağıntılı.

4. (Fr.) *sonnet*: İki dörtlü ve iki üçlünden oluşan, on dört dizeli bir Batı şiir türü.

birlerinden başka hususiyetler göstermişlerdir. Maamâfih, deha denilen şey ve hatta muhitin üstünde anlaşılmayan bir kabiliyet bazan bir erkek dâhi, kadın ruhunu, kadınların ifade edemeyeceği bir derinlikle ifade ettiği gibi, kadın dâhi de sanatta bir erkek ruhunu bazan erkekten fazla anlıyor. Deha cinse göre değil, dâhinin ruhunun hususiyetine göre eser yaratıyor.

Meselâ, Süleyman Dede'nin *Mevlid*'i ile Hazret-i İsa'ya atfedilen İncil'in bazı pasajlarında ancak bir kadının duyabileceği muhabbet ve rikkat görülür. Buna mukabil Shakespeare, ifadesinde az istisna ile daima erkek kalmıştır.

O sene ilkbaharda Sultantepe'si'ne geçtik ve yazı orada geçirdik. On beş yaşında olan Nilüfer, merhum Mehmed Baha Pars'la evlendi, fakat o senenin acı bir vak'ası vardır. O da Mahmure ablaya aittir.

Ali Şamil Paşa'nın yeğeni Abdürrezzak Bey, İstanbul Şehremini¹ Rıdvan Paşa'nın² uşağı Ahmed Ağa'yı evine çağırması, sokak tamir edilinceye kadar Ahmed Ağa'yı evinde hapsedeceğini söylemişti. Bunu haber alan Rıdvan Paşa, Abdülhamid'e şikâyet etmiş, Abdülhamid de barışmalarını, meseleyi kapamalarını emretmiş.

Abdürrezzak Bey, Ahmed Ağa'yı salıvermemiş, Rıdvan Paşa da yol amelelerini ellerinde kazma kürek Ahmed Ağa'yı kurtarmak için göndermiş. İki taraf çatışmışlar, bazıları yaralanmış. Fakat biraz sonra sükûnet teessüs etmiş, herkes bunun çok sürmeyeceğini hissetmiş.

1. Belediye başkanı.

2. İsmail Rıdvan Paşa (1855-1906), II. Abdülhamid zamanında on beş sene İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş bir vezirdir.

Bir akşam babam Saray'dan mutadan¹ evvel, yüzü büyük bir keder içinde döndü. Rıdvan Paşa'nın, Ali Şamil Paşa'nın evinden uzak olmayan bir yerde öldürülmüş olduğunu söyledi. Katiller, Üsküdar Kumandanı olan Ali Şamil Paşa'ya getirilmiş, bir gece hapsedilmiş, fakat Abdürrezzak'ın müdahalesi ile sabahleyin serbest bırakılmışlardı. Bu, tabii Sultan Hamid'in huzurunu kaçırmış ve o gece Ali Şamil Paşa başta, bütün Bedirhanîleri yakalamışlar, Ali Şamil'in eline zincir vurularak o gece Trablusgarp'a sürmüşlerdi.

Ali Şamil Paşa'nın konağının yanında Mahmure ablanın oturduğu ev de abluka² edilmişti. Kapısında daima bir polis bekliyor ve kimseyi içeri sokmuyordu. Bütün ömründe eczacılığından başka bir şeyle meşgul olmayan zavallı enişte de aynı vapurda, elleri zincirler içinde nefyedilmişti³. Hulâsa, on iki yaşında çocuklar da dahil, İstanbul'da tek erkek Bedirhanî kalmamıştı. Bunların bir çoğu meseleden haberdar bile değildiler. Zavallı Ali Şamil Paşa bu kavgayı tasvip etmemiş⁴, fakat bir taraftan ailesinin tesiri, bir taraftan da bir nev'î irsî derebeylik gururu ile başını belâya sokmuştu. Bundan sonra tabii hiçbirimiz Mahmure ablanın evine gidemiyorduk. Haydarpaşa'dan kalkan tren onun evinin bulunduğu yüksek sırtın önünden geçerd. Herhangimiz oradan geçsek, kal-kar onu görmek ümidiyle gözlerimiz bu evin penceresine saplanırdı. Bu günlerde Ali Şamil Paşa'nın bizim eve sık gelmesi dolayısıyla babamın da sürüleceği söyleyip duruyordu. Çünkü, aylığını hak etmek veya yeniden

1. Alışılmıştan.

2. Bir yerin dışarıyla olan her türlü bağlantısını, kuvvet kullanarak kesme, kuşatma.

3. Sürgüne gönderilmişti.

4. Uygun bulmamış.

Sultan Hamid'e sokulup bir şeyi elde etmek için önüne geleni jurnal eden bir hafiye ordusu vardı. O hafiye sistemi maalesef memleketimizde bir türlü temizlenemeyen bir salgın hâlini aldı. Abdülhamid'den sonra dahi her rejimde hür fikirli vatandaşlar bu hafiyelik yüzünden rahat yüzü görmediler.

Mahmure abla o zaman en büyüğü dokuz yaşında, en küçüğü on bir aylık dört çocuğu olduğu gibi, beşinci-sine de gebe idi. Oradan geçerken hiçbir zaman trenden onu görmek nasip olmadı. Yalnız bir defa baş örtüsünü balkonda asılı gördüm ve sabaha kadar uyuyamadım.

Bu günlerde babam da büyük bir ıstırap içinde idi. Mahmure abla kurtulduktan sonra demiş ki: "Bir gün beybabayı trende görünce polis yasağını unuttum, gözleri bizim pencerede ayakta duruyordu. Balkona koştum, ellerimi salladım. Birdenbire ellerini yüzüne kapadı, ağlamaya başladı."

Evet, eve geldikten sonra babam, annemin öldüğü akşamki gibi ağladı, ağladı. Saray'da bütün tanıdıklara müracaat ediyor eniştemi kurtarmak için çabalayıp duruyordu.

Sultantepe'sinde başka bir evde Teyze ile beraber oturan Haminne de mutlak Mahmure ablayı görmeye gideceğini, polislere yalvarıp, hiç olmazsa kapıdan konuşmak için izin alacağını söylüyordu.

Bir gün, tek atlı bir arabanın içinde siyah çarşafı ile geçerken manalı bir şekilde bana elini salladı. Derhal Abla'ya gittiğini anladım. O akşam gelmeyince fena halde korkmuştum, fakat ertesi gün ağlayarak ve gülerek çıktı geldi. O gece Mahmure ablada kalmıştı.

Anlattığına göre arabasını uzakta bırakmış, eve gitmiş ve bir polisle karşılaşmışlar. Anlaşılan umumiyetle

iki polisin beklediği bu kapıda tesadüfen bir tek polis bulunuyordu. O güzel, temiz, karışık yüz, o dişsiz, pembe dudaklar, o yalnız beş vakit namazını kılan değil, içi de temiz olan bu ihtiyar kadın telâşsız sesiyle polise yalvarmış:

— Yukarıdaki evde torunum var evlât. Benden başka kimsesi yok. Dört çocuk, beşincisi de hemen hemen doğacak. Yanında tek adam yok; senin de çoluğun çocuğun yok mu? Merhamet et evlâdım,” demiş.

Anlaşılan polisin üzerinde bu çok tesir yapmış. Etrafı gözleri ile tetkikten sonra:

— Gir içeri nine. Ama yarın öteki arkadaşlar gelmeden ben gelir seni erkenden çıkarırım. Fakat sakın hızlı konuşmayın haa. Haber alırlarsa beni de sürgün ederler,” demiş.

Haminne bu vak'ayı anlatırken dedi ki:

— En çok korktuğum şey, Mahmure'nin benim polisle konuştuğumu görmesidir. Çünkü mutlak aksilenirdi. Beni görünce ilk sözü, niye polise o kadar yalvarıyosun, oldu. Ama ikimiz de birbirimize sarılarak ağlaştık.

Abla'nın doğurmasına üç ay kalmıştı. Daha evvel çıkarılmazsa yardımsız, ilâçsız ve kimsesiz kendi kendine kalacaktı. Bunu düşünürken Mahmure ablayı her gece rüyamda görürdüm. Kimsesiz ve dört çocuk arasında doğum ağrısını yapayalnız geçiriyor gibi tahayyül ettiğim zamanlar, içim sızlar dururdu.

Fevkalâde bir mahkeme kararıyla enişteyi Trablusgarp'dan Kudüs'e gönderdiler. Fakat Ali Şamil Paşa ölünceye kadar ailesiyle Trablusgarp'da kaldı.

Mahmure abla çocuğunu bizim yanımızda doğurdu, biraz sonra Kudüs'e kocasının yanına gitti.

Bütün bu sıkıntılar sonraları da zaman zaman gelen ve uzun süren bir uykusuzluk hastalığı yaptı. Beni, sıcak bir yere, bilhassa Beyrut'a hava tebdiline göndermeye

karar vermişlerdi. Fakat İstanbul'dan ayrılmak için resmî izin bir türlü çıkarılamadı.

Nihayet Burgaz'da bir ev tuttuk, gittik. Ev, eski biçim geniş sofalı, mor salkımlı, bahçesi gül, hanımeli kaplı bir yerdi. Orada hayat benim için tamamen değişti. Âdeta Beşiktaş'daki evde yaşıyor gibi olurdum. Dik bir sırtın üstünde idi. Önü denize kadar çamlık, aşağısı kumluk, pencerelerinin önünden mavi denize bakar dururdum.

Oraya hasta gittim orada yalnız maddî değil, manevî muvazenemi¹ de buldum. Hilkatın insanlara tabiat sayesinde verdiği güzellik ve günlük hazlar içerisinde yaşadım. Sabahleyin çocuklar dadıları ile ben de ahçıyı da alarak eşeklere binip tepedeki çamlığa çıkıyor, akşama kadar orada yiyor, içiyor, yaşıyordum.

Reşe, büyük oğlumun dadısı idi. Artık şık bir Habeş güzeli olmuştu. Yüzünü daima örttüğü için sokakta dik-kati celbeder, erkekleri peşine düşürürdü. Küçük oğlumun dadısı Adalı bir Rum kızı idi. Artık bütün gün bir hamakta yatıyordum, denizin tuzlu harareti, çamların tatlı korkusu beni afiyete² kavuşturmuştu.

Bu günlerde etrafımızda birçok dost ve ahabap hasıl olmuştu. Benim de içimde Shakespeare merakımın yanında bir de sırf uyuyabilmek için okuduğum Nâimâ³ ile başlayan vakayi'namelere⁴ şiddetli bir alâka uyanmıştı.

Bizim edebiyatımızda hakikî dâhiler hiç şüphe yok ki üslûplarının demir leblebi gibi çetin olmasına rağmen,

1. Dengemi.

2. Sağlığa.

3. Naima, (asıl adı Mustafa Naim) (1655-1716), 1591-1659 arasındaki döneme ilişkin Osmanlı tarihiyle tanınır. *Naima Tarihi* olarak bilinen *Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hülasatı Ahbar'il-Hâfikeyn* adlı eserini Amcazade Hüseyin Paşa'ya sunmuştur.

4. Günlük vaka ve hadiselerin kayıtlı bulundukları eser.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: ASLI ARABOĞLU

Doğum Tarihi: 28.07.1983

Öğrenim Durumu:

Doktora: Yıldız Teknik Üniversitesi, Diller ve Kültürlerarası Çeviribilim (2010-2015)

Yüksek Lisans: Trakya Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi (2008-2010)

Lisans: Marmara Üniversitesi, İngilizce Öğretmenliği (2001-2006)

İş Deneyimi:

2008- Trakya Üniversitesi, İngilizce Okutmanı

2006-2008 Edirne Beykent Koleji, İngilizce Öğretmenliği

Yayınları:

Uluslararası Hakemli Dergi Makaleleri

Fusun Ataseven ve Aslı Araboğlu. “İki Ayrı Dilde İki Aynı/Ayrı Otobiyografik Yapıt Üzerine Etnometodoloji-Çeviribilim Odaklı Bir İnceleme”, RumeliDe - Journal of Language and Literature Studies. ISSN: 2148-7782.(21 Ekim 2015-Güz)

Uluslararası Hakemli Kongre ve Sempozyum Bildirileri

- The 3rd International Conference on Advance and Systematic Research (12-14 October 2009, Zadar CROATIA) “Culture Transfer in Language Learning and Teaching: Sample of a Film” A. ÖZEN
- I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayı (Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, 20-21 Ekim 2011) Vol 1. Issue 1, (2011) “”Çokkültürlü” Çeviribilime Bir Sosyal Bilimler Alanı Olarak Yaklaşabilmek” A. ÖZEN
- XII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu, (Trakya Üniversitesi, 18-20 Ekim 2012), “Çeviri ile Dil Kültür Sınırlarını Aşmak” A. ARABOĞLU